

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İMAM ŞAFİÎ HAYATI, ŞAHSİYETİ, EDEBÎ
KİŞİLİĞİ VE MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN DİVÂNİ**

Zeynep ALP

2501161041

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Sultan ŞİMŞEK

İSTANBUL – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZEYNEP ALP Numarası : 2501161041
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / ARAP DİLİ VE BELAGATI Danışmanı : DOÇ. DR. SULTAN ŞİMŞEK
Tez Savunma Tarihi : 10.01.2020 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "İMAM ŞAFİİ HAYATI, ŞAHSİYETİ, VE EDEBİ KİŞİLİĞİ VE MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN DİVÂNİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 26. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ÖYÇÜKLÜĞÜYLE** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		KABUL
2- DOÇ. DR. SULTAN ŞİMŞEK		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL KARAHAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMET GÜNAYDIN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET ALTUN		

ÖZ
İMAM ŞAFİÎ HAYATI, ŞAHSİYETİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ ve MEÂNİ
İLMÎ AÇISINDAN DİVANI

Zeynep ALP

Bu çalışmada İmam Şafî'nin edebî yönünün ortaya çıkarılması amacıyla yaşadığı dönem, hayatı, ilmî şahsiyeti ele alınmıştır. Fâkih, müctehid, hicrî ikinci asrın müceddidi olarak tanınan İmam Şafî'nin aslında Arap dilinde de âlim, belagat fesahat ve beyanda eşsiz yeteneğe sahip bir şahsiyet olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. İmam Şafî'nin Arap dili ve belagati alanındaki yetkinliği ve bunun ilmî kişiliği üzerine etkisinin ne denli büyük olduğuna işaret edilmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yaşadığı dönem, siyasî içtimaî ve ilmî yönden ele alınmıştır. Abbasiler dönemi Arap şiirinin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Şafî'nin ilmi şahsiyetinin oluşmasına etki eden hususları incelemek üzere hayatı ve ilim yolculuğuna değinilmiştir. İkinci bölümde edebî üslûbu, şiir ve nesirleri incelenerek ele alınmıştır. Üçüncü bölümde şiir divanı şekil ve içerik açısından tahlil edilmiş, dördüncü bölümde Meânî İlmi açısından tahlil edilmiş bahse konu belagat sanatlarının tanımı yapılarak Divan'dan örnekler ile açıklanmıştır. Bütün bunlar analitik yöntem ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şafî, Şahsiyeti, Edebî Üslûbu, Şiir Divanı, Aruz, Kafiye, Belagat, Meânî İlmi

ABSTRACT
LIFE, PERSONAGE, LITERARY IDENTITY OF IMAM SHAFI'İ
AND HIS DIVAN İN TERMS OF SEMANTICS

Zeynep ALP

In this work, the era Imam Shafi'i lived in, his life and his literary personality are handled with the aim of displaying his literary aspect. It is aimed to reveal that Imam Shafi'i, who is known as scribe, renovator of the second century of the hegrira calendar, was in fact a scholar and personage that had excellent ability of eloquence, fluency and oratory also in Arabic language. The capability of Shafi'i in the field of Arabic language and eloquence, and how great is the impact of this on his scholarly personality are pointed out.

Our work consists of introduction and four parts. The term he lived in is handled in a political, social and scientific way in the introduction. Main characteristics of Arabic poem in Abbasid era are mentioned.

In the first part, his life and scientific journey are touched on for the purpose of studying aspects that had an effect on the formation of his scientific personage. In the second part; his literary style, poems and proses are examined. In the third part, his poetry divan is studied in the aspects of form and content and in the forth part, it is explained with examples from the Divan by defining mentioned arts of eloquence which are analyzed in terms of semantics. All of this is approached in analytical method.

Key Words: Shafi'i, His Personage, His Literary Style, His Poetry Divan, Aruz, Rhyme, Eloquence, Semantics.

ÖNSÖZ

İslam düşüncesinde bıraktığı derin tesirler ile günümüze kadar ulaşan sayılı şahsiyetlerden biri hiç şüphe yok ki İmam Şafî'dir. Onu tanıyıp anlamadan klasik İslam düşüncesini anlamamız mümkün değildir. O belirlediği yöntem ve yaklaşımlarıyla dinî ilimlerin tamamına etki etmiş, şekillenmelerine büyük bir katkı sağlamıştır. İslam'ın kaynaklarını doğru bir şekilde anlamada ve yorumlamada Şafî'nin Arap diline verdiği önem ve yaklaşımı incelediğimiz vakit günümüze dair problemlere ışık tuttuğunu görürüz.

İmam Şafî, Fıkıh ilminde imam olmadan önce dil ve edebiyat alanında imamdı. Dil âlimleri tarafından otorite kabul edilmiş Arap dili gramerinin tespitine büyük katkılarda bulunmuştur. Arap dili ve edebiyatına vukûfiyeti ve şiirleri ile pek tanınmayan Şafî'nin edebî yönünü ortaya koymak için bu çalışmaya karar verdik. İmam Şafî hakkında dilimizde yapılan çok sayıda araştırma içinde bu alanda yapılan çalışmaların kısıtlı olması ve konunun önemi bizi bu karara sevk etti.

Bu çalışmayla amacımız İmam Şafî'nin hayatı ve şahsiyetini yaşadığı dönem ile birlikte ele alarak ilmî kişiliğini inşâda edebî kişiliğinin rolünü ortaya koymaktır. Edebî yönü bağlamında divanındaki şiirler şekil ve içerik yönünden incelenerek, kullandığı belagat sanatlarından örnekler verilmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yaşadığı dönem, siyasî içtimaî ve ilmî yönden ele alınmıştır. Abbasiler dönemi Arap şiirinin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Şafî'nin ilmi şahsiyetinin oluşmasına etki eden hususları incelemek üzere hayatı ve ilim yolculuğuna değinilmiştir. İkinci bölümde edebî üslubu, şiir ve nesirleri incelenerek ele alınmıştır. Üçüncü bölümde şiir divanı şekil ve içerik açısından tahlil edilmiş, dördüncü bölümde meânî ilmi açısından tahlil edilmiş bahse konu belagat sanatlarının tanımı yapılarak Divân'dan örnekler ile açıklanmıştır. Bütün bunlar analitik yöntem ile ele alınmıştır.

Çalışma konumuzun tespitinde bizi destekleyen ve her aşamasında yol göstererek hoşgörüsünü, vaktini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Sultan Şimşek Hanım'a ve manevî destekleriyle yanımda olan anneme, ağabeyim Cengiz Alp'e, aileme, arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, manevî desteğiyle hep yanımda olan merhum ağabeyim İbrahim Alp' in ruhuna hediyemdir.

Zeynep ALP

İstanbul - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİİ’NİN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

1.1. İMAM ŞAFİİ’NİN HAYATI.....	9
1.1.1. Doğumu ve Nesebi.....	9
1.1.2. Yetiştirilmesi ve İlim Yolculuğu	11
1.1.2.1. Çocukluğu ve İlk İlim Tahsili	11
1.1.2.2. İmam Malik’e Talebe Oluşu ve Medine Yolculuğu	12
1.1.2.3. Yemen Bölgesinde Necran Valiliği ve Mihnet Devri	13
1.1.2.4. Mekke’ye Dönüş	14
1.1.2.5. İlim Merkezi Bağdâd’a Tekrar Gidişi	15
1.1.2.6. Son Yurd Mısır.....	17
1.1.2.7. Vefatı.....	18
1.1.3. Eşi ve Çocukları	19
1.1.4. Hocaları	19
1.1.5. Öğrencileri.....	19
1.1.6. Eserleri	20
1.1.6.1 Şafii’ye Nispet Edilen Eserler	22
1.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ	23
1.2.1. Fıkıh İlminde Yeri.....	23
1.2.2. Tefsir İlminde Yeri.....	24
1.2.3. Hadis İlminde Yeri.....	24
1.3. ŞAHSÎ MEZİYETLERİ.....	26

İKİNCİ BÖLÜM
İMAM ŞÂFİÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Arap Edebiyatındaki Yeri	29
2.1.1. Dil Anlayışı	31
2.1.2. Şiir	33
2.1.2.1. Şiir Yolculuğu	33
2.1.2.2. Şafii'den Şiir Rivayet Edenler	36
2.1.2.3. Divanında Bulunmayı Kendisine Nispet Edilen Şiirleri	37
2.1.2.4. Kendisine ve Başkalarına Nispet Edilen Şiirleri	40
2.1.2.5. Şairlerin ve Edebiyatçıların Şafii Hakkında Görüşleri	42
2.1.3. Nesir	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞAFİÎ'NİN DİVANI

3.1.Şafii'nin Divanının Şekil Açısından İncelenmesi	46
3.1.1. Divan'ın Nüshaları	46
3.1.2. Aruz İlmi Açısından İncelenmesi	46
3.1.2.1. Tavîl Bahri	48
3.1.2.2. Basît Bahri	49
3.1.2.3. Vâfir Bahri	50
3.1.2.4. Kâmil Bahri	51
3.1.2.5. Müttekârib Bahri	52
3.1.2.6. Hafif Bahri	53
3.1.3. Kafiye	54
3.1.3.1. Şafîî'nin Şiirlerinin Kafiye Açısından İncelenmesi	56
3.2. Şafîî'nin Divan'ının İçerik Açısından İncelenmesi	59
3.2.1. Allah' a Kaçış ve Münacaat	59
3.2.1.1. İman Sahibinin Gemisi	59
3.2.1.2. Münacaat	60
3.2.1.3. Allah'ın Hükmüne ve Kadere Rız Olmak	61
3.2.2. İlim ve Önemi	63
3.2.2.1. İlim Tahsilinin Altı şartı	63

3.2.2.2. İlim ve Takva İnsanın Süsüdür	63
3.2.2.3. İnsanlar İlimin Hâdimidir	64
3.2.2.4. Fıkıh ve Tasavvuf Birbirinden Ayrılmaz	64
3.2.2.5. İlmi Hakedene Vermek	64
3.2.2.6. İlimin Nuru Günahları Terk ile Parlar	65
3.2.2.7. İlim Ezberlediğindir	65
3.2.2.8. Âlimlerin Tevâzusu	66
3.2.2.9. İlimlerin En Faziletlisi	66
3.2.3. Yolculuk	67
3.2.3.1. Yolculuk Etmeye Teşvik	67
3.2.3.2. Yolculuğun Faydaları	68
3.2.4. Zaman	68
3.2.4.1. Zamanla Gelen	68
3.2.4.2. Zaman Bir gün Lehine Bir gün Aleyhine	68
3.2.5. İnsana Dair	69
3.2.5.1. Güzel Ahlâk	69
3.2.5.1.1. Sükût Etmek Selâmettir	69
3.2.5.1.2. Fakîh, Reis ve Zengin	70
3.2.5.1.3. Tartışma Adâbı	70
3.2.5.1.4. Salihlerin Sevgisi	71
3.2.5.1.5. İzzet, Kanaatle Gelir	71
3.2.5.1.6. Nasihat Adâbı	72
3.2.5.1.7. Hoşgörü ve Güzel Ahlak	72
3.2.5.1.8. Sükût	74
3.2.5.1.9. Kendi Ayıplarınla Meşgul Olman Vera'dandır	74
3.2.5.1.10. İffetli Olun ki Kadınlarınız da İffetli olsun	74
3.2.5.1.11. Nefsini, Onu Süsleyecek Şeylere Taşı	75
3.2.5.2. Yerilen Hasletler	76
3.2.5.2.1. İnsanlara Nasihat Eden	76
3.2.5.2.2. İnsanların Tabiatlarının Bozuluşu	77
3.2.5.2.3. İnsanların Hilesi	77

3.2.5.2.4. Dillerin Hasadı	78
3.2.5.2.5. İnsanların da Gözleri Vardır	78
3.2.6. Ölüm ve Ahiret.....	79
3.2.6.1. Ölüm Gününe Hazırlanma	79
3.2.6.2. Yolunu Seçmediğin Halde Kurtuluşu Umarsın.....	79
3.2.6.3. Dünyaya Veda Ahirete Hazırlanma	80
3.2.6.4. Taziye.....	82
3.2.7. Şiirlerinin Ulaştırdığı İlkeler	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN DİVAN

4.1. Belagat Terimleri	87
4.2. İmam Şafî'nin Divanının Meânî İlmî Açısından İncelenmesi	90
4.2.1. Haber	91
4.2.1.1. Haber Cümlesinin Gayeleri.....	92
4.2.1.1.1. Faide-i Haber.....	92
4.2.1.1.2. Lazım-ı Fâide-i Haber	93
4.2.1.2. Muhatabın Durumuna Göre Haber.....	94
4.2.1.2.1. İbtidâî Haber.....	94
4.2.1.2.2. Talebî Haber.....	95
4.2.2. İnşâ	96
4.2.2.1. Talebî İnşâ.....	96
4.2.2.1.1. Emir.....	97
4.2.2.1.1.1. İrşâd ve Öğüt Verme	98
4.2.2.1.1.2. Dua	99
4.2.2.1.1.3. Temennî.....	99
4.2.2.1.1.3. Tahyîr	100
2.2.1.1.3. Te' dîb	100
4.2.2.1.1.5. Meydan Okuma ve Aciz Bırakma (Tehaddî, Ta'cîz).....	101
4.2.2.1.1.6. Tahsîr ve Telhîf.....	101
4.2.2.1.2. Nehy	102
4.2.2.1.2.1. Dua.....	102

4.2.2.1.2.2. Öğüt Verme, irşâd	103
4.2.2.1.2.3. İltimas.....	104
4.2.2.1.3. İstifham	105
4.2.2.1.3.1.Takrir (Onaylatma)	106
4.2.2.1.3.2. Tesviye (Eşitlik).....	107
4.2.2.1.3.3. İstihza, Alay Etme (Tehekküm)	108
4.2.2.1.3.4. Uzak Görme (İstib'ad)	108
4.2.2.1.4. Temennî.....	108
4.2.2.1.5. Nida.....	110
4.2.2.1.5.1. Öğüt Verme, İrşâd.....	112
4.2.2.1.5.2. Üzüntü (Tehassur).....	112
4.2.2.1.5.3. Sakındırma (Tahzir)	113
4.2.2.2. Gayr-ı Talebî İnşâ	113
4.2.3. Kasr	114
4.2.4. Itnâb	116
4.2.4.1. Tekrâr	119
4.2.5. İcâz	120
4.2.6. Takdîm ve Te'hir.....	122
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	128

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Aynı makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
no.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa aralığı/sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
t.y.	: Tarih yok
üniv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve sâire
yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın yeri yok / Yayımcı yok

GİRİŞ

Şâfiî yaşadığı çağın en önemli fıkıh âlimlerinden biri olarak bilinmektedir. Fıkıh usûlünün kurucusu ünvanını kendisine kazandıran er-Risâle adlı eseri ile İslam fıkıh tarihinde önde gelen şahsiyetlerden olmuştur. Nass'ı anlama, hüküm çıkarma yollarını koyduğu kurallar ile belirleyen ilk hadisçi fâkihtir. O'nu İmam Şâfiî yapan ilim yolunu genişleten en mühim unsur dile ve edebiyata olan vukûfiyeti olmuştur. Arap dilini, şiirlerini, tarihini, örfünü öğrenmek için Arapların en fasih kabilesi olan Huzeyl kabilesi arasında yaşayarak onlarla beraber konup göçmüş, çeşitli âlimlerden ilim öğrenmek için yolculuklar yapmıştır. Kendisinden i'rabta dahi tek bir lahn duymadığını dile getiren gramerciler Arap gramerinde de otorite olduğuna şahidlik etmişlerdir.

Dinî metinleri literal olarak yorumlamasının nedeni kendisinden sonra hicrî 4.yy.'da Sirâfi (ö. 368/979) tarafından zikredilecektir. Sirâfi'ye göre Arap dilbilgisi, Arap mantığıdır. Her dilin kendi yapısı ve kültürüne özgü bir düşünce sistemi bulunduğu iddiası dil âlimlerini cesaretlendirmiştir. Fârâbi mantığın mana ile beraber lafızları da araştırdığını ve lafızların kültürlere göre değiştiğini bu nedenle mantık ilminin evrensel geçerliliğini sorgulamaya başlayacak, mantığa yeni bir çerçeve getirecektir.¹ İmam Şâfiî, dilin ve kültürün İslam düşüncesi üzerindeki rolünün ne kadar büyük olduğunu erken yaşlarda fark etmiştir. Kur'an'ı ve hadisi doğru bir şekilde bağlamı ile beraber anlamak için ilim yolculuğuna Arap dili edebiyatı ile başlamıştır. Dil âlimleri dilde hüccet olduğunu, kendisine herhangi bir şiir okunduğunda şiiri tanıdığını, o şiirin kime ait olduğunu bildiğini, garib kelimelerin anlamlarına vâkıf olduğunu, güçlü hafızası sayesinde baştan sona hatasız okuyabildiğini, ünlü Abbâsî şairi Asmâî'nin kendisinden Huzeyl kabilesi şiirlerini ve Şenferâ'nın şiirlerini tashih ettiğini, hadislerde anlaşılmayan manaların kendisine sorulduğunu göz önüne aldığımızda fıkıh gibi dil ve edebiyat alanında da imam olduğunu söyleyebiliriz.

---

¹ Sadık Türker, "Erken Klasik Arap Dilbilgisel Düşüncesinde Kıyâs ve Temelleri", **Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları**, No: 11, 2007, s. 143.

Biz hayatı, şahsiyeti ile beraber pek bilinmeyen edebî yönünü, Arap dili, grameri, edebiyatı, şiiri, aruzu ve belagati alanındaki eşsiz yeteneğini, şiirlerini şekil ve içerik açısından inceledik. Belagat alanında yaptığımız incelemeyi tezin kapsamını sınırlandırmak için sadece meânî ilmine hasrettik. Kendisini bir şair olarak tanımlamayan Şafî'nin şiirlerinde dış yapı unsurlarından aruz ve kafiye ustalıkla kullandığını tespit ettik. Şiirlerini genelde mukattaa tarzında yazan Şafî'nin uzun beyitlere çok az şiirinde yer verdiğini, kullandığı belagat sanatlarının ulaştırdığı derin anlamların kalbe tesiri ile kişiyi asr-ı saadette yaşayan bir ferde dönüştürme gayesi taşıdığını gördük.

A. İMAM ŞÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

İmam Şâfî, Hicrî ikinci yüzyılda; Abbasilerin ikinci halifesi Mansur döneminin son zamanlarında doğmuş (150/767) ve Me'mun'un halifeliğinin ilk yıllarında (204/820) vefat etmiştir.² Yarım asırlık hayatının ilk 8 yılı halife Mansur döneminde, sonra sırasıyla 10 yılı halife Mehdi döneminde, 1 yılı halife Hadi döneminde geçmiştir. Gençliği ve olgunluk yaşlarının 23 yılı ise halife Harun Reşid döneminde, 4 yılı Emin ve vefat edene kadarki 7 yılı Me'mun döneminde geçmiştir. Altı Abbâsi halifesi dönemini idrak etmiştir. Bu yıllar Abbasilerin yükselişe geçtiği en parlak ve en istikrarlı birinci Abbasi devrini teşkil eder.³

Abbasiler Devletinin kuruluşunu sağlayan önemli unsurlar arasında Hz. Ali taraftarları yer almıştır. Emevî devletinin fetihlerle İslam topraklarına kattığı bölgelerde yaşayan Arap olmayan halka tutumu, İslâmı seçmiş oldukları halde vergilerde zimmîlerle bir tutulmaları, köklü medeniyetlere sahip olan halkın ikinci sınıf muameleye maruz kalması bir kurtarıcı fikrini zihinlere yerleştirmiştir. Hz. Ali taraftarlarının Hz. Ali soyu lehine propagandaları Emevîlerin kuruluşundan beri süregeldiğinden Peygamber efendimizin (s.a.v.) amcası Abbas'ın soyundan gelenler, Horasan bölgesindeki bu oluşumu kullanarak "er-Rızâ min Al-i Muhammed" Peygamber ehlinden razı olunan kişinin halifeliği sloganıyla ihtilal hareketini

² Ahmed Nehrâvi Abdüsselam, *el-İmam Şafî fi mezhebeyhi el-kadim ve'l-cedîd*, y.y., Kahire, 1988, s. 89.

³ Ahmed Çelebi, *Mevsûatü't-tarihu'l-İslami ve'l-hadâratü'l-İslâmiyye*, Kahire, 1974, s. 19.

başlatmış ve başarılı olmuşlardır. Abbasi devleti 750 yılında kurulmuş ve merkezi Bağdat olmuştur. Böylece Abbasiler, Endülüs dışında tüm İslam aleminin liderliğini üstlenmişlerdir.⁴

a) Siyasî ve İctimaî Hayat

Hilafetin Emevî soyundan Hâşimilerin Abbâsi koluna geçmesi ile Arap milliyetçiliği politikası son bulmuş, hilafet merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır.

Halife Mansur Abbasilerin ikinci ve asıl kurucusu kabul edilir. Mansur, Abbasilerin iktidar olmasını sağlayan amcası Abdullah b. Ali ve Horasan bölgesinde oldukça etkili olan, Abbasi ihtilâline destek veren Ebu Müslim'i öldürmüştür.⁵ Hz. Ali soyundan olanları ve taraftarlarını hapse attırarak veya öldürerek sert bir şekilde cezalandırmıştır.⁶ İslam tarihinde ilmî, askerî, ticarî ve kültürel bir merkez olarak yer edinecek Bağdat şehrini Medâin yakınlarında kurdu muştur.⁷

Mansur'dan sonra yönetimi ele alan Mehdi'nin halifeliği en istikrarlı dönem olmuştur. Hapiste olan Hz. Ali taraftarlarını serbest bırakmıştır.⁸ Ilımlı bir yönetim ile düzen sağlanmış, devlet refaha kavuşmuş, ilim adamlarına önem verilmiş, tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır.⁹ Maniheizm'in ortaya çıkışı ile zındıklarla mücadele etmesi döneminin en belirgin özelliğidir.¹⁰ Yine aynı dönemde posta teşkilatı¹¹ ve darülaceze kurulmuştur. Camilerde halifelerin namaz kıldığı parmaklıklı yüksek yerleri kaldırıp, minberleri Peygamber efendimiz (s.a.v.)

---

⁴ Nehrâvi, **a.g.e.**, s. 90; Bahriye Üçok, **İslam Tarihi Emeviler Abbasiler**, Ankara, 1979, s. 82-87; Nahide Bozkurt, **Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali**, Ankara, 2000, s. 95.

⁵ Muhammed b. Cerir Taberi, **Tarihu'r-rusuli ve'l-mülûk**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mısır, 1966-72, s. 479-494.

⁶ İbn Kesir, İmadeddin İsmail b. Ömer ed-Dimesşkî, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Mektebetü'l-Maarif, Beyrut, 1966-78, c.10, s. 81.

⁷ Taberi, **a.g.e.**, c.7, s. 614-619.

⁸ Çelebi, **a.e.**, c.3, s. 118.

⁹ Çelebi, **a.e.**, c.3, s. 116.

¹⁰ Taberi, **a.e.**, c.7, s. 220.

¹¹ Taberi, **a.e.**, c.8, s. 162.

dönemindeki şekline uygun olarak alçaltmıştır.¹² Mescid-i Haram'ın genişletilmesi için gemilerle çok sayıda mermer getirtmiştir.¹³

Halife Hâdi döneminde iç karışıklıklar çıkmış, bunlardan Medine'de çıkan isyanda Hz. Hasan'ın soyundan Hüseyin b. Ali başı kesilerek öldürülmüştür. Başını kendisine getirenlere üzüntü ile siz tağutlardan bir tağutun başını getirmiş gibi seviniyorsunuz diyerek kızgınlığını dile getirmiştir.¹⁴ Hz. Ali taraftarlarına babası Mehdi'nin verdiği aylıkları kesmiştir. Hitabeti güzel olan kişileri, şiirde iyi olan şairleri sevdiği ve ödüllendirdiği rivayet olunur.¹⁵ Halifeliği bir yıl iki ay kadar süren Hadi 23 yaşında vefat etmiştir.¹⁶

Ağabeyi Hadi'nin vefatından sonra Harun er-Reşid halife olmuştur. Halifeliği döneminde Abbasilerin toprakları Asya'da Hindikuş dağlarından Anadoluya kadar uzanarak en geniş halini almıştır.¹⁷ Harun er-Reşid dönemi, devletin en genç ve en parlak dönemi olarak nitelendirilmiştir.¹⁸ Birtakım isyanlarla mücadele etmiştir. Bunlar arasında Irak, Horasan ve Suriye'de haricilerin isyanları; Yemen'de Hz. Ali'nin soyundan gelen tâlibîlerin isyanları bastırılmıştır.¹⁹

İbnu Dihye "Cömertliği, tevazusu, adaleti ve ilim adamlarını evlerinde ziyaret etmesi nedeni ile hilafet en uygun zamanını yaşamıştır" der.²⁰ Bolluk ve refah ile ilmî faaliyetler hızla devam etmiştir. Onun zamanında Ebu Hanife'nin görüşleri öğrencisi Ebu Yusuf ile yayılmıştır, Ebu Yusuf Kâdı'l-Kudat olarak görev yapmıştır.²¹ Hac ibadeti için Hicaza giden Harun er-Reşid h.174 yılında Muvatta'yı İmam Malik'ten dinlemiştir. Muvatta'yı esas alıp insanların ona uymasını isteyen Harun er-Reşid'e, İmam Malik "*İnsanları rahat bırak, zorlama, başkaları daha güzel rey ve ictheadlar*

---

¹² Taberi, **a.e.**, c.8, s. 136.

¹³ Taberi, **a.e.**, c.8, s. 165; Zehebî, Şemseddün Ebû Abdillah, **Kitâb-u düveli'l-İslam**, Thk. Fehim Muhammed Şeltût, Muhammed Mustafa İbrahim, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kuttâb, Mısır, 1974, c.1, s. 108.

¹⁴ Taberi, **a.g.e.**, c.8, s. 203.

¹⁵ Taberi, **a.g.e.**, c.8, s. 224.

¹⁶ ez-Zehebî, **Düveli'l-İslam**, c.1, s. 113.

¹⁷ Üçok, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁸ Çelebi, **a.g.e.**, c.3, s. 147.

¹⁹ Taberi, **a.g.e.**, c.8, s. 275.

²⁰ Hayreddin Zirikli, **el-A'lâm**, Beyrut, 1976, c.9, s. 44.

²¹ Üçok, **a.g.e.**, s. 107.

bulur” diyerek karşı çıkmıştır.²² Harun er-Reşid şiire ve şairlere önem vermiştir. Verdiği âtiyeler ile onları ödüllendirmiştir.²³

Harun er-Reşid, Abbasi Devletini üç oğlu arasında paylaşmış, tahtının bırakmak için ilk önce Emin’i sonra da Me’mun’u veliaht tayin etmiştir. Hazırladığı ahidnameye göre Me’mun dilerse kendisinden sonra Kasım (Mu’temin) halife olacaktır.²⁴

Me’mun’un halifeliği döneminde babası Harun er-Reşid’in her yıl çıktığı Bizans seferlerine yirmi dört yıllık bir aradan sonra çıkılmıştır. Mutezile’nin görüşlerini benimseyen Me’mun, Kur’anın mahluk olduğu görüşüne karşı çıkan Ahmed b. Hanbel’i tutuklattırılmıştır.²⁵ Bağdâd şehrinde Beytü’l-Hikme kurularak tercümelere hız verilmiştir.

İlk Abbasiler döneminde gösterişli saraylar inşa edilmiştir. Bu saraylarda ilmî toplantılar, Âlimlerin katıldığı münazaralar yapılmıştır. Belagat, şiir, edebiyat, fıkıh, tarih, musiki, tıp ve daha birçok alanda ilmin merkezi haline gelmiştir.²⁶

Yapılan savaşlarla doğu Afrika, Hindistan, Asya, Avrupa’dan köleler getirilmiştir. Bağdat’ta köle sokağı denilen bir sokağın olduğundan bahsedilir. İslam dini kölelerin azad edilerek özgürleştirilmesi çağrısında bulunduğu bir çoğu azad edilmiş, yetenekli ve bilgili olanlar yönetimde önemli makamlara getirilmiştir.²⁷

b) İlmî Hayat

İlk Abbasiler döneminde mantık, felsefe, tarih, coğrafya, matematik, kimya, astronomi gibi ilimler Grek ve Fars dilinden yapılan tercüme faaliyetleri ile büyük ilerleme kaydetmiştir. Fıkıh, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf gibi islamî ilimler de büyük oranda şekillenerek gelişim göstermiş, her biri müstakil birer ilim dalı haline

---

²² Osman Keskiöglü, **Fakih Sahabiler ve Mezheb İmamaları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972, s. 69.

²³ Ömer Rıza Kehhâle, **A’lamu’n-nisâ fi alemi’l-Arabi ve’l-İslam**, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1977, c.3., s. 335.

²⁴ Taberi, **a.g.e.**, c.8, s. 278-281.

²⁵ ez-Zehebî, **Düvel**, c.1, s. 130.

²⁶ Çelebi, **a.g.e.**, c.3, s. 148.

²⁷ Şevki Dayf, **Tarihu’l-Edebi’l-Arabi el- Asru’l-Abbasi el-Evvel**, c.3, Dârü’l-maârif, Kahire, t.y., s. 56.

gelmiş ve bu alanda eserler telif edilmiştir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerin doğru anlaşılması, inceliklerine vakıf olmak için yapılan filolojik çalışmalar nahiv gibi dil ilimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle Edebiyat alanında şiir, içerik ve şekil açısından büyük değişimler geçirmiş, oldukça gelişmiştir.²⁸ Arap edebiyatı, fetihler ile genişleyen İslam topraklarında yaşayan Farisî, Keldâni, Âramî, Bizans unsurlarının kültürlerinin mirasçısı olmuştur.²⁹

c) Arap Edebiyatı

İlk Abbasi devri edebiyatı Harun Er-Reşid döneminde en zirvede olmuştur. İçtimâî hayatın farklılaşmasının bu dönem edebiyatına etkisi, kendinden önceki dönemlerden ayrılmasına neden olmuştur. Özellikle şiir alanında yenilikler görülür. Bu yeniliklerin ardındaki en önemli sebeplerden biri ekonomik refah ile değişen siyasî, sosyal ve kültürel hayattır. Dönemin edebiyatında görülen bir diğer unsur, şarkıcı ve şair cariyelerin şiire derin etkileri olmuştur.

Yine bu dönemde çölde yaşayan fasih kabilelerden, şiir, dil alanlarında cahiliye ve İslam dönemine ait şiirler derlenerek Hammad er-Raviye (ö.160/776), el-Mufaddal ed-Dabbî (ö.178/794), Halil b. Ahmed el-Ferahîdî (ö.175/791), Halef el-Ahmar (ö.180/796), el-Asmaî (ö.216/831) tarafından rivayet edilmiştir. Cahız (ö.255/869) raviler hakkında şöyle der; *“Dilbilimcilerin tek gayesinin yalnızca şiirlerdeki i'rablar olduğunu gördüm. Şiir râvilerinin ise tek gayelerinin şiirlerdeki garib lafızlar ve açıklanmaya muhtaç olan zor ifadeleri elde etmek olduğunu gördüm.”*³⁰

Dil âlimleri kasideleri sunmak ile yetinmemiş dilin kuralları ile birlikte şiirin tınısını, arûzu da ortaya koymuşlardır. Abbasi şairlerine tüm yönleriyle şiiri hazırlayıp sunan dil alimleri sayesinde Ebû Temmâm gibi sanatsal lafız ve süslemeleri kullanan şairler mevcudiyetlerini koruyabilmişlerdir.³¹ Ancak Ebu Nûvas gibi yeni Abbasî şiirini ifade eden Müvelledûn denilen şairler doğal ifadelerle şiirlerini nazmetmişlerdir. Doğal ve zarif üslûbu, kısaltılmış yeni vezinleri, bedî' sanatlarını bolca kullandığı, hamriyat, kadın ve av konulu şiirleri ile yeni dönemin

²⁸ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbasiler” *DİA*, c.1, s. 40-46.

²⁹ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 44.

³⁰ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 138.

³¹ Şevki Dayf, *a.e.*, s. 145.

önde gelen temsilcilerinden olmuştur.³² Ayrıca erkeği konu alan gazellerin diğer kültürlerden geçerek ilk dönem Abbasi şiirinde yer bulduğu görülmüştür. Ebu'l-Atâhiye gibi şairler ise şiirlerinde medih ile birlikte zühd ve hikmet konularını da ele almıştır.³³

Müvelled edebiyat lafızlarını, çöl hayatının sert ve garib lafızları ile şehir hayatının sıradan lafızları arasında orta bir yol tutarak, kolyeye dizeceği mücevheri seçen bir kuyumcu mahareti göstererek kelimeleri seçer, kulağa en tatlı geleni, kalbe en çok tesir edeni değerli bir birikimden çıkarırdı.³⁴

Şiir içerik olarak çöl hayatından, kumlardan uzaklaşarak şehir hayatını, sarayları, bahçeleri, suları konu edinir olmuştur. Şair, kasidenin nesîb bölümünde kumların içinde hatıraların, yıkıntıların arasında durup ağlamaya davet yerine saraylardaki müferreh hayatı, eğlenceyi dile getirir olmuştur. Uzun kasidelerin yerini alan kısa şiir formundaki Mukattaa'larla birlikte garib lafızların, kinayelerin yerini ifadede açıklık almıştır. Şiirlerde Farsça kelimeler kullanılmaya başlanmıştır.³⁵ Biçim olarak şiirdeki yeniliklerden biri de her beyitin kendi arasında uyumlu olduğu müzdeviç kafiyelerin kullanılmasıdır.

İlmî hayatın zenginliği ile ortaya çıkan eş'Şi'ru't-ta'lîmî (Öğretici-Didaktik Şiir) çeşitli konuların ezberlenmesini şiirin ritmi ile kolaylaştırmıştır.³⁶ İbn Malik'in Arapça dilbilgisi hakkında nazmettiği bin beyitlik Elfiyyesi eş'Şi'ru't-Ta'li'mî'nin en iyi örneğidir. Bişr b. Mu'temir, Asmaî, Ebu'l-Atâhiyye, Kelile ve Dimne'yi manzum olarak nazmeden Eban b. Abdülhamid gibi şairler dönemin didaktik şiirini temsil etmiştir.³⁷

d) Dil Alanında Yapılan Çalışmalar

Dil alanında yapılan çalışmalar nahiv ilmini ve buna bağlı dil ekollerinin oluşumunu sağlamıştır. Basra ve Kûfe olarak iki dil ekolü ortaya çıkmıştır.

---

³² Şevki Dayf, **a.e.**, s. 145.

³³ Şevki Dayf, **a.e.**, s. 147.

³⁴ Şevki Dayf, **a.e.**, s. 146.

³⁵ Şevki Dayf, **a.e.**, s. 142.

³⁶ Şevki Dayf, **a.e.**, s. 190.

³⁷ Şevki Dayf, **a.e.**, s. 190-192.

Nahiv ilminin oluşum sürecinde dilciler tabii süreç içerisinde karşılaştıkları yeni durumları sahip oldukları birikimlere başvurarak eski durumlarla izah etmeye çalışmışlardır. Bir süre sonra dil alanında yapılan çalışmalarla genel kuralların tespitinde kıyasa başvurulmuştur. Bu gramer kurallarının sebeplerine ise nahiv illetleri denmiştir. Dilin doğru olarak konuşulmasını sağlamak ve bunun delillerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bedevilerin, dilin tabiatına uygun olan bazı fitrî illetlere bunların illet olduklarını bilmeden ve konuşurken zorlanmadan riayet ettikleri söylenebilir. Sibeveyhi'nin Hocası Halil b. Ahmed el-Ferâhidî ile nahiv araştırmalarında kıyas nahvin sistematik bir parçası haline gelmiş ve nahvin temeli kıyas olmuştur.³⁸

Dilde yaygın şekilde yapılan hatalar nedeniyle Nahiv ilminin oluşum süreci başlamıştır.³⁹ Fetihlerle beraber müslüman Araplar çeşitli dillere sahip farklı kültürlerle karşılaşmış, aralarındaki etkileşim neticesinde dilde bozulmalar ortaya çıkarak zamanla yaygınlaşmıştır. Bu dil hataları Arap dilini yeni öğrenen diğer milletlerle sınırlı kalmamış Araplarda da görülmüştür. Bu durumu İbn Haldûn Mukaddimesi'nde *mevâlinin*⁴⁰ yanlış telaffuzlarını işiten Arapların dil melekelerinin bozulması şeklinde açıklar.⁴¹

Gramer alanında isimleri ilk bilinen eserler ise İsa b. Ömer' e ait olan el-Câmi ve el-İkmal adlı eserlerdir ki Sibeveyhi'nin el-Kitab'ının temelini oluşturduğu söylenir.⁴² Halil b. Ahmed'in nahve dair bilgilerini ise öğrencisi Sibeveyhi'nin el-Kitab'ında buluruz. el-Kitab, Nahiv alanında yapılan bütün çalışmaların özeti niteliğindedir.

---

³⁸ Adem Yerinde, **Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtubî ve Nahivciliği**, Ocak yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 131.

³⁹ Nihat M. Çetin, "Arap", **DİA**, İstanbul, 1991, c.3, s.297.

⁴⁰ Mevâli, fetihler sırasında ve sonrasında müslümanlığı seçen arap olmayan unsurların oluşturduğu sınıfa verilen addır. bkz. Mustafa Kılıçlı, **Arap Edebiyatında Şu'ubiyye**, İşaret yay., İstanbul, 1992, s.38.

⁴¹ İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime**, el-Mektebetü't-Ticaretî'l-Kübra, Kahire, s. 522.

⁴² Nihat M. Çetin, **a.g.m.**, s. 296.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞAFİÎ'NİN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

1.1. İmam Şafîî'nin Hayatı

1.1.1. Doğumu ve Nesebi

Şâfiî nisbesi ile bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî Hicrî 150 (m. 767) yılında⁴³, İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği yıl Gazze'de doğmuştur.⁴⁴ Şâfiî'nin dilinden doğum yerinin Gazze, Askalân ve Yemen olduğuna dair üç farklı rivayet vardır. Bu rivayetlerin birleştirilmesiyle Askalân'a bağlı bir kasaba olan Gazze'de; Yemenli Ezd kabilesinin yaşadığı bir bölgede doğduğu bilgisine ulaşılır.⁴⁵

Nesebi ile birlikte tam adı Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osman b. Şâfiî b. Sâib b. Ubeyd b. Abd-i Yezid b. Hişâm b. Muttalib b. Abd-i Menâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Ğâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Hüzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Me'add b. Adnân' dır.⁴⁶ Künyesi Ebu Abdillâh'tır. Baba tarafından soyu dedesi Abdimenâf'ta Peygamber efendimiz ile birleşmektedir.⁴⁷

---

⁴³ Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, **Menakıbu's-Şafii**, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr, Dârü't-Türâs, Kahire, 1971, s. 71; Râzi, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire, 1986, s. 2; İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, thk. Halil İbrâhim Molla Hatır, Mektebetü'l-İmam eş-Şafii, Riyad, 1992, s. 65; Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî Yakut, **Mu'cemu'l-udeba**, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ', Müessesetü'l-Maarif, Beyrut, 1999, c.6, s. 453; Abdülhalim Cündi, **el-İmam eş-Şafii nasırü's-sünne ve Vaziü'l-usul**, Dârü'l-Maârif, Kahire, 1982, s. 27.

⁴⁴ Askalâni, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer, **Tevâli't-te'sis li-meâlî Muhammed b. İdris fi Menâkibi'l-İmam eş-Şafii**, thk. Ebü'l-Fida Abdullah el-Kadi, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 51.

⁴⁵ Askalâni, **a.e.**, s. 52.

⁴⁶ İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 59.

⁴⁷ Hamevî, Ahmed b. Muhammed Mekki el-Haseni Ebü'l-Abbâs, **ed-Dürrü'n-nefis fi Beyâni Nesebi İmâmi'l-eimme Muhammed b. İdris eş-Şafii**, thk. Ebu Haşim İbrahim b. Mansur el-Haşimi el-Emir, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 2009, s. 41.

Dedelerinin annesi tarafından soyu üç yönden Haşim b. Abdimenâf'ta birleşir; dedesi Sâib'in annesi Şifâ bint el-Erkam b. Hâşim b. Abdimenâf ve Şifa'nın annesi Hâlide bint Esed b. Hâşim b. Abdimenâf, dedesi Abd-i Yezid'in annesi Şifa bint Hâşim b. Abdimenâf'dır.⁴⁸ Soyunun Kureyş'e dayandığı ve doğum yılı hususunda alimler görüş birliğine varmışlardır. Cürcânî tarafından dördüncü dedesi Şâfiî'nin Ebu Leheb'in kölesi olduğu iddia edilmiştir.⁴⁹ Râzî deliller ile bu iddiayı çürütür; Şâfiî Kureyşli oluşu ile övünmüştür⁵⁰ ve Şâfiî b. Sâib'in kardeşi Abdullah, Mekke valiliği yapmıştır.⁵¹ Sâib, Bedir savaşında esir düşmüş fidye vererek özgürlüğüne kavuştuktan hemen sonra İslam'ı seçmiştir. Neden fidye vermeden önce İslam'a girmediğini soranlara “müslüman kardeşlerimi paraya tamah ederek fidyeden mahrum etmek istemedim” diyerek cevap vermiştir.⁵²

Kureyş'e dayandığı dördüncü dedesi Şâfiî'ye nisbetle eş-Şâfiî nisbesi ile tanınmış olup el-Kureşî, el-Muttalibî nisbeleri ile de anılmıştır.

Annesi Yemen bölgesinde yaşayan Ezd kabilesindedir.⁵³ İmam Şâfiî'nin babası İdris'in Medine'den hicreti Gazze'de son bulmuştur. Şâfiî'nin doğumundan çok kısa bir süre sonra bir ihtiyaç için Şam'a gittiği ve orada fakir bir adam olarak vefat ettiği, aynı yerde defnedildiği kayıtlarda mevcuttur.⁵⁴

Babası İdris'in vefatından sonra annesinin onu iki, altı veya on yaşlarında Mekke'ye götürdüğü şeklinde üç farklı rivayet mevcuttur.⁵⁵ Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre annesi, Şâfiî'yi iki yaşında akrabalarının yaşadığı Hicaz bölgesinde Şi'bu'l-Hayf'a⁵⁶, on yaşına geldiğinde ise nesebinin kaybolmasından endişe ederek Mekke'de yaşayan akrabalarının yanına götürmüştür.⁵⁷ Ebu Zehra tarafından

⁴⁸ Râzî, **a.g.e.**, s. 28; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şâfiî**, s. 61.

⁴⁹ Râzî, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁰ Ahmed Nehrâvi Abdüsselam, **a.g.e.**, s. 18.

⁵¹ Hamevî, **ed-Dürrü'n-nefis**, s. 49.

⁵² Nehrâvi, **a.g.e.**, s. 23.

⁵³ ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyeru a'lâmi'n-nubelâ**, thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Naîm el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982, c.10, s. 10.

⁵⁴ ez-Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nubelâ**, c.10, s. 6; Askalâni, **a.g.e.**, s. 53; Nehrâvi, **a.g.e.**, s. 23.

⁵⁵ el-Emir, Ebi Hâşim İbrahim b. Mansur el-Hâşimi, **İthafü'l-ümme bi-sıhhati Kureşiyeti'l-İmam eş-Şâfiî fakihî'l-ümme**, y.y., Cidde, 2009, s. 66.

⁵⁶ Râzî, **a.g.e.**, s. 37; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şâfiî**, s. 71.

⁵⁷ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 74; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şâfiî**, s. 66.

rivayetler şu şekilde yorumlanmıştır: Akrabalarıyla tanışıp atalarına intisâb etmek üzere Mekke'ye ilk gidişi iki yaşındayken olmuş, onların kültürü ile yetişip aralarına yerleşmesi on yaşında olmuştur.⁵⁸

1.1.2. Yetiştirilmesi ve İlim Yolculuğu

1.1.2.1. Çocukluğu ve İlk İlim Tahsili

Annesinin himayesinde yetişen Şafii'nin çocukluğu yoksulluk içinde ilim öğrenme talebi ile geçmiştir. İlme olan şevkini kendi diliyle şöyle anlatır; “ ‘Çocukken iki şeye ilgi duydum, bunlardan biri ok atma diğeri ise ilimdi, öyle ki ok atıcılığında onda on isabet edecek bir maharete ulaştım’, dedi ve ilim hakkında sustu. Amr b. Sevvâd buna karşılık dedi ki; ‘sen ilimde ok atıcılığında olduğundan çok daha üstünsün.’ ”⁵⁹

Şafii ilk eğitimini küttâpta, kuvvetli hafızasının farkına varan öğretmeni dersten ayrıldıktan sonra, öğrencileri çalıştırması karşılığında ücret ödemedi. Yazı malzemesi ihtiyacını divan atıkları, çevreden bulduğu kemikler ve ince deri parçalarıyla karşılamıştır.⁶⁰ Yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş,⁶¹ on üç yaşına geldiğinde Mescid-i Haram'da Kur'an-ı Kerim dersi vermiştir. İnsanların kalbine dokunan, güzel bir Kur'an okuyuşu olan Şafii kıraat dersleri almaya devam ederken mescitte ilim halkalarına katılmıştır.⁶² Mekke çeşitli milletlerin uğrak yeri olması nedeniyle diğer kültürlerle etkileşime giren Arap dili bozulmaya yüz tutmuştu. Bu nedenle Kur'an ve sünneti anlamada dilin önemini kavrayan⁶³ Şafii, çölde Arapların en fasihi addedilen Huzeyl⁶⁴ kabilesi arasında uzun bir süre⁶⁵

⁵⁸ Muhammed Ebu Zehra, **İmam Şafii**, trc. Osman Keskiöglü, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1969, s. 16.

⁵⁹ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 74.

⁶⁰ Beyhaki, **a.e.**, s. 95; Râzi, **a.g.e.**, s. 37; Hamevî, **Mu'cemü'l-üdeba**, s. 454; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 71; Askalâni, **a.g.e.**, s. 54.

⁶¹ Râzi, **a.g.e.**, s. 37; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 72; Askalâni, **a.g.e.**, s. 54.

⁶² Râzi, **a.g.e.**, s. 37; el-Emir, **a.g.e.**, s. 69.

⁶³ Cündi, **a.g.e.**, s. 34.

⁶⁴ Suyûti'den gelen bir rivayette peygamber efendimizin Kur'an'ın yedi harf üzerine indiğini söylemesi Arap dilleri arasında yedi dil, yedi fasih kabile şeklinde yorumlanmış, Huzeyl kabilesinin

yaşayarak onların dilini, kültürünü, âdetini, şiirini, binicilik ve ok atıcılığını öğrendi.⁶⁶ Mekke'ye döndüğünde Huzeyl kabilesi şiirlerini ezbere okuduğu ve Mus'ab b. Zübeyr'in babası ile gecenin ilk saatlerinden sabaha kadar tekrar ettiği rivayet edilir.⁶⁷

Arap dili ve edebiyatının en ünlü isimlerinden biri olan Esmâî "*Huzeyl kabilesi şiirlerini, Kureyş'ten Muhammed b. İdris adındaki bir gençten dinleyerek tashih ettim.*" der.⁶⁸ Huzeyl kabilesinden ayrıldıktan sonra Arap dili ve edebiyatına, şiire, Arap tarihine ilgi duyan Şafii çevreden gelen telkinlerle fıkha ve hadise yönelerek Mekke kadısı Müslim b. Halid ez-Zencî (ö.181/797) ve Süfyan b. Uyeyne'nin (ö.198/814) derslerine katılmıştır.⁶⁹ Şafii on beş yaşına vardığında hocası Müslim b. Halid ez-Zencî ona şöyle diyerek fetva vermesine izin vermiştir; "*Ey Ebâ Abdillah, fetva ver, artık fetva vermek senin üzerine bir görevdir.*"⁷⁰

1.1.2.2. İmam Malik'e Talebe Oluşu ve Medine Yolculuğu

Zübeyrîlerden⁷¹ bir adam İmam Şafii'ye zekası ile birlikte fesâhati ve belagatinin zamanındaki herkesi geride bıraktığını söyleyerek İmam Malik'e gitmesini salık verir.⁷² Öncelikle Şafii, İmam Malik'in Muvatta'sını ödünç alarak kısa sürede⁷³ ezberler.⁷⁴ Hocası Müslim b. Halid ez-Zencî⁷⁵ ve Mekke valisinin mektuplarını yanına alarak Medine'ye İmam Malik'e gider. Bu sırada 20'li yaşların

---

isminin bu yedi kabile arasında zikredildiği belirtilmiştir. bkz. Cündi, **el-İmam eş-Şafii nasrû's-sünne**, s. 35.

⁶⁵ İbn Kesir bu sürenin on yıl olduğunu rivayet ederken Hamevî on yedi yıl olduğunu rivayet etmiştir.

⁶⁶ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 102; Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 454; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 73.

⁶⁷ İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 73; Askalâni, **a.g.e.**, s. 54.

⁶⁸ Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 18.

⁶⁹ Ahmed Arabî, **el-İmam eş-Şafii el-fakîh el-Edîb**, Dârü'r-Rifai, Riyad, 1978, s. 19.

⁷⁰ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 243, İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 74.

⁷¹ Beyhaki Zührîlerden bir adam olarak rivayet eder, bkz. Beyhaki, **a.g.e.**, s. 102.

⁷² Beyhaki, **a.g.e.**, s. 102, Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 455.

⁷³ Hamevî bu sürenin dokuz gece olduğunu belirtir. bkz. Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 455.

⁷⁴ Malik'in Muvatta'ını henüz on yaşında ezberlediğine dair rivayetler için bkz. Râzi, **a.g.e.**, s. 37; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 72; Askalâni, **a.g.e.**, s. 54.

⁷⁵ Askalâni, **a.g.e.**, s. 54.

başındadır. ⁷⁶ İmam Malik tavsiye mektuplarını okuyunca hiddetlenerek “Rasulullah’ın ilmi bu şekilde vasıtalarla mı alınır oldu?” der. Şafii ile birlikte İmam Malik’in kapısına giden Medine valisi imamın heybetinden konuşamayınca Şafii öne atılarak durumu anlatır. Feraset sahibi olan İmam Malik, Şafii’ye “Allah kalbini nur ile doldurmuş, günah ile onu söndürme” der. Ertesi gün İmam Malik’e Muvatta’yı arz edince okuyuşunu ve i’rabını beğenen İmam Malik, Şafii ne zaman susacak olsa okumaya devam etmesini ister.⁷⁷ Yeteneğinin farkına varan İmam Malik, Şafii ile bizzat ilgilenir.⁷⁸ İmam Malik’in derslerine devam ederken bu süre zarfında Medine’de bulunan diğer alimlerden de dersler almış ve ilim öğrenme azmi ile seyahatlerde bulunarak içtimaî ve sosyal hayatı incelemiş, zaman zaman annesini ziyaret etmiştir.⁷⁹ İmam Malik’in (ö. 179/795) vefatından sonra Mekke’ye geri dönmüştür.

1.1.2.3. Yemen Bölgesinde Necran Valiliği ve Mihnet Devri

Kureyş’e mensup bir grup insanın, Mekke’ye ziyarette bulunan Abbasilerin Yemen valisine Şafii’ye görev verilmesi hususunda ricada bulunması üzerine küçük bir idarî görev alarak vali ile birlikte Yemen’e giden Şafii yirmi dokuz yaşındadır. Bu yolculuk için annesi evini on altı dinar karşılığında rehin bırakmak zorunda kalmıştır.⁸⁰

Şafii görevindeki başarısından dolayı Necran valiliğine yükseltilir. Şafii’nin adaleti insanlar arasında yayılarak şöhret bulur. Onu kıskananlar bir savaşçının kılıcı ile yapamadığını onun dili ile yaptığını öne sürerek Hz. Ali taraftarları ile birlikte halifeye karşı bir ayaklanma için hazırlıklarda bulunduğunu Halife Harun Reşid’e

---

⁷⁶ ez-Zehebî, **Siyeru a’lâmi’n-nubelâ**, c.10, s. 6; Askalâni ise Şafii’nin bu sırada yaşının 13 olduğunu rivayet eder, bkz. Askalâni, **Tevâli’t-te’sis**, s. 55.

⁷⁷ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 104, Hamevî, **Mu’cemu’l-udeba**, s. 456; Râzi, **a.g.e.**, s. 38-39; İbn Kesir, **Menakıbu’l-İmam eş-Şafii**, s. 77.

⁷⁸ Askalâni, **a.g.e.**, s. 55.

⁷⁹ Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 20.

⁸⁰ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 106; Askalâni, **a.g.e.**, s. 127.

bildirirler. Yanındaki dokuz kişi ile birlikte h. 184 yılında ayaklarında demir prangalarla⁸¹ halifenin huzurunda yargılanmak üzere Rakka'ya götürülür.⁸²

Beraberindekiler boyunları vurularak idam edilirken Şafii'nin belagati, dili kullanmadaki kabiliyeti, cesareti ve ikna edici deliller sunması ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin şahidliği sayesinde idamdan kurtulur ancak zorunlu ikâmete maruz kalır.⁸³ Bundan sonra Şafii idari görevlerden uzaklaşarak kendini ilme verir. İmam Muhammed'in evinde ikamet eden Şafii, derslerine katılarak Irak fikhını ondan öğrenir. Öğrencileri ile münazaralarda bulunur.⁸⁴ İmam Muhammed kendisi ile münazarada bulunmasını istemiş ancak Şafii saygısından dolayı bunu kabul etmek istememiştir. İmam Muhammed'in ısrarı ile münazara etmişlerdir.⁸⁵ Bir rivayette Muhammed b. Hasan'ın kitaplarına 60 dinar⁸⁶ ödeyerek bir deve yükü kitap aldığını, sonra hepsini inceleyerek her meselenin yanına bir hadis not ettiği anlatılır.⁸⁷ Şafii'nin Bağdat'ta oluşunu haber alan Hüseyin el-Kerâbâsî ehli hadisten birinin ilim öğrenmek için geldiğini haber verip Ebû Sevr'den onunla beraber gelmesini isteyerek "*hadi gidip alay edelim*" der. Alay etmek için sordukları bir soruyu Şafii, ayet ve hadislerle çok güzel bir şekilde açıklayınca mahcubiyet duyarlar.⁸⁸ Bağdat'ta Veki' b. Cerrah, Abdülvehhab b. Abdülmecid es-Sekafî ve İsmail b. İbrahim el-Basri'nin derslerine katılarak ehli rey fikhına vâkıf olmuştur. Kadim görüşlerini kapsayan kitabı el-Hücce'yi burada yazmıştır.⁸⁹

1.1.2.4. Mekke'ye Dönüş

İmam Muhammed Şeybânî'nin h. 189'da vefat etmesinin ardından Mekke'ye geri dönen Şafii Mescid-i Haram'ın Altınoluk tarafında dersler vermeye başladı. İlim halkasına farklı bölgelerden hac için gelen âlimler katılırdı. Âlimlerle ilim alış

---

⁸¹ Râzi, **a.g.e.**, s. 73.

⁸² Beyhaki, **a.g.e.**, s. 138; Râzi, **a.g.e.**, s. 39-40, Ahmed Yusuf, **eş-Şafii vadi ilmi'l-usûl**, Dârü's-Sekâfe, Kahire, t.y., s. 15.

⁸³ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 142; Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 456-457; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 89.

⁸⁴ Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 23.

⁸⁵ Ebu Zehra, **a.e.**, s. 24.

⁸⁶ Hamevî 100 dinar olarak rivayet eder, bkz. Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 458.

⁸⁷ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 163, İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 80, Askalâni, **a.g.e.**, s. 131.

⁸⁸ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 221.

⁸⁹ Râzi, **a.g.e.**, s. 40.

verişinde ve münazaralarda bulunurdu. Dersleri altı yıl boyunca devam etti. İki mezhep imamına öğrencilik eden Şafii, yine bir mezhep imamının, Ahmed b. Hanbel'in hocasıydı. Arapça bilgisi ile yoğurduğu düşüncelerini küllî kaidelere dayandırması gerektiği kanaatine varması onu uzun yıllar seyahat etmeden, sükûn içinde istinbat kurallarını vazetmeye teşvik etti. Ehli hadis ve ehli rey arasındaki ihtilafları anlayıp çözmek ve en doğruya ulaşmak için bir ölçüye ihtiyaç duymuştu.

Şafii'nin fıkıh usûlüne nispeti Aristoteles'in mantığa, Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'nin aruz ilmine nispeti gibidir. İnsanlar Aristo'dan önce de akıl yürütür ve itiraz ederlerdi ancak delilleri ve sınırları tertip edecek kuralları olmadığı için kelimeleri hatalı ve sıkıntılıydı. Bunu gören Aristoteles uzun bir süre insanlardan uzaklaşarak mantık ilmini oluşturdu. İnsanları, düşüncelerini ifade ederken hataya düşmekten koruyacak küllî kaideler ortaya koydu. Bunun gibi Halil b. Ahmed'den önce de şiirler nazmedilirdi ancak aruz ilminin küllî kaideleri ile şiirin iyisi ve kötüsü birbirinden ayırd edilir oldu. İmam Şafii'den önce de insanlar fıkıh meseleleri hakkında konuşur, tartışır, istidlâlde bulunurlardı ancak müracaat edecekleri küllî kaideleri yoktu. Şafii, şer'i delillerin mertebelerini, küllî kaideleri ortaya koyarak fıkıh usûlünü vazetmiştir.⁹⁰

1.1.2.5. İlim Merkezi Bağdâd'a Tekrar Gidişi

Bağdâd'a h.195 yılında ikinci defa gelen Şafii'nin ilim halkasının etrafında ehl-i rey'in görüşlerini savunan yirmi halka daha vardır ancak bir hafta içinde bunların arasından üç dört halka hariç tamamı Şafii'nin ilim halkasına katılmıştır.⁹¹ el-Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî iki yıl boyunca Şafii'nin yanından ayrılmamış, ona öğrenci olmuş ve kadîm fikhına muttali olarak râvileri arasında yer almıştır.⁹²

Şafii, fıkıh usûlü alanında günümüze ulaşan en eski telif olan er-Risâle adlı eserini Mâlikî âlim Abdurrahman b. el-Mehdî'nin talebi üzerine yazarak kendisine

---

⁹⁰ Râzi, **a.g.e.**, s. 156-157.

⁹¹ Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 225.

⁹² Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 221.

göndermiştir. Abdurrahman b. el-Mehdî er-Risale'yi okur ve şöyle der; “Sanmam ki Allahu Teâla bu adamın bir dengini daha yaratmış olsun.”⁹³

Bişr b. el-Merîsî'nin meclisine katılıp münazaralarda bulunan Za'ferânî yanındakilerle birlikte, Bişr'i münazaralarda yenemedikleri için Ahmed b. Hanbel'in yanına gidip Ebû Hanife'ye ait Câmîu's-Sağîr isimli eserini ezberlemelerine izin vermesini ister. Ahmed b. Hanbel sabırlı olmalarını ister, Mekke'de gördüğüm Muttalibî yakında gelecektir diyerek Şafii'nin Bağdad'a geleceğini haber verir. Şafii gelince kitabından bir bölüm isterler, Kitâbü'l-Yemin-Maa's-Şâhid konulu bölümü kendilerine verir. İki gece boyunca bu bölüme çalışıp Bişr ile münazaraya girerler ve onu nihayet mağlup ederler. Bunun üzerine Bişr bu sözlerin onlara ait olmadığını, Mekke'de gördüğü şahsa ait olduğunu söyler.⁹⁴ Şafii'nin gelişi ile ehli rey'in ders halkaları azalmaya ve münazaralarda ehl-i hadis'e mağlup düşmeye başlamıştır. Bu nedenle Şafii'ye hadisin yardımcısı anlamındaki “nasiru'l-hadis” lakabı verilmiştir.⁹⁵ eş-Şeybânî'nin öğrencisi Bişr ile Şafii arasında münazaralar gerçekleşmiş ancak Bişr'in ortaya konulan delilleri kabul etmemesi nedeni ile Şafii kendisinden uzaklaşmıştır.⁹⁶ Bağdâd'da iki yıl kalan Şafii'nin farklı coğrafyalarda seyahatlerini sürdürüp Harran'a uğradıktan sonra tekrar Mekke'ye gittiğine dair rivayetler mevcuttur.⁹⁷

Şafii Mekke'de bir yıl kaldıktan sonra h. 198 yılında Bağdad'a dönmüş ve birkaç ay Bağdâd'da konaklayıp buradan vefat edene kadar yaşayacağı Mısır'a geçmiştir.⁹⁸

Bağdâd'a tekrar gelen Şafii'nin zamanın ilim merkezinde çok kısa bir süre kalmasının en önemli nedeni Mutezile kelamı ile hemhal olmuş bir halifenin hüküm sürdüğü topraklarda görüşlerini alimlere dayatması olarak çıkar karşımıza. Farklı bölgelere seyahatlerde bulunarak farklı hocalardan ders alan, farklı görüşlere her zaman hürmet eden bir alimin bunu kabullenmesi mümkün değildir. Bu nedenle

⁹³ Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 230; Cündi, **a.g.e.**, s. 117.

⁹⁴ Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 469.

⁹⁵ ez-Zehebî, **Siyeru a'lâmi'n-nubelâ**, c.10, s. 6.

⁹⁶ Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 205-206.

⁹⁷ Şamil Dağcı, **İmam Şafii'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlimindeki Yeri**, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 2004, s. 85.

⁹⁸ Râzi, **a.g.e.**, s. 40; İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 83.

halife Me'mun'un kendisine teklif ettiği kadılık görevini kabul etmez. Farsî unsurların etkin olduğu Bağdâd yerine Kureyşî ve Haşimî olan Mısır valisi Abbas b. Abdullah b. Abbas b. Musa'nın davetine icabet ederek Mısır'a gitmeye karar verir.⁹⁹

1.1.2.6. Son Yurd Mısır

Şafii'nin Mısır'a h. 199 yılında geldiğine dair Mısırlı öğrencisi Harmele'nin bir rivayeti olduğu gibi bir diğer Mısırlı öğrencisi Rebi' b. Süleyman bu tarihin h. 200 yılı olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ İlk rivayette belirtilen h. 199 yılının sonları veya h. 200 yılının başlarında gelmiş olması muhtemeldir.

Mısır' a gelmeden önce Rebi' b. Süleyman'a Mısır'ın ahvalini sorar, Rebi' iki farklı grup olduğunu, birinin İmam Malik'in görüşlerine yöneldiğini, diğer grubun ise İmam Ebu Hanife'nin görüşlerine yöneldiğini anlatır. Şafii bunun üzerine şöyle der; *“Öyle bir şey ile aralarına geleceğim ki bu iki görüşle birden meşgul olacaklar.”* Rebi' b. Süleyman *“Mısır'a girdiğinde dediğini yaptı”* şeklinde rivayette bulunur. Şafii tüm birikimlerini ehli hadis ve ehli rey'in birlikte yer aldığı bir ilim süzgecinden geçirerek eski görüşlerinden vazgeçip yeni görüşlerini hızla telife koyular. Mısır'da dört, beş sene gibi kısa bir zamanda, sağlığının bozulmasına rağmen çok sayıda eser kaleme alır. Beyhaki bu eserlerin sayısının yüz dört'e ulaştığını rivayet eder.¹⁰¹ Eski kitaplarının çoğunu tekrar gözden geçirerek yeniden kaleme alır.¹⁰²

Endülüs halkının İmam Malik'in sarığı ile yağmur duası yaptığını ve kendilerine Peygamber şöyle dedi diye hadis rivayet edilince Malik şöyle dedi şeklinde karşılık verdiklerini haber alınca hocası Malik'in görüşlerini eleştiren *“Kitâbu İhtilâfi Malik ve'ş-Şafii”* adlı eserini kaleme almıştır. Böylece

---

⁹⁹ Ahmed Yusuf, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁰⁰ Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 238.

¹⁰¹ Ahmed Yusuf, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁰² Beyhaki, **a.g.e.**, c.1, s. 255-256.

kutsallaştırılarak, Peygamber efendimizin hadislerinin önüne geçirilmeye çalışılan İmam Malik'in sözlerinin hatalı olabileceğini göstermek istemiştir. Malik de bir insandır ve hata edebilir demiştir.¹⁰³ Ancak Malik taraftarları bu eleştiriler nedeni ile Vali'den Şafii'yi Mısır'dan çıkarmasını istemişlerdir. Fitneden endişe eden vali ile görüşen Şafii kendisinden üç gece mühlet istemiştir. Üçüncü gece vali vefat etmiştir. Böylelikle Şafii vefat edene kadar Mısır'da yaşamıştır.¹⁰⁴

1.1.2.7.Vefatı

Mısır'a gelişi ile birlikte basur hastalığından muzdarip olmuş, zamanla bu hastalık ağırlaşarak aşırı derecede kan kaybetmesine neden olmuş onu yatağa düşürmüştür. Şafii hayatının son anlarında kendisini ziyarete gelen öğrencisi Yunus b. Abdu'l-A'lâ'dan Kur'an okumasını isteyerek şöyle demiştir; *“Ey Ebâ Musa, Al-i İmran Suresi'nin 120. Ayetinden sonrasını oku, okuyuşunu hızlandır, ağır okuma!”* Ayetleri okuduktan sonra ayrılmak için kendisine bakan öğrencisine, *“Beni unutma, gerçekten sıkıntı içindeyim.”* demiştir.¹⁰⁵

Bir sabah onu ziyaret ederek durumunu soran öğrencisi el-Müzeni'ye *“Bu dünyadan göçer oldum, kardeşlerimden ayrılıp Allah'a varır oldum, Ölüm şerbeti içer oldum, ve kötü amellerimle karşılaşır oldum. Bilmiyorum, ruhum cennete mi gidiyor onu tebrik edeyim, yoksa cehenneme mi? Onun acısını paylaşayım.”* der ve gözlerini semaya çevirerek bir şiir okur.¹⁰⁶

Şafii, h. 204 yılında Recep ayının son Cuma gecesini (29 Recep 204 / 19 Ocak 820) vefat etmiştir.¹⁰⁷ Kahire'de öğrencisi Abdullah b. Abdülhakem'in evinde 54 yaşında bu dünyaya veda etmiştir. Kureyşlilerin kabirlerinin yer aldığı Cebel-i Mukattam'da bulunan öğrencisi Abdülhakem'in aile mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Râzi, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁰⁴ Askalâni, **a.g.e.**, s. 182.

¹⁰⁵ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 293; Mustafa Şek'a, **el-İmam Muhammed b. İdris eş-Şafî (Eimmetü'l-erbaa)**, Dârü'l-Kitâbi'l-Benânî, Beyrut, 1984, s. 174.

¹⁰⁶ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 294; Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 468; Askalâni, **a.g.e.**, s. 178.

¹⁰⁷ Râzi, **a.g.e.**, s. 34; Askalâni, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁰⁸ Râzi, **a.g.e.**, s. 34.

1.1.3. Eşi ve Çocukları

Hamdeh bint Nâfi' b. 'Anbese b. Amr b. Osman b. Affân¹⁰⁹ ile evlenen Şafii'nin dört çocuğu olmuştur. En büyük oğlu Ebu Osman Muhammed Halep şehrine kadı olmuştur. Diğer oğlu Hasan b. Muhammed b. İdris henüz çocukken vefat etmiştir. Kızlarının isimleri Fatıma ve Zeynep'tir.¹¹⁰

1.1.4. Hocaları

Şafii çeşitli bölgelerde farklı düşüncelere sahip hocalardan dersler almıştır. İlim yolunda çok sayıda seyahat yaparak döneminde mevcut bütün ekollerden ve hocalardan ilim tahsil etmiştir. Askalânî, eserinde yetmiş dokuz hocasının ismini zikreder.¹¹¹ Önde gelen hocalarının isimlerini buldukları yerlere göre belirtirsek;

Mekke'de; İlk hocası Müslim b. Halid ez-Zencî, Davud b. Abdurrahman Attar, Süfyan b. Uyeyne, Said b. Salim Kaddah, Abdülhamid b. Abdülaziz

Medine'de; Mâlik b. Enes, İbrahim b. Sa'd el-Ensari, Abdullah b. Nâfi' es-Saiğ, Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdi, İbrahim b. Ebi Yahyâ el-Eslemi, Muhammed b. İsmâil b. Ebu Fudeyk.

Yemen'de; Muttarif b. Mâzin, Yahyâ b. Hassân, Hişâm b. Yusuf, Amr b. Ebi Seleme.

Irak'da; Abdulvehhâb b. Abdilmecid, Veki' b. el-Cerrâh, Ebu Üsâme, Muhammed b. Hasan Şeybani, Hammâd b. Üsame, İsmâil b. Uleyye.

1.1.5. Öğrencileri

Hicaz'da; Ebû Bekir el Humeydî (v. 219); İsmi Abdullah b. Zübeyr'dir. Önce Süfyan b. Uyeyne'den sonra Şafii'den ders aldı. Buhari kendisinden 75 adet hadis

¹⁰⁹ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 86.

¹¹⁰ Nehrâvî, **a.g.e.**, s. 57.

¹¹¹ Askalâni, **a.g.e.**, s. 62-71.

rivayet etmiştir. Sika bir imamdır. Şafii'nin Mısır'a yolculuğunda yanında bulunmuştur. Herevî'ye göre Kahire'de sadece Şafii'nin vefatına yakın bulunmuştur. Şafii'nin ilim halkasındaki yerini Buveytî'nin hakettiği ile ilgili vasiyetine şahidliği nedeni ile İbn Abdü'l-Hakem tarafından yalancılıkla suçlanmıştır.¹¹²

Ebû İshak İbrahim b. Muhammed (v.237); Kendisinden kütüb-i sitte müellifleri İbn Mâce ve Nesâî hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel kendisinden övgü ile söz etmiştir.¹¹³

Ebu'l-Velid Musa b. Ebi'l-Cârûd; Şafii'nin en faal öğrencilerindendi, kendisinden hadis rivayet etti. Ayrıca Emâli'nin ravisidir.¹¹⁴

Bağdâd'da; İshak b. Râhûye (v. 238), Ebû Sevr (v. 240), öğrencisi Ahmed b. Hanbel (v.241), Ebû Ali el-Kerâbisî (v.256), Şafii'nin kadim mezhebinin râvisi ez-Za'ferânî (v. 260), İbn Sureyc (v. 305).

Mısır'da; Muhtasar yazarı el-Buveytî (v. 231), er-Rebi' b. Süleyman el-Mûradî (v.240), Hermele b. Yahya (v. 243), er-Rebi' b. Süleyman el-Cizzî (v. 257), Muhtasar yazarı el-Müzenî (v. 264).

1.1.6. Eserleri

Şafii düşüncelerini bizzat kendisi telif etmiş, bir kısmını ise talebelerine imlâ etmiştir. Öğrencisi Za'ferânî kavli kadim dönemi ravisi olup Şafii tarafından telif edilen el-Hüccce adlı eseri rivayet etmiştir. Ebû Sevr tarafından ise el-Mebsût adlı eser kaleme alınmıştır. el-Mebsut Şafii'nin kavli-i cedid dönemine ait görüşlerini içerir. Günümüzde Şafii'ye nispet edilen eserlerin râvisi Rebi' b. Süleyman el-Muradî'dir ve tamamı kavli-i cedid dönemi görüşlerini ihtiva eder.

el-Ümm; Bu kitabı Mısır'da kavli-i cedid döneminde telif etmiştir. Rebi' b. Süleyman ile Za'ferânî tarafından rivayet edilmiştir.

---

¹¹² Şek'a, a.g.e., s. 184.

¹¹³ Şek'a, a.e., s. 182.

¹¹⁴ Şek'a, a.e., s. 183.

er-Risâle; Günümüze fıkıh usulü alanında ulaşan ilk kitap olması özelliğiyle ayrı bir öneme sahip olmuştur. Şafii'nin fıkıh usulü hakkındaki görüşlerini ihtiva eder. Şafîî tarafından birincisi Bağdat'ta ikincisi Mısırda olmak üzere iki defa kaleme alınmıştır.¹¹⁵

Emâli (el-İmlâ); Şafii'nin öğrencilerine imla usûlü yazdırdığı eserlerine verilen isimdir. Günümüze ulaşmamıştır.

er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî; Şeybânî'nin Medine ehli'nin görüşlerine karşı yazdığı eserindeki iddialara yönelttiği cevaplar ve ehl-i rey'in kıyas anlayışına dair eleştirileri ihtiva eder.

Siyerü'l-Evzâî; Evzâî'nin Ebu Hanife'ye yazdığı reddiye için Ebû Yusuf'un telif ettiği reddiyeye karşı Şafii'nin Evzâî'yi savunmak için telif ettiği eseridir. Râvisi Rebi' b. Süleyman'dır.

İhtilâfu Ali ve Abdillah b. Mesud; Şafii'nin el-Üm içinde bir başlık şeklinde kaleme aldığı bu eser Irak ehlinin Hz. Ali ve Abdillah b. Mesud'a ihtilaf ettikleri konuları ele alır.

İhtilâfu'l-İrakıyyeyn; Ebu Yusuf'un kaleme aldığı İhtilâfu Ebi Hanife ve İbn Ebi Leyla adlı eserindeki Ebu Hanife ve Ebu Leyla arasında ihtilafa düşülen meselelerde İbn Ebi Leyla'nın görüşlerini isabetli bulmaktadır.

Cima'ul-ilm; Ehl-i kelamı Peygamber efendimizden gelen haberleri reddetmeleri nedeniyle yaklaşımlarını ilme yaraşır bulmadığından meseleye dahil etmez. Haber-i vahid konusundaki tavırları nedeniyle ehli rey'i eleştirir.

Sıfatu Nehyi Rasulullah; Peygamber efendimizin hadislerindeki nehiy kipli delaletleri incelemektedir.

İhtilâfu Malik ve's-Şafii; Hocası İmam Malik'in görüşlerini eleştirmek için telif ettiği eseridir.

---

¹¹⁵ Râzi, a.g.e., s. 147.

İbtâlu'l-İstihsan; İstihsan yöntemini eleştiren Şafii hüküm çıkarma yönteminin ne olması gerektiğine dair açıklamalar yaparak dini kaynakları açıklar.

İhtilafu'l-Hadis; Hadisler arasındaki ihtilafları konu alan ilk eser özelliği ile ayrı bir yeri olan bu eser, hadisler arasında görünürde olan çelişkilerin nasıl çözümleneceği konusunda ışık tutar.

1.1.6.1 Şafii'ye Nispet Edilen Eserler

Ahkâmu'l-Kur'an; el-Beyhakî, bu eseri Şafii'nin eserleri arasında sayar ancak günümüze Beyhakî'nin telif ettiği eser ulaşmıştır. Şafii'nin ve öğrencilerinin eserlerinde dağınık halde yer alan ahkam ayetlerinin tefsirlerinden faydalınarak el-Beyhakî tarafından tekrar kaleme alınmıştır. Şafii tarafından telif edilen eser günümüze ulaşmamıştır.

el-Müsned; Tirmizî, Şafii'den onun tarikiyle Müsned'ini aldığını ifade eder. Ancak Şafii tarafından böyle bir eser müstakil olarak telif edilmemiş, el-Ümm'de bulunan senesinde Şafii'nin yer aldığı rivayetler Ebu'l-Abbas el-Esam tarafından toplanmıştır.

er-Red Alâ İbn Uleyye; Cima'ul'ilm ile aynı eser olduğu düşünülmektedir.

el-Fıkhü'l-Ekber; Şafii'ye nispet edilen bu eserin onun akaide ait görüşlerinin kullanılan terminoloji nedeniyle kendisinden sonra derlenerek kaleme alındığı düşünülmektedir.

Divanü's-Şafii; Şafii'nin çeşitli eserlerde dağınık halde bulunan şiirlerinin tespit edilerek tabakat, teracim, menakıb, tarih, lugat gibi eserlerden derlenmesi sonucu oluşturulan şiir divanıdır. Bu şiirleri ilk derleyen kişi Ahmed el-Acmî'dir.¹¹⁶

---

¹¹⁶ Arabî, a.g.e., s. 39-42.

1.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

İslam düşüncesinin oluşumunda Şafîî'nin teşkil ettiği yer yalnızca fıkıh ilmi ile sınırlı olmayıp hadis ilmi ve tefsir ilmine de büyük katkıları olmuştur.

1.2.1. Fıkıh İlminde Yeri

Şafîî günümüze ulaşan en eski usûl eseri er-Risâle ile fıkıh usûlünün kurucusu olarak addedilmiştir. İslam Hukuk teorilerini belirleyen ilk teorisyenlerdendir. İstidlâl ederken takip edilecek yöntemleri küllî kaideleri ile belirleyen Şafîî ehli hadis ve ehli rey'in ihtilafa düştüğü meseleleri ele alarak bir ölçüt belirleme yoluna gitmiştir.

İmam Şafîî'den önce de insanlar fıkıh meseleleri hakkında konuşur, tartışır, istidlâlde bulunurlardı ancak müracaat edecekleri küllî kaideleri yoktu. Şafîî, şer'i delillerin mertebelerini, küllî kaideleri ortaya koyarak fıkıh usûlünü vazetmiştir.¹¹⁷ Fıkıh usûlünün en önemli unsurlarından biri Arap dilidir. Cüveynî, Şafîî'nin Arap diline olan hâkimiyetinin, ulaştığı ictehadlerde hata etmekten onu koruduğunu belirtmiştir.¹¹⁸

Kendi ismiyle anılan fıkıh mezhebinin günümüzde milyonlarca takipçisi bulunmaktadır. Kendisinden şiir ile fetva isteyen bir gence şiir yazarak cevap vermiştir.

---

¹¹⁷ Râzi, **a.g.e.**, s. 156-157.

¹¹⁸ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüküddîn Abdülmelik b. Abdullah. Yûsuf, **Muğisü'l-halk**, Matbaatu'l-Mısriyye, 1934, 1.bs., s. 35,49-50.

1.2.2. Tefsir İlminde Yeri

Tefsir ilmindeki yeri öğrencisi Yunus b. Abdül'ala' tarafından şöyle açıklanmıştır; “Şafii tefsir yaparken ayetleri inişine şahidlik etmiş gibi açıklardı.”¹¹⁹

Vahyin ilk muhatapları olan Arap toplumunu tanıdığı, dil, örf, kültür ve tarihlerine vâkıf olduğu için çok başarılı tefsirler yapmıştır. Cessas (v. 370) tarafından kaynak olarak kullanılan Ahkâmu'l-Kur'an adlı eserinde ahkâm ayetlerinin tefsirini yapmıştır. Bu nüsha günümüze ulaşmamış olup öğrencisi Müzenî'nin (v. 246) Muhtasarında Şafii'nin ahkâm ayetleri tefsirine dair birçok rivayet bulunması ve Cessas tarafından kullanılması varlığını kanıtlamaktadır. Beyhakî (v. 458) tarafından çeşitli ahkâm ayetlerinin tefsirine dair rivayetlerin derlenmesi ile yeniden kaleme alınmıştır.¹²⁰

Hüküm istinbat etmek için başvurduğu Kur'an-ı Kerim'den büyük bir itina ile nasil yararlandığı Kitâbü'l-umm adlı eserinin içeriğinden anlaşılmaktadır.¹²¹

Ayetleri açıklarken Arap dili ve edebiyatından, şiirlerden yararlanmış, şiir ile istişhadda bulunmuştur. “فَاسْعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ”¹²² ayetinde bulunan ‘سعى’ fiilini açıklarken Zühre'nin şiirindeki kullanımına dikkat çekerek, şiirini şahid olarak kullanmıştır.¹²³ Aynı şekilde ‘مَثَابَةٌ’ kelimesine “toplamlan, emniyetli yer” manasını Varaka b. Nevfel'in şiirinden yararlanarak vermiştir.¹²⁴

1.2.3. Hadis İlminde Yeri

Şafii'nin yaşadığı dönemde hadislerin tespitine ve sünnetin tasnifine hız verilmiştir. İtikadî fırkaların kendi görüşlerini desteklemesi amacıyla hadis uydurma

¹¹⁹ İbn Kesir, **Menakıbu'l-İmam eş-Şafii**, s. 169.

¹²⁰ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1988, c. 2, s. 55-56.

¹²¹ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi -Tabakâtü'l-Müfessirin**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1971, c.1, s. 313.

¹²² Cuma 67/9. Allah'ı anmaya koşun.

¹²³ Muhammed b. İdris Şafii, **Ahkamu'l-Kur'an**, der. Ahmed b. Hüseyin Beyhâki, thk. Abdülganî Abdülhalık, y.y., Beyrut, 1990, s. 105.

¹²⁴ Şafii, **a.g.e.**, s. 132-133.

faaliyetlerine giriştikleri bu dönemde, hadislerin sahih olanının belirlenmesi için gayret sarfedilmiş hadis ilimleri büyük oranda şekillenerek gelişim göstermiştir.

Hocası Süfyan b. Uyeyne'den ilk hadis derslerini alan Şafî henüz on¹²⁵ yaşındayken dönemin en ünlü âlimi ve hadis alanında otorite olan İmam Malik'in Muvatta'sını kısa zamanda ezberlemiştir. İrab'ı ve okuyuşunu çok beğenen İmam Malik bizzat Şafî ile ilgilenmiş ona dersler vermiştir.¹²⁶

Hikmetin peygamberin sünneti olduğuna işaret eder. Allah, insanlara peygambere itaati farz kılmıştır. Haber-i vahid'in hüccet olması için bir takım şartların sağlanması gerektiğini beyan eder; ravinin güvenilir olması, hafızasının kuvvetli olması ve güvenilir ravilerce yapılan rivayetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmaması gerekir.

Kur'an ve Hadisin te'vile muhtaç kısımlarının doğru olarak tevil edilebilmesi için Arapça kurallarına bağlı kalınarak yapılan te'vile Arap dilinin müsaid bulunmasının gerektiğini belirtir. Anlaşılan manayı takviye edici bir delilin de mutlaka bulunması gerektiğini şart koşar. Şöyle der; *“Allah'ın kitabında Müslümanlardan birinin karşılaşacağı herhangi bir hadisin hükmünü doğru olarak gösterecek bir delil mutlaka vardır.”*

Şafî sünneti hadise arz etmiştir. Nedenine inmeden sünneti lafzen anlamıştır. Sünneti hadis olarak dondurarak ona göre sistemini kurmuştur.

Yaşadığı dönemde nâsirü'l-hadis, hadisin yardımcıları olarak isimlendirilen¹²⁷ Şafî; nazmettiği bir şiirinde hadislerin önemini şöyle zikretmektedir;

كُلُّ الْعِلْمِ سِوَى الْقُرْآنِ مَشْغَلَةٌ   إِلَّا الْحَدِيثَ وَعِلْمَ الْفِقْهِ فِي الدِّينِ
الْعِلْمُ مَا كَانَ فِيهِ قَالَ حَدَّثَنَا   وَمَا سِوَى ذَلِكَ وَسِوَى الشَّيَاطِينِ

Kur'an'ın dışındaki bütün ilimler meşguliyettir.

¹²⁵ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.10, s. 6; Askalâni ise Şafî'nin bu sırada yaşının 13 olduğunu rivayet eder, bkz. Askalâni, *Tevâli't-te'sis*, s. 55.

¹²⁶ Askalâni, *a.g.e.*, s. 55.

¹²⁷ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, c.10, s. 6.

Dinde hadis ve fıkıh ilmi istisna,

İlim, içinde 'kale, haddesena' olandır.

Bunun dışındakilerse şeytanların vesvesesinden ibarettir.¹²⁸

Şafî bu şiiirden evvel hadis ehlerinden birini gördüğünde Rasulullah'ın ashabından birini görmüş gibi olduğunu söyleyerek konuşmasına şöyle devam etmiştir; *“Allah onları mükâfatlandırsın, bizim için aslı korudular, fazilet olarak bizden üstündürler.”*¹²⁹

1.3. ŞAHSÎ MEZİYETLERİ

Şafî anlayışı ve kavrayışı kuvvetli bir genç olmakla birlikte ifade tarzı apaçık, dili düzgün, ifadesi belîğ, çok tesirli tok bir sese sahip, dilbigisi kurallarına irab'a hâkim, insanların haleti ruhiyelerine vâkıf olması ve hakikat peşinde bir hayat sürmesi ile çok yönlü bir âlim olmuştur. İbn-i Kesir şöyle dediğini rivayet eder; *“Ne kadar isterdim ki, insanlar bu ilmi öğrensinler, bana ondan hiçbir şey nisbet etmesinler, beni övmesinler, böylece ben de ecir ve sevabına ereyim.”*¹³⁰

Şafî, onaltı yaşından beri yalnızca bir kere doyunu sonra da doyana kadar yemek yemeyi terk ettiğini dile getirmiştir. Rehâvet vererek ibadete ve ilim öğrenmeye mani olduğu için yemeğine dikkat etmiştir. Süreyc, Harun Reşid'in hizmetçisinin evine Şafî ile birlikte gittiğini, ipek yataklarla döşeli evi gördüğünde Şafî'nin bunun helal olmadığını bildirdiğini ifade etmiştir. Şafî hayatı boyunca maddî sıkıntılar içinde yaşamış olduğu halde eline para geçer geçmez ihtiyaç sahiplerine bağışlamaktan imtina etmemiştir. Bir gün elinde para tutmadığını bilen dostu çocukları için bir mülk almasını tavsiye etmiştir. Şafî'yi bir süre sonra

¹²⁸ Şafî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, **Divânü'ş-Şafî**, der. Muhammed Afif ez-Zu'bi, Dârü'l-cil, Beyrut, 1974, 3. bs., s. 88.

¹²⁹ İbn Kesir, **el-Bidâye**, c.10, s. 254.

¹³⁰ Ebu Zehra, **a.g.e.**, s. 37-39.

gördüğünde ne yaptığını sormuş, Şafîî, Mekke’de dostlarının hac zamanı konaklamaları için bir ev inşa ettirdiğini anlatarak şu beyitleri okumuştur;¹³¹

إِذَا أَصْبَحْتُ عِنْدِي قُوْتُ يَوْمِي   فَخَلَّ اللَّهُ عَنِّي يَا سَعِيدُ
وَلَا تُخْطِرُ هُمُومَ غَدٍ بِبَالِي   فَإِنَّ غَدًا لَهُ رِزْقٌ جَدِيدُ
فَأَتْرُكُ مَا أُرِيدُ لِمَا يَرِيدُ   أَسَلَّمُ إِنْ أَرَادَ اللَّهُ أَمْرًا

Bugünün azığı yanımdaysa

Benim için endişeyi bırak Ey Said!

Yarının endişelerini aklıma düşürme.

Yarının da yeni bir rızkı vardır.

İsteklerimi onun dilediğine bırakırım,

Allah bir şey dilerse ona teslim olurum.

Amr b. Sevvâd Şafîî’nin dirhem, dinar ve yemekte insanların en cömerti olduğunu rivayet etmiştir. Rebi’ Şafîî kadar cömert bir kişi görmedim demiştir. Yanında dirhem bulunmadığı takdirde kendisinden isteyen kişiden utandığı ve o kişiye sonra mutlaka gönderdiği anlatılmıştır. Bir gün Yemen’den yanında yirmi bin dinar ile dönmüş, Mekke’de bir çadır kurmuş ve tamamını dağıtmadan oradan ayrılmamıştır. Harmele b. Yahya; Şafîî’nin hiçbir zaman yemin etmediği ve yalan söylemediğini kendisinden işittiğini söylemiştir. Kerabâsî Şafîî ile seksen gece geçirdiğini, gecenin dörtte üçünde teheccüd namazı kıldığını, kendisi ve mü’minler için Allah’tan af dilediğini anlatır. İlmi kadar ok atıcılığında da maharetli olduğu, attığı okların hedefi hiç şaşmadığı, onda on isabet ettirdiği rivayet edilir.¹³²

Bahr b. Nasr, Şafîî’den daha takvalı ve vera sahibi birini görmediğini rivayet ederek Kur’an okuyuşunda ise sesi ondan daha güzel bir zatın bulunmadığını dile

¹³¹ Askalâni, a.g.e., s. 120.

¹³² Askalâni, a.g.e., s. 121-123.

getirmiştir.¹³³ Ayrıca Tarihu Bağdâd’da geçen bir rivayette sesinin güzelliği hakkında şu rivayet yer almaktadır; “*Ne zaman ağlamak istesek hadi kalkın Muttalibî gencin yanına gidelim, Kur’an okuyalım derdik. Ona vardığımızda Kur’anı açar okurdu ta ki kalpler okuyuşundan etkilenip insanların gözlerinden yaşlar süzülünceye kadar. Bunu görünce kıraatini bitirirdi.*¹³⁴ Güzel yüzlü olduğu ve sünnete uymak için sakalına kına sürdüğü, Mısır’da bulunan fâkihler, ileri gelenler tarafından çokca sevildiği ve hepsinin ona saygı gösterdiği öğrencisi Rebi’ tarafından nakledilmiştir.¹³⁵ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm; “*Kesinlikle Şafî’den daha akıllı bir adam görmedim.*” demiştir. Za’ferânî, insanlar arasında en tatlı dilli kişinin Şafî olduğunu bildirmiştir.¹³⁶

Münazaralarda hakikatin ortaya çıkması çabası içinde olmuş, kimseyi küçük düşürme, galip gelme gibi nefsî arzulara uymamıştır. Şu şekilde niyazda bulunmuştur; ‘*Ya Rabbi, eğer haklı isem onun gönlüne ve diline hakkı yerleştir ki bana uysun, eğer onun görüşü doğru ise ben ona uyayım.*’¹³⁷

İmam-ı Azam Ebû Hanife’nin kabrinin yakınlarında namaz kılarken kıyâmı uzun tutmayıp duyduğu saygı nedeniyle Ebû Hanife’nin görüşüne uymuştur. Dünyada bir yolcu olduğunu unutmamak için yanında kalın bir asa taşıdığı rivayet edilmiştir.¹³⁸

---

¹³³ Şehrezûrî, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Salâhaddin Abdirrahmân b. Mûsa İbnü’s-Salâh, **Hilyetü’l-İmam eş-Şafî Ebû Abdullah Muhammed b. İdris**, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Darü’l-besair, Dımaşk, 1981, s.18.

¹³⁴ Şehrezûrî, **a.g.e.**, s. 19.

¹³⁵ Şehrezûrî, **a.g.e.**, s. 20.

¹³⁶ Şehrezûrî, **a.e.**, s. 20-21.

¹³⁷ Râzi, **a.g.e.**, s. 93.

¹³⁸ Ali Ural, **Divan İmam Şafî’nin Şiirleri**, Şule yy., İstanbul, 2018, s. 14-15.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM ŞÂFİİ’NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Arap Edebiyatındaki Yeri

Şafii, Arap dilini kendi ifadesi ile “*Arapların en fasih kabilesinden*” öğrenmek üzere Huzeyl kabilesi arasında on ile yirmi yıl aralığında bir süre zarfında kalmıştır. İlköğreniminin hemen ardından uzun yıllar onlarla yolculuk yapmış, şiir, edebiyat, folklor, tarih, ensâb alanlarında bilgi sahibi olmuştur. Dile etki eden bu unsurlar ile bağlama da hâkim olmayı, bu şekilde dilin incelikleriyle Kur’an ve Hadis’i doğru anlamayı hedeflemiştir. İlmî kişiliğini inşada bir temel niteliği taşıyan bu yıllarda şiire ve edebiyata özel bir ilgi duymuş, Huzeyl kabilesinin on bin beyitlik¹³⁹ divanını ezberleyerek rivayet etmiştir. Huzeyl kabilesinin şairleri, dili, edebiyatı hakkında birincil ve tek kaynak olmuştur. İsimleri ün kazanmış çok az sayıda şairin güç yetirdiği bir alanda hafızası ve şiir yeteneğiyle büyük bir katkıda bulunmuştur.

Arap dili edebiyatını, gramerini, aruzunu seçkin şairlere hocalık yapacak seviyede öğrenerek bu alanda da imam olduğunu ortaya koymuştur. Hamevî tarafından edebiyatçı fakihler arasında zikredilmiştir.¹⁴⁰ Arap dili ve edebiyatında, şiirde çok geniş bir müktesebâta sahip olduğuna dair birçok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan biri Yunus b. Abdi’l-A’lâ’dan rivayet edilir; “*Arapça ile ilgili konuştuğu zaman Arapçayı en iyi bilen O’dur dedim. Şiir ve inşadı hakkında konuştuğunda dedim ki bu alanda en iyi bilen O’dur. Fıkıh hakkında konuştuğunda ise dedim ki O, fıkıhta en iyi bilendir.*” Arap dili ve kültüründeki yetkinliğini hadislerde geçen anlaşılması güç kelimeleri açıklaması ile de ortaya koymuştur.¹⁴¹

İmam en-Nevevî Arap dilindeki birikimi hakkında şöyle demiştir: “*Şafii Arap dili ve gramerinde delildir.*” Arap yurdunda yaşadığı, Arap dili; kendisinin belagat

¹³⁹ Numan Şaban Alevan, **Kırâatun belağiyetün fi Divani’l-İmam eş-Şafii**, Mecelletu’l-câmiati’l-İslâmiyye, Gazze, 2011, s. 927.

¹⁴⁰ Hamevî, **Mu’cemu’l-udeba**, s. 453.

¹⁴¹ Hamevî, **Mu’cemu’l-udeba**, s. 465.

ve fesahatla konuştuğu bir anadil olduğu halde yirmi yıl Arap dili ve edebiyatı ile iştiğal ettiğini belirtmiştir.¹⁴²

Meğazi sahibi İbn Hişam dilin Şafii'den alınması gerektiğini belirterek şöyle söylemiştir; *“Muhammed b. İdris eş-Şafii ile sohbetimiz uzadı, ondan bir tek lahn duymadım asla, Arap dilinde kullandığı kelimelerden daha güzelini de duymadım.”*¹⁴³

Nahiv âlimi Abdülmelik ibn Hişam, dil alanında şüpheye düştüğü ibareleri göndererek Şafii'ye sormuştur.¹⁴⁴ Dilde delil olduğunu zikretmiştir.¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel Şafii'nin dört alanda filozof olduğunu belirtmiştir. Dil'de, insanların ihtilafa düştükleri meselelerde, meânide, fıkıhta. Ayrıca *“Onun sözü, dilde delildir”* demiştir.¹⁴⁶ Muhammed b. Abdülhakem'e Şafii'nin dilde delil olup olmadığı sorulmuş, bu soruyu şöyle cevaplamıştır; *“İlim ehlerinden biri, bir alanda hüccetse, Şafii her alanda hüccettir.”*¹⁴⁷

Bir rivayette Kasım b. Sellâm, Şafii'den her kesimden insanın Arap dilini aldığını, özellikle bunların içinde dil âlimlerinin olduğunu belirtmiştir. Gözde öğrencisi Müzeni Arap gramerindeki yerine dikkat çekerek, gramerde de hüccet olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

Velid b. Ebi'l-Carûd Şafii'nin başlı başına bir dil olduğunu, Çölün göbeğindeki Araplarla ihticâc edildiği gibi onunla da ihticac olunacağını belirtmiştir. Kitaplarında kullandığı dilin sadeliğine öğrencisi Rebi' b. Süleyman şöyle işaret eder; *“Beyanın güzelliğini ve fesâhatini görseydin hayretler içinde kalırdın. Şayet o, bu kitapları konuştuğu Arapça ile yazmış olsaydı, kitapları okunamazdı.”* Ebu'l-Velîd; *“Şüphesiz onun dili kitaplarından daha büyüktür.”* demiştir.¹⁴⁹

---

¹⁴² Nehrâvi, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁴³ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 43; Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, c. 6, s. 463.

¹⁴⁴ Beyhaki, **a.e.**, c.2, s. 43.

¹⁴⁵ Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 465.

¹⁴⁶ Râzi, **a.g.e.**, s. 244.

¹⁴⁷ Beyhaki, **a.e.**, c.2, s. 54.

¹⁴⁸ Beyhaki, **a.e.**, c.2, s. 44; Râzi, **a.g.e.**, s. 239.

¹⁴⁹ Beyhaki, **a.e.**, c.2, s. 49.

2.1.1. Dil Anlayışı

Şafî'nin hicrî 3. yy.'dan önce kurmuş olduğu dil kavramını anlayabilmek için dilbiliminin ana kurucusu olarak kabul edilen ve çalışmaları diğer dilbilimcilere yol gösteren ilk dilbilimci Ferdinand de Saussure'yi (v. 1988) Şafî ile karşılaştırmak gerekir. Saussure, dili “yaşadığımız dünyayı algılayışımızın çevresi olarak değil, merkezi” olarak gördüğüne ve kelime hazinesinin “sosyal etkileşimin, insanoğlunun dünyasını şekillendirdiği ve ifade ettiği temel araçların kolektif bir ürünü” olduğuna işaret eder. Dile olan bu bakış açısı Şafî'nin Arap diliyle ilgili görüşlerindeki ana öğelerden biridir. Dile olan bu bakış açıları psikoloji, sosyoloji, dilbilimi, felsefe, antropoloji gibi alanlarda da etkili olmuştur.

Şafî de dilbilimi alanının öncü bir lideri olarak görülmektedir. Onun dil düşüncesi Arap dilinin kavramlarından oluşmuştur. Bu düşünce dile yüzeysel değil, spesifik ve somut bir çerçeve içinde yaklaşır.¹⁵⁰

Şafî, tüm dillerin belirli nitelikler içeren genel özelliklere sahip olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre dil öylesine geniş ve sonsuzdur ki herhangi bir konuşma topluluğuna ait herhangi bir insanın kavrama kapasitesinin ötesine geçer. Ortalama bir kişinin bu alanda ustalaşması veya hâkimiyete sahip olması imkânsızdır. Aynı dil topluluğunun bireyleri dili koruma konusunda birbirlerini tamamlarlar. Şafî'ye göre Arap dili; bir peygamber dışında kimsenin kavrayamayacağı kadar anlamlara sahip en çok sözcüksel öğeyi kapsayan en geniş dildir. Şafî'ye göre Arap dilinde edinilen ustalık diğer tüm bilimlere vakıf olmaya açılan kapıdır. Şafî, Kur'an'ın dilinin önemini ve onu diğer dillerden ayıran, diğer dillere üstün kılan özelliklerini vurgular. Ayrıca dillerin çeşitliliğinin kutsal olduğunu ve tüm dillerin kaynağının Allah'tan olduğunu iddia eder. Tüm insanların dil edinimine sahip olduğunu ve bunun yüce yaratıcı tarafından beyinlerimizin bir özelliği olduğuna dikkat çekmektedir. Eğer bir dil kutsalsa Allah tarafından peygamberlere kutsal kitaplarda hitap dili olarak kullanılmışsa evrensel hale gelir.

---

¹⁵⁰ Şakir Rızk Takiyiddin, **Language and Rhetoric of Imam Shafi'i**, yy., Mısır, 2012, s. 1057.

Şafî şöyle der; “*İnsanların cahilliği Arapça dilini bırakmalarından ve Aristoteles’in diline eğilim göstermelerindedir.*”¹⁵¹

Arap dilinin özelliklerine işaret ederek Şafî, spesifik dile karşı genel dil, düz anlama karşı yan anlam meselelerini; terminoloji, semantik, alt anlam ve metaforun önemini ve mananın tespitinde bağlamın rolünü ortaya koyar. Şafî, semantiğe sadece yapısal açıdan değil aynı zamanda sosyokültürel açıdan yaklaşan ilk kişidir. Ona göre semantik ve manayı anlamak dinamiktir ve bağlama göre şekillenir.

Şafî kelime ve anlam arasındaki ilişkiye dair; mananın kelimedenden önce geldiğini ve neticede durumu yönetip anlamın şekillenmesini sağladığını öne sürer.

Şafî ve modern dilbilimi, dilsel, duygusal, durumsal ve kültürel bağlamda dili ele alırlar. Dilsel bağlam bir kelimenin kullanılışı ve cümle içindeki komşu kelimelerle ilişkisidir. Mesela Arap dilindeki göz ‘عين’ kelimesi çok anlamlıdır ve şu anlamlara gelebilir; gördüğümüz göz, su kaynağı, casus, zengin ve seçkin biri. İkinci olarak duygusal bağlam eylemin duygusal derecesini belirtir; ‘كلب’ köpek kelimesi içinde kullanıldığı duygusal bağlama göre farklılık gösterebilir. Üçüncü olarak durumsal bağlam; söylemin gerçekleştiği ortamla, hem mekânsal hem zamansal olarak ilgilidir. Her ortam, duruma uyan belirli bir söylem gerektirir. Bu da meani ilminin sınırlarına girer. Son olarak kültürel bağlam, durumsal bağlamın bir parçası olabilen sosyal bağlama dayanır.

İmam Şafî dil ve önemi ile ilgili görüşlerinde, fiziksel, dilsel ve kültürel bağlamlara odaklanarak modern ve çağdaş dilbilimcilerin önünde gelir.¹⁵²

---

¹⁵¹ Takiyiddin, a.g.e., s. 1057-1059.

¹⁵² Takiyiddin, a.g.e., s. 1060-1067.

2.1.2.Şiir

2.1.2.1. Şiir Yolculuğu

Şafî'nin hayatında şiir hep var olmuş ancak kendisini bir şair olarak tanımlamadığı için şiirlerinin yer aldığı bir eser telif etmemiştir. Fıkıh ilmine yönelmeden önce fasih dili öğrenmek için çölde geçirdiği süre şiirde ve dilde hüccet olmasını sağlamıştır. Dilcilerin ve şiir râvilerinin sık sık Şafî'ye başvurduğuna dair rivayetler mevcuttur.

Şafî'nin yaşadığı ortamda şairlerin, halifelere devlet adamlarından ve komutanlardan çok daha yakın oldukları, sarayı mesken tuttıkları, halifeyi övmek için yarıştıkları, verilen âtiyelerle şiirin artık onlar için bir geçim kaynağı olduğu görülmektedir. Genişleyen topraklar, yeni kültürlerin etkisi ile erkeklerin konu edildiği gazellerin mevcûdiyeti ve Ebû Nuvâs gibi şairlerin eğlence, hamriyât konulu şiirlerinin yaygınlaşması ilim ehli tarafından şiirin mertebesinin düşük görülmesine neden olmuştur.

Şafî şiir hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir; *“Şiir bir kelimadır. Güzel olanı, kelamın güzeli gibidir. Çirkin olanı ise kelamın çirkinidir. Ancak şiir, kalıcı bir kelimadır ki diğerlerine üstünlüğü budur. Şairlerden her kim Müslümanları küçük düşürerek eziyet etmekle ve bunda aşırıya gitmekle bilinmez ve medihte aşırıya gidip yalan söylemezse şahitliği reddedilmez.”*¹⁵³

Şiir rivayetinde önemli bir yere sahip şair Asmâî Huzeyl kabilesi şiirlerini, bunların tamamını ezberleyen tek kişi konumundaki Şafî'den dinleyerek tashih edip rivayette bulunmuştur.¹⁵⁴ Asmâî ayrıca Şenferâ'nın şiirlerini Şafî'den aldığını, ismi Amr olan otuz şairin şiirini de bizzat Şafî'nin kendisine okuduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁵ Şafî'nin Arap Edebiyatında önemli bir yer teşkil etmekte olduğu bu rivayetlerde görülmektedir.

---

¹⁵³ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 60.

¹⁵⁴ Arabî, a.g.e., s. 18.

¹⁵⁵ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 45.

Şafii, şiir ile iştiğal ettiğini şiire oldukça mesafeli duran ehl-i hadis'in bilmesini istememiştir. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî Şafii'nin Huzeyl kabilesinin şiirlerini ezbere okuduğunu, sabaha kadar babası ile birlikte uyumadan tekrar ettiğini rivayet eder. Şafii'nin sakın bunu ehl-i hadis'e bildirme, buna tahammül etmezler şeklinde kendisini uyardığını anlatır.¹⁵⁶

Şafii'nin kendisini bir şair olarak görmediğini bu beyitlerden yola çıkarak anlayabilmemiz mümkündür.

وَلَوْلَا الشُّعْرُ بِالْعُلَمَاءِ يُزْرِي   لَكُنْتُ الْيَوْمَ أَشْعَرَ مِنْ لَبِيدٍ
وَأَشْجَعُ فِي الْوَعَى مِنْ كُلِّ لَيْثٍ   وَالْمُهَلَّبِ وَبَنِي يَزِيدٍ
وَلَوْلَا خَشْيَةُ الرَّحْمَنِ رَبِّي   حَسِبْتُ النَّاسَ كُلَّهُمْ عَبِيدِي

Bugün daha iyi şair olurdum Lebid'den

Şiir âlimlerin değerini düşürmüyor olsaydı.

Savaşta bütün arslanlardan daha cesur olurdum

Ve muhalleb ailesinden ve yezid oğullarından.

Rahmân Rabbimden korkmasam

İnsanların hepsini kölem sayardım.

O, dil gibi şiiri de ilim yolunda kendisine bir yardımcı olarak konumlandırmış, en doğruyu bulabilmek için bir araç olarak kullanmıştır. Kendisine fikhî bir mesele sorulduğunda şiir ile istişhad etmiştir.¹⁵⁷

Hasan b. Muhammed ez-Za'ferâni, dilcilerden bir grubun her gün onlarla Şafî'nin ilim halkasına katıldığını belirterek fıkıh ile ilgilenmedikleri halde neden ilim meclisinde bulduklarını önde gelenlerden birine merak edip sorması üzerine “Şafî'nin dilini dinliyoruz” cevabını aldığını rivayet eder.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 46.

¹⁵⁷ Muhammed İbrahim Nasr, *Min Uyûni's-Şi'ri eş-Şafii Şi'ruhu ve Edebuhu*, s.118.

¹⁵⁸ Hamevî, *Mu'cemu'l-udeba*, s. 465.

Başka bir rivayette ise Rebi' b. Süleyman, sabah namazından hemen sonra Kur'an ehlinin ilim halkasına katıldığını ve güneş doğduğunda onların ayrılıp hadis ehlinin geldiğini, hadislerin açıklamalarını ve manalarını Şafî'ye sorduklarını, güneş biraz daha yükselince münazara ile ilgilenenlerin yerlerini aldığını, duha vakti geldiğinde ise Arap dili, aruz, şiir, nahiv ile ilgilenenlerin ilim halkasına katılıp günün ortasına kadar ders yaptıklarını anlatır.¹⁵⁹

Sûlî hocası Müberrid'den, Şafî'nin insanlar arasında en iyi şair ve edebiyatı en iyi bilen olduğunu rivayet eder.¹⁶⁰

Halife Harun Reşid'in huzurunda yargılanırken halife kendisine şiir ile ilgili bilgisini sorunca arûz bahirlerini bildiğini, hikmeti, gazeli, haberleri açıklayıcı olan atasözlerini, emirlere yazılan çoğu yalan yanlış olan övgü dolu şiirleri bildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Halife Harun Reşid hayranlıkla kimsenin Halil b. Ahmed'e bir harf ekleyebileceğini zannetmezdim, sen ise ilave ettin demiştir.¹⁶¹

Harun Reşid'in çocuklarının eğitimi üstlenen Ebû Abdüssamed'e yaptığı tavsiyeler içinde eğitimde şiire verdiği önem açıkça görülmektedir;

“Emirulmüminin çocuklarını ıslah etmede ilk yapacağı iş kendini düzeltmek olsun. Kuşkusuz onların gözleri senin gözlerine odaklanmıştır. Onlara göre güzel, senin güzel gördüğün; onlara göre çirkin senin bıraktığın şeydir. Onlara Allah'ın Kitabını öğret. Onları bu hususta zorlama, yoksa ondan usanırlar. Onları Kur'an'dan uzaklaştırma. Onu terk ederler. Sonra şiirden en edeplisini, hadisten en değerlisini onlara rivayet et. Bir ilmi sağlam bir şekilde öğretmeden diğerine geçme. Kulakta laf kalabalıklığı konuyu anlamaktan uzaklaştırıcıdır.”¹⁶²

er-Risâleyi yazmasını isteyen hocasının oğlu öldüğü vakit bir şiir ile duygularını dile getirerek hocasını teselli etmeye çalışmıştır. Bazı fikhî meseleler sorulduğunda şiir ile cevap vermiş, hayatın her alanına dokunan hikmet dolu

¹⁵⁹ Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 468.

¹⁶⁰ Hamevî, **Mu'cemu'l-udeba**, s. 474.

¹⁶¹ Beyhaki, **a.g.e.**, s. 138; Râzi, **a.g.e.**, s. 39-40; Ahmed Yusuf, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁶² Hasan Güler, “İmam Şafii ve Edebi Şahsiyeti”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 1, İzmir, 1983, s. 126.

şiiirlerden ehli hadise rağmen vazgeçmemiştir. Ölüm döşeginde, bu dünyaya veda ederken şiir ile Allah'a münacat etmiştir:¹⁶³

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِي، وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي جَعَلْتُ الرَّجَا مِنِّي لِعَفْوِكَ سَلْمًا

Kalbim katılaşıp/isyan edip daraldığı vakit yollarım

Affin için ümidimi merdiven kıldım.

Şafîî, dile hâkimiyeti ile Arap dilini ve kelimeleri şiirlerinde ustalıklı kullanmıştır. Lirik bir üslûba sahiptir ki bunu doğal bir şekilde zorlama olmaksızın yaptığı bu şiirinde görülmektedir.

Habenneke "Şafîî, eğer bir şair olmak isteseydi, şiirde Ebû Nuvâs'ı geçirdi. Ancak Şafîî fâkih ve âlim olmayı seçti" demiştir.¹⁶⁴

Şafîî şiirlerinde uzun kasidelere, gazellere yer vermemiştir. Şiirleri, mukattaa tarzında kısa beyitlerden oluşmuştur. Şiirleri sehl-i mümtenin¹⁶⁵ özelliklerini taşımaktadır. Sehl-i mümteni, tabii bir ifade ile sade, anlaşılır, dikkatle seçilmiş kelimeleri en uygun şekilde bir araya getirmek, belagatta haşiv olarak adlandırılan gereksiz kelime kullanımından kaçınarak yoğun ve özlü bir anlatımı gerçekleştirmek demektir.¹⁶⁶ Şafîî'nin beyitlerini incelediğimizde sahip olduğu derin anlamları kolay lafızlar kullanarak dile getirdiğini, benzerinin bu kadar veciz bir şekilde söylenmesinin mümkün olmadığını kanaatine varırız.

2.1.2.2. Şafîî'den Şiir Rivayet Edenler

Asmaî; Şafîî'den şiir rivayet ettiğini hem Asmaî'nin kendisi dile getirmiş hem de Riyaşî buna şahidlik etmiştir. Riyaşî Huzeyl şiirlerini Asmaî'den rivayet eden

¹⁶³ Nehrâvî, a.g.e., s. 40.

¹⁶⁴ Habenneke, Abdurrahman Hasan, **el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve funûnuhâ**, 3. bs., Darü'l-Kalem, Dımaşk, ed-Darü's-Şamiyye, Beyrut, 2010, c.1, s. 83.

¹⁶⁵ Sehl kelimesinin lûgat anlamı "kolay", mümteni kelimesinin ise "gerçekleşmesi mümkün olmayan" dır. Terkip olarak "elde edilmesi hemen hemen imkânsız kolaylık" demektir. Edebî terim olarak "benzerinin söylenmesi çok güç olan, kolayca söylenmiş gibi görünen özlü söz ve ifadeyi" belirtir.

¹⁶⁶ Mine Mengi, "Sehli Mümteni", **DİA**, c. 36, İstanbul, 2009, s. 320-321.

kişidir. Şenferâ'nın şiirlerini okuduğu vakit Asmaî'nin yanında olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷

Muhammed b. Sellâm el-Cümahî; Tabakâtu Fuhûli's-Şuarâ adlı eseri ile önde gelen Arap edebiyatçısı ve tarihçisi olarak tanınır. Eserinde Arap şairleri ve şiir tarihini işlemektedir. Şafii'den birçok şiir rivayetinde bulunan el-Cumahî'nin rivayetlerinden biri şudur;

مِحْنُ الزَّمَانِ كَثِيرَةٌ لَا تَنْقُضِي   وَسُرُورُهُ يَأْتِيكَ كَالْأَعْيَادِ

Çoktur zamanın imtihanları geçmek bilmez

Ve sevinci bayramlar gibi gelir sana¹⁶⁸

Musab Zübeyrî; Zübeyr b. Bekkâr Huzeyl kabilesinin şiirlerini ve tarihini amcası Musab'tan öğrenirken bunları kimden duyduğu sorusuna karşılık “*bunları, fesahatte bir benzerinin olduğunu görmediğim Muhammed b. İdris eş-Şafî denilen Kureyş delikanlısından okudum*” demiştir.¹⁶⁹

Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem el-Mısrî; Şafii'nin öğrencilerindendir. Şafii'nin üç yüz mecnun şairden şiir rivayet ettiğini dile getirdiğini duyduğum demiştir.¹⁷⁰ Hocasından şiir okuduğuna dair şöyle bir rivayeti vardır; “*Ben, Huzeyl şiirlerinin bir kısmını Şafî'den okudum. Bir şiiri zikrettiğim an onu başından sonuna kadar okuyup bana aktarırdı.*”¹⁷¹

2.1.2.3. Divanında Bulunmayıp Kendisine Nispet Edilen Şiirleri

Tarihi Erbil'in sahibi ibn Müstevfi'den gelen bir rivayette; Ebu Rıza Muhammed b. Ahmed, Mevsilî'nin kendisine Şafii'ye ait şu beyitleri okuduğunu söyler;

من يَتَمَنَّ العَمْرَ فَلْيَدْرِع   صَبْرًا عَلَى فَقْدِ أَحِبَائِهِ

¹⁶⁷ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 92.

¹⁶⁸ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 91.

¹⁶⁹ Beyhaki, a.e., c.2, s. 46.

¹⁷⁰ Beyhaki, a.e., c.2, s. 47.

¹⁷¹ Beyhaki, a.e., c.2, s. 48.

و من يعمر يلق في نفسه ما يتمناه لأعدائه

* * *

قل بما شئت في مسبة عرضي فسكوتي عن اللئيم جواب

ما أنا عادم الجواب ولكن ما من الأسد أن تجيب الكلاب

* * *

يا كحل العين بعد النوم بالسهل ما كان كحل بالموت للقصر

لو أن عيني إليك الدهر ناظرة حانت وفاتي و لم أشيع من النظر

سقيا لدهر مضى ما كان أطيبه لولا التفرق بالتغيب والسفر

إن الرسول الذي يأتي بلا عدة مثل السحاب الذي يأتي بلا مطر

* * *

Müzeni, Şafî'nin tavil bahrinde nazmettiği bu şiiri kendisine okuduğunu rivayet etmiştir;

و أكثر من الإخوان ما اسطعت إنهم بطون إذا استجدتهم وظهور

و ليس كثير ألف خل لعاقلي و إن عدواً واحداً لكثير

* * *

و يروى له من مجزوء الرجز

العبد حر إن قنع و الحر عبد إن قنع

* * *

العلم صيد و الكتابة قيده قيد صيودك بالحبال الوثيقة

فمن الحماقة أن تصير غزاة و تتركها بين الخلائق طالقة

* * *

قل للذي لم تر عي ن من رآه مثله

و من كان من رأ ه قد رأى من قبله

العلم ينهى أهله أن يمنعوه أهله

لعله يبذله لأهله لعله

* * *

قالوا يزورك أحمد و تزوره قلت الفضائل لا تفارق منزله

إن زارني فبفضله أو زرتة فلفضله فالفضل في الحالين له

* * *

على كل حال أنت بالفضل آخذ و ما الفضل إلا للذي يتفضل

* * *

لعمرك ما الرزية فقد دار و لا شاة تموت و لا بعير

ولكن الرزية فقد حر يموت بموته خلق كثير

* * *

إذ هبت رياحك فأغتنمها فعقبى كل خافية سكون

و لا تغفل عن الإحسان فيها فلا تدري السكون متى يكون

* * *

و إني لمشتاق إلى أرض غزة و إن خانني بعد التفرق كتمانني

سقى الله أرضالو ظفرت بتربها كحلت به من شدة الشوق أجفني

* * *

و منزلة السفيه من الفقيه كمنزلة الفقيه من السفيه

فهذا زاهد في علم هذا و هذا منه أزهده منه فيه

* * *

ولا تأخذ بعثرة كل قوم   ولكن قل هلم إلى الطريق
فإن تأخذ بعثرتهم يقلوا   وتبقى في الزمان بلا صديق

* * *

لست ممن إذا جفاه أخوه   أظهر الدم أو تناول عرضاً
بل إذا صاحبي بدا لي جفاه   عدت بالود والوصال ليرضى

* * *

كل العداوات قد ترجى مودتها   إلا مودة من عاداك عن حسد

* * *

واحسرة للفتى ساعة   يعيئها بعد أودائه
عمر الفتى لو كان في كفه   رمى به بعد أحبائه

2.1.2.4. Kendisine ve Başkalarına Nispet Edilen Şiirleri

أحب من الإخوان كل مؤات   وفي يغض الطرف عن عثراتي
يوافقتني في كل أمر أريده   ويحفظني حياً و بعد مماتي
فمن لي بهذا ليت أني أصبته   لقاسمته ما لي من الحسنات
تصفحت إخواني فكان أقلهم   على كثرة الإخوان أهل ثقاتي

* * *

أنعم عيشاً بعد ما حل عارض   طلائع شيب ليس يغني خضابها
إذا اسود لون المرء و ابيض شعره   تنغص من أيامه مستطابها

* * *

إقبل معاذير من يأتيك معتذرا   إن بر عندك فيما قال أو فجرا

لقد أطاعك من يرضيك ظاهره   وقد أجلك من يعصيك مستترا

* * *

ولرب نازلة يضيق لها الفتى   ذرعا و عند الله منها المخرج

ضاقت فلما استحكمت حلقاتها   فرجت و كنت أظنها لا تفرج

* * *

كيف السبيل إلى اللقاء و دونما   قلل الجبال و دنهن حتوف

و الرجل عارية و مالي مركب   والكف صفر و الطريق مخوف

* * *

سهري لتنتيح العلوم أذلي   من وصل غانية و طيب عناق

و تمايلي طربا لحل عويصة   في الدرس أشهى من مدامة ساق

و صرير أقليمي على صفحاتها   أحلى من الدوكاء و العشاق

* * *

يقولون لي فيك انقباض و إنما   رأوا رجلا عن موقف الذل أحجما

أرى الناس من داناهم هان عندهم   و من أكرمته عزة النفس أكرما

و لم أقض حق العلم إن كان كلما   بدا طمع صيرته لي سلما

إذا قيل هذا مورد قلت قد أرى   ولكن نفس الحر تحتل الظما

و لم أبتذل في خدمة العلم مهجتي   لأخدم من لاقيت لكن لأخدما

أأغرسه عزا و أجنبيه ذلة   إذن فاتباع الجهل قد كان أحزما

و لو أن أهل العلم صانوه صانهم   و لو عظموه في النفوس لعظما

و لكن أهانوه فهانوا و دنسوا   محياه بالأطماع حتى تجهما

و إني لراض عن فتى متعفف
يروح و يغدو ليس يملك درهما
يبيت يراعى النجم من سوء حاله
و يصبح طلقا ضاحكا متبسما
و لا يسأل المثرين ما بأكفهم
و لو مات جوعا غصة و تكرما
و إني إذا ما فاتني الأمر لم أبت
أقلب كفي إثره متندما
و لكن إذا ما جاء عفوا قبلته
و إن فات لم أتبعه هلا وليتما
* * *

صن النفس و احملها على ما يزينها
تعش سالما و القول فيك جميل
و لا تولين الناس إلا تجملا
نبا بك دهر أو جفاك خليل
و إن ضاق رزق اليوم فاصبر إلى غد
عسى نكبات الدهر عنك تزول
و لا خير في ود امرئ مثلون
إذا الريح مالت مال حيث تميل
و ما أكثر الإخوان حين تعدهم
و لكنهم في النائبات قليل
* * *

لما عفوت و لم أحقد على أحد
أرحت نفسي من هم العداوات
إني أحي عدوي عند رؤيته
لأدفع الشر عني بالتحيات
و أظهر البشر للإنسان أبغضه
كما و إن قد حشى قلبي محبات
الناس داء و دواء الناس قربهم
و في اعتزالهم قطع المودات
* * *

بالحمد بعد بسم الله أبداتي
كذا على التهامي صلاتي مع تحياتي¹⁷²

2.1.2.5. Şairlerin ve Edebiyatçıların Şafii Hakkında Görüşleri

¹⁷² Hikmet Salih, *Dirâse fenniye fi şî'ri's-Şafîi*, Âlemu'l-kütüb, 1984, s. 265-276.

Cahız, Şafii'nin kitaplarını incelediğini, kelimelerinin dizilmiş inci gibi olduğunu, ondan daha iyi bir eser görmediğini dile getirmiştir.¹⁷³

Müberrid, “Şafii insanların en şairi, en iyi edebiyatçısı, fıkıh ve kıraat alanında en ârif olanıydı” demiştir.¹⁷⁴

Mısır'da yaşadığı dönemin gramer ve dil alanında imamı olan Abdülmâlik b. Hişam en-Nahvî, “Allah'ın Şafii gibisini yarattığını sanmam, sözünü dil alanında delil olarak alın” demiştir.¹⁷⁵

Hadis alimi Abdurrahman ibn Mehdî kendi arzusu üzerine Şafii'nin yazıp gönderdiği usûl hakkındaki risalesini okuyunca “Bu anlayışlı, zeki bir gencin sözüdür.” demiştir.¹⁷⁶

Edebiyatçı Habenneke “Şafii, eğer bir şair olmak isteseydi, şiirde Ebû Nuvâs'ı geçirdi. Ancak Şafii fâkih ve âlim olmayı seçti” demiştir.¹⁷⁷

Ali el-Cârim ise “en-nizare” kelimesinin Mu'cemu'l-Kâmus dışında sadece er-Risâle'de geçtiğini söyledikten sonra imza, imza sahibini gösterdiği gibi, bu kelime de er-Risâle'nin Şafii'ye ait olduğunu gösterir çünkü bu Şafii'nin lügatidir der. İbnü'l-Hâcib' e göre Şafii, dilde bir ekoldür. Dil âlimleri nasıl ki ‘luğatu Temim, luğatu Rebia’ diyorlarsa onun için de ‘luğatu’ş-Şafii’ demektedirler.¹⁷⁸

2.1.3. Nesir

Dil âlimleri tarafından Arap dili'nde otorite olarak kabul edilen Şafii'nin dile olan hâkimiyetinin yansımalarından biri de nesirdir.

---

¹⁷³ Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 51.

¹⁷⁴ Beyhaki, a.e., c.2, s. 48.

¹⁷⁵ Hamevî, Mu'cemu'l-udeba, s. 465.

¹⁷⁶ Ebu Zehra, a.g.e., s. 32.

¹⁷⁷ Habenneke, a.g.e., s. 83.

¹⁷⁸ Gıyasettin Arslan, İmam Şafii'nin Kur'an Okumaları, Rağbet Yay., İstanbul, 2014, s. 53-54.

Şafî er-Risâle adlı eserine hamdele ile başlar ve En'am suresinin ilk ayetini zikrederek telif eder. Bu ayet ile amacına işaret eden Şafî aynı zamanda güzel bir başlangıca itina etmiştir. Bu sanat beraat-i istihlâl'dir.¹⁷⁹

Kitaplarında kullandığı dilin sadeliğine öğrencisi Rebi' b. Süleyman şöyle işaret eder; *"Beyanının güzelliğini ve fesâhatini görseydin hayretler içinde kalırdın. Şayet o, bu kitapları konuştuğu Arapça ile yazmış olsaydı, kitapları okunamazdı."* Ebu'l-Velîd; *"Şüphesiz onun dili kitaplarından daha büyüktür."*¹⁸⁰ İlmî tartışmalarda, münazaralarda kullandığı sözlü dili, içerik ve biçim bakımından nesirlerdeki yazı dilinden daha derin anlamlar ve kavramlar içermiştir. Öğrencisi Ahmed b. Hanbel *"Şafî, dilde, ihtilaflı konularda, meânide ve fıkıhta filozoftur."* diyerek bu alanda Şafî'ye duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.

Za'ferânî hocası Şafî'den Irak ehline hitap ettiği için dilinin seviyesini biraz indirmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Şafî kendisine şöyle cevap verir; *"Bizim sıradan konuşmamız, başkalarının konuşmasının hatalardan korunması demektir."*¹⁸¹

Şiirleri dışında yazmış olduğu bazı sözlerinin deyiş haline gelerek birçok eserde yer almış olması bunun göstergesidir. Derin anlayışı ve dilin inceliklerini ustalıkla kullanışı, belagat ilminin onun dilinin tabiatı haline gelmiş olmasındandır.

Şafî şöyle demiştir;

مَثَلُ الَّذِي يَطْلُبُ الْعِلْمَ بِلاَ حُجَّةٍ كَمَثَلِ حَاطِبٍ لَيْلٍ، يَحْمِلُ حُرْمَةَ حَاطِبٍ وَفِيهِ أَفْعَى تَلْدَغُهُ وَهُوَ لَا يَذْرِيْ

"Bir delile dayanmaksızın ilim talep eden kişinin misali, gece vakti odun toplayan oduncunun misali gibidir; içinde yılan olan bir yük odun taşır, yılan onu soksa da o farkına varmaz."

إِنَّ لِلْعَقْلِ حَدًّا يَنْتَهِي إِلَيْهِ ، كَمَا أَنَّ لِلْبَصَرِ حَدًّا يَنْتَهِي إِلَيْهِ

¹⁷⁹ Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgati Osmaniye**, haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay, Ankara, 2000, s. 95.

¹⁸⁰ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 49.

¹⁸¹ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 53.

“Aklın son bulduğu bir sınırı vardır, görmenin de son bulduğu bir sınırı olduğu gibi.”¹⁸²

Câhız’ın, Şafî’nin kitapları hakkındaki şu tanıklığı da nesirdeki üslûbunun güzelliğine işaret etmektedir; *“Ben, Şafî’nin kitaplarına baktım. İfadelerinin, yan yana dizilmiş inciler gibi olduğunu gördüm.”¹⁸³*

İlimle ilgili *“İlmin üstünlüklerinden biri de şudur: Herkes ilimden az bir şey dahi elde etse kalbi sevinir ve nur ile dolar. Fakat ilimden menedilmiş kimse daima kalben mahzun olur.”* diyen Şafî’nin seçtiği lafızların mana ile dengesi kusursuzdur. Şafî, Kureyş büyüklerinin de katıldığı bir cenazeye teşyi etmiş, insanları irşad amacıyla sohbet etmiştir. Kelâmının güzelliğine dalan el-Mekkî *“Şafî’nin lafızları ve konuşması öyle güzeldi ki yol hiç bitmesin istedim, çünkü daha önce ne bir şarkı ne de bir hatip duymadım onun kelimelerindeki gibi güzel lafızlara sahip olsun”* demiştir.¹⁸⁴

---

¹⁸² Askalâni, **a.g.e.**, s. 134-135.

¹⁸³ Beyhaki, **a.g.e.**, c.2, s. 51.

¹⁸⁴ Utûre, Abdülaziz Hüseyin, **el-İmam eş-Şafî ve eseruhu fi ilmi’l-hadis**, Mektebetü’l-İrşad, İstanbul, 2016, s. 107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ŞAFİİ’NİN DİVANI

3.1.Şafii’nin Divanı’nın Şekil Açısından İncelenmesi

3.1.1. Divan’ın Nüshaları

Şafîî tarafından telif edilmiş bir divan bulunmamaktadır. Ancak menâkıb, terâcim, tarih, tabakât kitaplarında rivayet edilen dağınık haldeki şiirleri derlenmiştir.

İlk derleyen kişi Ahmed el-Acemî olmuştur, Dâru’l-kutubi’l-Mısriyye yayınlarından çıkmıştır. Daha sonra Muhammed Mustafa eş-Şazeli tarafından el-Cevherü’n-Nefis adlı divanı telif edilmiştir. Klasik literatürü inceleyerek şiirleri topladığını belirten İbrahim Heybe tarafından Divânü’ş-Şafîî telif edilmiştir. Bunun ardından Abdülaziz Seyyidulehl, Muhammed Afif ez-Zu’bî, İbrahim Selim, Muhammed Abdülmünim Hafâcî, Muhammed Zerzur tarafından divan neşredilmiştir.

3.1.2. Aruz İlmî Açısından İncelenmesi

Edebî türler arasında şiiri, nesirden ayıran en önemli nitelikler vezin ve kafiye-dir. Öyle ki şiir kimliğini almasını sağlayan şeklî anlamdaki en önemli iki nitelik bu ikisidir.¹⁸⁵

Arap şiirini oluşturan en alt birim, beyitlerdir. Beyitler iki mısradan oluşur. Bu mısraların ilkine ‘sadr’, ikincisine ise ‘acûz’ denilmektedir. Kısa ve uzun seslerin belirli bir düzen içinde bir araya gelerek oluşturdukları âhenkli en küçük yapılar ‘tef’île’ denilmektedir. Bu tef’îlelerin bir araya gelerek her mısradada birer defa olmak üzere bir beyitte ise iki defa tekrarlanarak meydana getirdiği âhenk

---

¹⁸⁵ Abdurrahman Özdemir, “Arûz” İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler, Editör İsmail Güler, İsam Yayınları, İstanbul, 2015

kombinasyonlarına ‘vezîn’ adı verilir. Sadr’ın son tef’îlesine ‘arûz’, acuz’un son tef’îlesine ‘darb’ denilmektedir. Bunlar dışında kalan tef’îlelere ise ‘haşv’ adı verilmektedir.¹⁸⁶

Aruz ilminin ortaya çıkışını sağlayan faktörlerden biri şüphesiz Abbasî dönemi halifelerinin şiire ve şarkıya verdikleri önemdir. Yabancı cariyelerle beraber besteye uygun şiir yazma faaliyetleri ve hece seslerinin yanlış okunmasının önlenmesi gibi nedenlerle aruz’a ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸⁷

Aruz kelimesinin sözlük anlamı, taraf, yan, geçit, hicaz civarı, bulut, ortaya çıkmak, asi deve, çadırın ortasındaki direk gibi pek çok manalar taşır.¹⁸⁸ Halil b. Ahmed’in bu anlamlardan hangisini kast ettiğine dair çok sayıda rivayet vardır. Bazı rivayetlerde Halil b. Ahmed’in Mekke’de bu ilmi ortaya koyduğu bu nedenle Mekke’nin bir diğer ismini verdiğini, taraf ve yan anlamlarından yola çıkılarak Arap Edebiyatının bir tarafı, bir dalı anlamında kullandığını, diğer rivayetlerde ise aruz ilminin zorluğundan yola çıkılarak zapt edilmesi zor asi bir deve anlamında kullandığını, aruz bahirlerinin daireselliği kastedilerek dağ yolu anlamını kastettiğini, beyitin ilk mısrasının son tef’îlesinin isminin aruz olması nedeniyle çadırın orta direğini düşünerek şiiri ayakta tutan en önemli unsur olduğunu belirtmek istediği söylenmiştir.¹⁸⁹

Terim olarak arûz, nazmedilmiş ifadelerin ahenk ölçülerini inceleyerek tespit eden ilim dalına verilen addır.¹⁹⁰

Halil b. Ahmed’in kurucusu olduğu bu ilmin ortaya çıkışı bir görüşe göre şöyledir; bakırcılar çarşısından geçtiği sırada işittiği çekiç seslerinin ahengini şiir beyitlerindeki ritim ile uyumunu fark etmiştir. Tef’île denilen ‘فعل’ kökünden türettiği kalıplarla birbirinden farklı ritim terkiplerini tespit ederek on beş kısma

---

¹⁸⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 357-358; Abdülaziz Atik, **İlmu’l-aruz ve’l-kafiye**, Dâru'n-nehdati'l-arabiyye, Beyrut, 1985, s. 26-27.

¹⁸⁷ Şevki Dayf, **a.g.e.**, s. 59-61.

¹⁸⁸ Halil b. Ahmed Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr, **Kitâbü'l-ayn**, thk. Mehdi Mahzumi, İbrahim Samerrai, Müessesetü'l-a'lemi li'l-matbuat, Beyrut, 1988, c.3, s. 134.

¹⁸⁹ Muhammed Ali el-Hâşimî, **el-Arûzu'l-vâzih ve İlmu’l-kafiye**, Dârü'l-kalem, Şam, 1991, s. 9-10.

¹⁹⁰ Atik, **İlmu’l-aruz**, s. 12.

ayırmiş ve ‘bahir’ adını vermişir. Kendisinden sonra öğrencisi Ahfeş el-Evsat tarafından bir terkip daha keşfedilmiş bu bahirlerin sayısı on altı olmuştur.¹⁹¹

Halil b. Ahmed tespit ettiği tef’ilelerin benzerliğini göz önüne alarak beş gruba ayırmiş ve her birine ‘daire’ demiştir. Bu dairelerden ilki üç bahir içerir. Bunlar; tavîl, medîd ve basît bahirleridir.

Şafî’ nin şiirlerinde çoğunlukla kullandığı tavîl, basît, vâfir, kâmil, mütekârib, hafif bahirlerini, Divân’ından örneklerle ele alacağız. Tavîl Bahri Şafî tarafından en çok kullanılan bahir olmuştur.

3.1.2.1.Tavîl Bahri

Bu bahir birinci dairenin ilk sırasında yer alır. Bir şatr’da feûlün mefâilün çiftinin iki defa, bir beyitte dört defa tekrarlanması ile oluşur ancak bu forma pratikte rastlanmamıştır. Pratikte bir aruz ve iki darb’i vardır.¹⁹²

فَأِنِّي وَحَقَّ اللهُ إِيَّاكَ أَنْصَحُ

فَقِيهَا وَصُوفِيًّا فَكُنْ لَيْسَ وَاحِدًا

وَهَذَا جَهْلٌ، كَيْفَ ذُو الْجَهْلِ يَصْلُحُ؟

فَذَلِكَ قَاسٍ، لَمْ يَذُقْ قَلْبُهُ نُقَى

Hem fakih ol, hem sûfi, yalnızca biri değil.

Ben Allah için sadece sana nasihat ediyorum.

Biri serttir, tatmamıştır kalbi takvayı,

diğeri ise cahil, cehalet sahibi nasıl ıslah eder?

0/0// 0/0// 0/0/0// 0/0//

0//0// 0/0// 0/0/0// 0/0//

فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ

فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ

¹⁹¹ Özdemir, a.g.e., s. 359-360.

¹⁹² Özdemir, a.g.e., s. 373-374.

Mahzuf Sâlim Sâlim Sâlim Makbud Sâlim Sâlim Sâlim

Beyitin ilk şatırının sonu olan aruz kısmında, tek bir harfe yönelik hazif olan müfred zihafıtan kabz görülmektedir. Darbde ise tef'ilenin sonunda hafif sebebin eksiltilmesi ile hazf bulunmaktadır.

3.1.2.2. Basît Bahri

Bu bahir, birinci dairenin üçüncü sırasında yer alır. Bir şatr'da müstef'ilun fâilun çiftinin iki defa, bir beyitte dört defa tekrarlanması ile oluşur ancak tam salim olan bu forma pratikte rastlanmamıştır. Pratikte üç aruz ve altı darb'i mevcuttur.¹⁹³

فَدَّ عَوَجَ النَّاسِ حَتَّى أَحْدَثُوا بَدْعًا   فِي الدِّينِ بِالرَّأْيِ لَمْ يُبْعَثْ بِهَا الرُّسُلُ
حَتَّى اسْتَخَفَّ بِحَقِّ اللَّهِ أَكْثَرُهُمْ   وَفِي الَّذِي حَمَلُوا مِنْ حَقِّهِ شُغْلٌ

İnsanlar muhakkak eğri bir yol tuttular, ta ki dinde (hevaları için) akıl yürütmekle bidatler ortaya çıkardılar. Oysa resuller onunla gönderilmedi.

Hatta onların çoğu Allah'ın hakkını hafife aldılar. Onun hakkını üzerlerinde taşımakla meşgul oldular.

0/// 0//0/0/ 0//0/ 0//0/0/   0/// 0//0/0/ 0//0/ 0///0/
0/// 0//0/0/ 0/// 0//0//   0/// 0//0/0/ 0/// 0//0/0/

مُسْتَعْلِنُ فَاعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ   مُسْتَعْلِنُ فَاعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلُنْ

Habn Sâlim Sâlim Sâlim

Habn Sâlim Sâlim Tayy

¹⁹³ Özdemir, a.g.e., s. 376-377.

مُنْفَعِلُنْ فَعِلُنْ مُسْنَفَعِلُنْ فَعِلُنْ

Habn Sâlim Habn Habn

مُسْنَفَعِلُنْ فَعِلُنْ مُسْنَفَعِلُنْ فَعِلُنْ

Habn Sâlim Habn Sâlim

Beyitin haşvinde sakin dördüncü harfin hazf edilmesi ile müfred zihaflardan tayy görülmektedir. Aruzda ve darbde ise müfred zihaflardan sakin ikinci harfin hazf edilmesi ile habn kullanılmıştır. İkinci beyitin haşvinde, aruzunda ve darbinde habn olduğu görülmektedir. Bu mukattaa basît bahir ile nazmedilmiştir. Aruz kusurlarından habn mevcuttur.

3.1.2.3. Vâfir Bahri

Bu bahir ikinci dairenin ilk sırasında yer alır. Dairedeki biçimi ise müfâ'aletün tef'ilesinin bir şatr'da üç defa, bir beyitte altı defa tekrarlanması ile oluşur ancak tam salim nitelikteki bu forma pratikte rastlanmamıştır. Pratikte iki aruz ve bir darb'i vardır.¹⁹⁴

فَأَرْشَدَنِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي

وَنورُ اللَّهِ لَا يُهْدَى لِعَاصِي

شَكَوْتُ إِلَى وَكَيْعِ سَوْءِ حِفْظِي

وَأَخْبَرَنِي بِأَنَّ الْعِلْمَ نورٌ

Vekî'e hafızamın kötülüğünden yakındım.

Günahları terk etmemi salık verdi.

Şüphesiz ilim bir nurdur diye bana bildirdi.

Allah'ın nuru ise günahkâra verilmez.¹⁹⁵

0/0// 0/0/0// 0//0//

0/0// 0//0// 0//0//

¹⁹⁴ Özdemir, a.g.e., s. 377-378.

¹⁹⁵ Şafîî, Divân, s.54.

مُفَاعَلْتُنْ مُفَاعَلْتُنْ فَعُولُنْ

Maktuf Ma'sube Sâlim

مُفَاعَلْتُنْ (مَفَاعِلُنْ) فَعُولُنْ

Maktuf Akl Sâlim

Şafii, bu beyitin sadrında bulunan haşv kısmında müfred zihafından akl'i kullanmış, acuzda ise haşv kısmında sa'b'i kullanmıştır. Aruz ve darb bölümünde ise katf kullanılmıştır. Katf, tef'ilede hafif sebebin eksiltilerek son harfin sakin hale getirilmesidir. Beyit maktuf vâfir bahrinde nazmedilmiştir.

3.1.2.4. Kâmil Bahri

Bu bahir ikinci dairenin ikinci sırasında yer alır. Bir şatr'da mütefâ'ilün tefilesinin üç defa, bir beyitte altı defa tekrarlanması ile oluşur ve tam salim hali ile pratikte aynen mevcuttur. Pratikte üç aruz ve dokuz darb'i vardır.¹⁹⁶

قُلِّ الْجِبَالِ وَدُونَهُنَّ خُتُوفُ

وَالْكَفِّ صِفْرٌ وَالطَّرِيقُ مَخُوفُ

كَيْفَ الْوُصُولِ إِلَى سَعَادٍ وَدُونَهَا

وَالرَّجُلُ حَافِيَةٌ وَلَا لِي مَرْكَبُ

Suâd'a nasıl ulaşılır ki?

Onsuz dağların zirveleri ve ölümler varken,

Yalınayak, bineksiz, avuçlarım bomboşken,

Yol korkuluyken.¹⁹⁷

0/0/// 0//0/// 0//0///

0/0/// 0//0/0/ 0//0/0/

0//0/// 0//0/// 0//0/0/

0//0/0/ 0//0/// 0//0/0/

¹⁹⁶ Özdemir, **a.g.e.**, s. 378-380.

¹⁹⁷ Şafîi, **Divan**, s. 61.

مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ   مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ

مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ   مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ

Maktu' Sâlim Sâlim

Sâlim Sâlim Muzmarrah

Maktu' Muzmarrah Muzmarrah

Muzmarrah Sâlim Muzmarrah

Beyitlerin birinci ve ikinci sadr bölümünde haşv kısmında müfred zihaflardan izmar bulunmaktadır. İzmar tef'ilede bulunan harekeli ikinci harfin teskini ile oluşan aruz kusurudur. Eksiltme illetlerinden kat' ise beyitlerin darb bölümünde görülmektedir. Tef'ilenin son hecesinde mecmû' vetedin sakininin düşürülüp öncesine cezm koyulması kat' olarak adlandırılır. Şafii'nin nazmettiği bu beyitler maktu' kâmil bahrindedir.

3.1.2.5 Mütekârib Bahri

Bu bahir beşinci dairenin ilk sırasında yer alır. Bir şatr'da feülün tef'ilesinin dört defa, bir beyitte sekiz defa tekrarlanması ile oluşur. Pratikte tam sâlim hali ile kullanılmıştır. Ayrıca iki aruz ve altı darb'i vardır.¹⁹⁸

وَأَعْيَاكَ حَيْثُ الْهَوَى وَالصَّوَابُ

إِذَا حَارَ ذَهْنُكَ فِي مَعْنِيَيْنِ

يَقُودُ النَّفْسَ إِلَى مَا يُعَابُ

فَدَعُ مَا هَوَيْتَ فَإِنَّ الْهَوَى

Zihnin iki konuda eğer şaşarsa,

Doğruyu mu hevayı mı seçmekte seni yorarsa,

bırak heva duyduğunu,

Şüphesiz heva nefisleri ayıplanmaya sürükler.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Özdemir, a.g.e., s. 390-391.

0/0// 0/0// 0/0// 0/0//

/0// 0/0// /0// 0/0//

0/0// 0/0// /0// 0/0//

0// 0/0// /0// 0/0//

فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ

فَعُولُ فَعُولُنْ فَعُولُ فَعُولُنْ

فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُ فَعُولُنْ

فَعُولُ فَعُولُنْ فَعُولُ فَعُولُنْ

Sahih Sâlim Sâlim Sâlim

Makbudah Sâlim Makbudah Sâlim

Sahih Sâlim Makbudah Sâlim

Mahzûf Sâlim Makbudah Sâlim

Bu iki beyitin haşv kısmındaki tef'ilelerin sakın beşinci harflerinin hazfî ile müfred zihafan olan kabz meydana gelmiştir. İkinci beyitin aruz kısmında hazf illeti görülmektedir. Beyitlerin darb bölümündeki tef'ilelerin sahih olması nedeni ile Şafii tarafından bu şiir sahih mütekârib bahri ile nazmedilmiştir.

3.1.2.6. Hafif Bahri

Bu bahir dördüncü dairenin üçüncü sırasında yer alır. Bir şatr'da fâilâtun müstef'ilun fâilâtun tef'ile grubunun bir beyitte iki defa tekrarlanması ile oluşur. Pratikte üç aruz ve beş darb'i vardır.²⁰⁰

وَمِنَ الْبِرِّ مَا يَكُونُ عُتُوقًا

رَامَ نَفْعًا فَضْرًا مِنْ غَيْرِ قَصْدٍ

Faydaydı amacı,

istemeden zarar verdi.

¹⁹⁹ Bahauddin Muhammed el-Hemedânî, *el-Mihlat*, s. 132.

²⁰⁰ Özdemir, *a.g.e.*, s. 386-387.

Bu, itiatsızlık ile olan

iyilik misalindendir.

0/0/// 0//0// 0/0///

/0//0/ 0//0// 0/0//0/

فَعْلَانُنْ مُتَفَعُّنْ فَعْلَانُنْ

فَاعِلَاتُ مُتَفَعُّنْ فَعْلَانُنْ

Mahbun Mahbun Mahbun

Mekfûf Mahbun Sâlim

Beyitin haşv kısımlarında ve darb'in tef'ilesinde sakin ikinci harfin hazfî ile müfred zihafardan habn, aruz kısmında ise tef'ilenin yedinci harfinin hazf edilmesiyle keff olduğu görülmektedir. Şafîi bu şiiri mahbun hafîf bahir ile nazmetmiştir.

3.1.3. Kafiye

Şiir, tatlı vezin ve kafiyeyle insanı rahatlatır, ruhunda güzel duygular uyandırarak insana tesir eder. Yüce hedeflere sahip insanları iyiliklere çağıran şair, insanları etkileyen bu sahayı heva ve heveslerine uyan, yeryüzünü ifsad eden, yoldan çıkaran, yapmayacakları şeyleri söyleyenlere terk etmemelidir. Şiir şüphesiz edebî türler içinde çok etkili bir silahtır. İyilik için kullanıldığında en iyi, kötülük için kullanıldığında ise en kötüsüdür.²⁰¹

Edebî türler arasında şiiri, nesirden ayıran en önemli nitelikler vezin ve kafiye'dir. Öyle ki şiir kimliğini almasını sağlayan şeklî anlamdaki en önemli iki nitelik bu ikisidir.²⁰² Kayrevânî de vezin ve kafiyesi olmaksızın şiir olarak isimlendirilmeyeceğini belirtmiştir.²⁰³

²⁰¹ Habenneke, **a.g.e.**, s. 83.

²⁰² Ahmet Hamdi Tanpınar, "Eski Şairleri Okurken", **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yay., İstanbul, 1995, s.180.

²⁰³ İbn Reşîk Kayrevani, Ebû Ali Hasan b. Reşîk el-Ezdi, **el-Umde fî mehasini's-şi'r ve âdâbih**, thk.Abdülvâhid Şa'lân, Mektebetü'l-Hancî, 2000, s.88.

Kafiye kelimesinin, kafâ kelimesi ile aynı şekilde kullanıldığı ilk ve temel anlamı “başın boyunla bitişen arka ve son kısmı, ense”dir. Bu anlam temel alınarak “bir şeyin sonu, arkası” ve “beyitin sonu” olarak tanımlanmıştır.²⁰⁴

Aruz alimleri kafiyeyi; şiir beyitlerinin sonunda yer alan ses, ahenk unsurlarının şiirin bütün beyitlerinde düzenli olarak tekrarlanması şeklinde tarif etmişlerdir.²⁰⁵ Yahya Kemal şiirin mûsikî ile ilişkisini sağlayan kafiyenin önemine dair; şiir, mûsikînin kardeşidir, aletsiz şarkı söylenilemez diyerek şiirin ancak vezin ve kafiye ile varlık bulabileceğini belirtmiştir.²⁰⁶ Ses tekrarlarının oluşturduğu ritim, şiirde akıcılığı sağlayarak kulakta iz bırakıp mana ile birlikte kalbe ulaşarak derin etkiler uyandırmıştır. Özellikle Eliot, mûsikî değeri yüksek olan manasız bir şiirin mevcudiyetinin imkansız olduğuna, seslerin oluşturduğu mûsikî ile kelime manalarının oluşturduğu mûsikînin birbiriyle örülü olduğuna işaret etmiştir.²⁰⁷

Kafiyenin en yaygın, en meşhur tanımlarından biri Halil b. Ahmed el-Ferâhidî tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre; beyitin son harfidir ki kendisinden evvel gelen sakin harfle bulunur, bununla birlikte sakin bir harften önce gelen harfin onunla harekeli olmasıdır.²⁰⁸ Bu tanımda sözkonusu olan harf, revî olarak isimlendirilmiştir. Revî harfi şiirin her beyitinin sonunda tekrarlanan sahih harftir. Şiirin üzerine bina edildiği bu harf ahengi sağlamakta, kafiyenin merkezine konulmaktadır. Revî harfi “ra” veya “mim” harfinden oluştuğu takdirde her beyitin sonunda tekrarlanan revî harfi dikkate alınarak “raiyye” veya “mimiyye” şeklinde kendisiyle anılmıştır.²⁰⁹

Revî, kendisinden önce veya sonra gelen kafiye harflerine göre ikiye ayrılmış “revî-yi mukayyed” ve “revî-yi mutlak” denilmiştir. Revî-yi mukayyed’i Muallim Naci şu şekilde açıklamıştır; “bitiştiği herhangi bir vasl olmadığı için sakin olan revîdir.”²¹⁰ Revî-yi mutlak ise “bir vasl’a bitiştiği için harekeli olan revîdir” şeklinde

²⁰⁴ İsmail Durmuş, Mürsel Öztürk, İskender Pala, “Kafiye” **DİA**, c. 24, s.149.

²⁰⁵ Atik, **İlmu’l-aruz**, s. 134.

²⁰⁶ Yahya Kemal, “Dergahtan Bu Yana Kafiye”, **Şadırvan Dergisi**, c.1, Sayı 25, s.1.

²⁰⁷ T. S. Eliot, **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. , Ankara, 1983, s. 140.

²⁰⁸ İbn Reşik Kayrevani, **a.g.e.**, s. 88.

²⁰⁹ Atik, **İlmu’l-aruz**, s. 136-137.

²¹⁰ Muallim Naci, **İstılahat-ı Edebiyye**, haz. Yekta Saraç, Risale Yay., İstanbul, 1996, s. 78.

tanımlanmıştır.²¹¹ Kafiye harfleri içinde asıl kafiye harfi olarak kabul gören revînin harekesine mecrâ denilmiştir. Kafiyelerde mecrânın tekrarı gerekli görülmüştür.²¹²

Şiirde ahenk birliğini sağlayan kafiyenin kullanımında hataya düşülmesine kafiye kusuru denilmiştir. Kafiye kusurlarından bazıları şu şekilde adlandırılarak açıklanmıştır:

Îtâ; kafiyenin aynı anlamda aynı lafız ile iki veya üç beyitten sonra yedi beyite kadar tekrar edilmesidir.²¹³

İkvâ; *ridf*²¹⁴ten önce gelen harfin harekesinin, başka bir deyişle mutlak revînin harekesi olan mecrânın değişerek kafiyelerde farklı olmasına denir.²¹⁵

Tadmîn; mananın ilk beyitten sonra gelen ikinci beyit ile tamamlanmış olmasıdır.²¹⁶

3.1.3.1. Şafîî'nin Şiirlerinin Kafiye Açısından İncelenmesi

Şafîî'nin şiirlerinde kafiye revî harfini dikkate alarak inceledik. Buna göre divanında kullandığı revî harflerinin neler olduğu, kullanıldığı mukattaa ve beyit sayıları aşağıdaki tablo ile açıklanmıştır.

---

²¹¹ Muallim Naci, **a.g.e.**, s. 76.

²¹² Muallim Naci, **a.e.**, s. 88.

²¹³ Atik, **İlmu'l-aruz**, s. 167.

²¹⁴ Ridf, revî'den önceki med harfleri veya lin harfleridir, bunlar; elif, vav veya sakin yâ'dır. Bkz. Atik, **İlmu'l-aruz**, s. 136.

²¹⁵ Atik, **İlmu'l-aruz**, s. 167.

²¹⁶ Atik, **İlmu'l-aruz**, s. 166-167.

Divandaki Oranı	Beyit Sayısı	Şiir Sayısı	Revî Harfi
%3,761	17	3	Hemze (ء)
%12,168	55	13	ب
%3,982	18	6	ت
%2,212	10	2	ج
%1,548	7	3	ح
%8,849	40	13	د
%10,176	46	15	ر
%5,973	27	5	س
%1,548	7	2	ص
%1,327	6	2	ض
%4,424	20	7	ع
%3,318	15	5	ف
%7,079	32	10	ق
%1,548	7	3	ك
%7,743	35	13	ل
%8,849	40	10	م
%12,168	55	21	ن
%1,991	9	3	ي
%0,884	4	1	(ى) Maksur elif

Tabloyu incelediğimizde en çok kullanılan revî harflerinin %12,168 ile ‘ب’ ve ‘ن’ harfleri olduğu görülmektedir. Bu revî harflerini kullanım oranına göre ‘ر’ ‘م’ ‘د’ ‘ض ص ر د ح ج ت ب ء’ harfleri takip etmektedir. Alfabenin on dokuz harfinin ‘ش ز ذ ث’ revî harfi olarak kullanıldığını, genelde tercih edilmeyen ‘ه و غ ظ ط’ harflerinin revî olarak Divan’da bulunmadığını tespit etmekteyiz.

En çok kullanılan revî harfi olan ‘ب’ dudak harfidir ve üzerinde sükûn edildiği zaman dikkatleri üzerinde toplayarak kulaklarda güçlü bir tını bırakmaktadır. Bu nedenle Şafîî tarafından en önemli konular bu tınınin hâkim olduğu şiirler ile işlenmiştir. Güzel ahlak, hoşgörü, kanaat, hikmete dair konuların yer aldığı şiirlerin ahengi dikkatleri çekmektedir. Şafîî’nin en çok tercih ettiği ikinci revî harfi ‘ن’ harfidir. Şiirlerinde vermek istediği mesajların kalbe tesiri hususunda başarılı olan Şafîî, ilime ulaşmanın yollarını, sabrı, Allah’a teslimiyeti, hayatın imtihanlarının çetin olduğu, bu imtihanları göğüslemenin nasıl mümkün olacağına işaret etmiştir.

Şafîî’nin divanında kullandığı kafiyelerin mecrâsını incelediğimizde en çok esre mecrâsının kullanıldığını, ardından sırasıyla damme, fetha ve sükûnun geldiğini görmekteyiz.

Mutlak revî ve mukayyed revîye göre isim alan mutlak ve mukayyed kafiye açısından ele aldığımızda mutlak kafiye beyitlere hâkim olduğunu, mukayyed kafiye çok az kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Şafîî’nin şiirlerinde kafiye kusurlarından itâ’ya şu iki beyitte rastlanmaktadır:

أَكْثَرَ النَّاسِ فِي النِّسَاءِ وَقَالُوا   إِنَّ حُبَّ النِّسَاءِ جَهْدُ الْبَلَاءِ
لَيْسَ حُبُّ النِّسَاءِ جَهْدًا وَلَكِنْ   قُرْبٌ مَنْ لَا تُحِبُّ جَهْدُ الْبَلَاءِ²¹⁷

İnsanlar kadınlar hakkında çokca konuşup durdular,

ve dediler ki kadınları sevmek en zorlu belâdır.

Zorlu olan kadınları sevmek değildir lâkin;

²¹⁷ Şafîî, *Divan*, s. 18.

sevmediğine yakın olmak asıl çetin imtihandır.

Bu şiirde Şafîî aynı mana ve lafza sahip ‘جَهْدُ الْبَلَاءِ’ ifadesini iki kere tekrar etmiştir. Bu iki aynı ifade arasında en az yedi beyit bulunması gerekirken hemen bir sonraki beyitin sonunda tekrar edilmesi kafiye kusurlarından itâ’ya neden olmuştur. Şafîî’nin şiirlerinde kafiye kusurlarından sadece birinin iki beyitte yer alması onun sanatsal unsurları kullanmadaki yeteneğini, seçkin bir tınıya sahip şiirleri ile ruha dokunduğunu ortaya koymaktadır. Şafîî şiirin dış yapı unsurları olan kafiye ve vezni en güzel şekilde kullanmaya özen göstermiştir.

3.2. Şafîî’nin Divan’ının İçerik Açısından İncelenmesi

Şafîî’nin divânında kullanılan başlıca şiir temaları; zühd, medh, övünme, mersiye, hicâ (hicvetme), özür ve merhamet dileme, tasvir, aşk ve kadındır. Ancak şiirlerinde övgüye ve hicve bir şahsı yüceltme veya yerme amacıyla yer vermediği²¹⁸ aksine davranış ve tutumların ölçüsü olan Kur’an ahlâkından uzaklaşmış olmayı eleştirdiği görülmektedir. Bu yüzden şiirlerinde hiciv, gerçek anlamda kullanılmamıştır.

Tasvire ise toplumu inşa edecek olan bireylerin kendilerini tanıyabilmeleri, bilmeleri için çoğu zaman kendi iç dünyasını betimleyerek, içe dönük olarak yer vermiştir.²¹⁹ Şiirlerinde zühd ve hikmet konuları ağırlıklı olarak öne çıkmıştır.

3.2.1. Allah’ a Kaçış ve Münacaat

3.2.1.1. İman Sahibinin Gemisi

تَرَكُوا الدُّنْيَا وَخَافُوا الْفِتْنَةَ	إِنَّ اللَّهَ عِبَادًا فُطِنًا
أَنَّهَا لَيْسَتْ لِحَيِّ وَطَنًا	نَظَرُوا فِيهَا فَلَمَّا عَلِمُوا
صَالِحِ الْأَعْمَالِ فِيهَا سَفِينًا	جَعَلُوهَا لُجَّةً وَاتَّخَذُوا

²¹⁸ İbrahim Yılmaz, “İmam Şafîî Divan’ında Geçen Başlıca Şiir Temaları”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 2, 1998, s.304-319.

²¹⁹ Yılmaz, *a.m.*, s. 309.

Allah'ın fetanetli kulları vardır,

Dünyayı terk edip, fitnelerinden korktular.

Dünyaya bir göz atıp bildiler ki

O hiçbir canlıya vatan değildir.

Onu derin bir deniz sayıp,

Salih amelleri gemi edindiler.²²⁰

3.2.1.2. Münacaat

وَلَمَّا فَسَّاءَ قَلْبِي، وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي
جَعَلْتُ الرَّجَا مِنِّي لِعَفْوِكَ سُلْمًا
تَعَاظَمَنِي ذُنُوبِي فَلَمَّا قَرْنَتْهُ
بِعَفْوِكَ رَبِّي كَانَ عَفْوُكَ أَعْظَمًا
فَمَا زِلْتَنِي ذَا عَفْوٍ عَنِ الذَّنْبِ لَمْ تَزَلْ
تَجُودُ وَتَعْفُو مِنِّي وَتَكْرُمًا
فَلَوْلَاكَ لَمْ يَصُمُدٌ لِإِبْلِيسَ عَابِدٌ
فَكَيْفَ وَقَدْ أَعْرَى صَفِيكَ أَدَمًا

Kalbim katılaşıp/isyen edip daraldığı vakit yollarım

Affin için ümidimi merdiven kıldım

Günahım büyüse de gözümde

Affin ile karşılaştırdığımda Rabbim

Affin çok daha büyüktü

Sen mağfiret sahibisin

Günahları affedersin, cömertsin

Bağışlarsın, ikram edersin

²²⁰ Şafî, **Divan**, s. 84-85.

Sen olmasan hiçbir âbid

İblis'e direnemezdi

En seçkin dostun Âdem'i bile aldatmışken,

Sen olmasan nasıl direnirdi?

3.2.1.3. Allah'ın Hükümüne ve Kadere Razi Olmak

وَطِبْ نَفْسًا إِذَا حَكَمَ الْقَضَاءُ	دَعِ الْأَيَّامَ تَفَعَلْ مَا تَشَاءُ
فَمَا لِحَوَادِثِ الدُّنْيَا بَقَاءُ	وَلَا تَجْرَعْ لِحَادِثَةِ اللَّيَالِي
وَتَسِيمَتِكَ السَّمَاةُ وَالْوَفَاءُ	وَكُنْ رَجُلًا عَلَى الْأَهْوَالِ جَلْدًا
وَسَرَكَ أَنْ يَكُونَ لَهَا غِطَاءُ	وَإِنْ كَثُرَتْ عُيُوبُكَ فِي الْبِرَايَا
يُعْطِيهِ كَمَا قِيلَ السَّخَاءُ	تَسْتَرُ بِالسَّخَاءِ فَكُلُّ عَيْبٍ
فَإِنَّ شِمَاتَةَ الْإِعْدَاءِ بَلَاءُ	وَلَا تُرِ لِلْأَعَادِي قَطُّ دُلَاءُ
فَمَا فِي النَّارِ لِلظُّمَأَنِ مَاءُ	وَلَا تُرْجُ السَّمَاةَ مِنْ بَخِيلٍ
وَلَيْسَ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ الْعَنَاءُ	وَرِزْقُكَ لَيْسَ يُنْقِصُهُ التَّأَنِي
وَلَا بُؤْسٌ عَلَيْكَ وَلَا رَخَاءُ	وَلَا حَزَنٌ يَدُومُ وَلَا سُرُورٌ
فَأَنْتَ وَمَالُكَ الدُّنْيَا سَوَاءُ	إِذَا مَا كُنْتَ ذَا قَلْبٍ قَنُوعٍ
فَلَا أَرْضٌ تَقِيهِ وَلَا سَمَاءُ	وَمَنْ نَزَلَتْ بِسَاحَتِهِ الْمَنَايَا
إِذَا نَزَلَ الْقَضَا ضَاقَ الْفَضَاءُ	وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ وَلَكِنْ
فَمَا يُغْنِي عَنِ الْمَوْتِ الدَّوَاءُ	دَعِ الْأَيَّامَ تَغْدِرْ كُلَّ حِينٍ

Günleri bırak, dilediğini yapsın,

Kaza hükmettiğinde içini ferah tut.

Gecelerin musibetinden tasalanma,
Dünyadaki sıkıntılar bâki değil.
Korku ve sıkıntılara karşı güçlü bir adam ol,
mizâcın hoşgörüyken ve vefa iken.
Kusurların çoğaldıysa da mahlûkat içinde,
Seni sevindirir onlar için bir örtünün olması.
Cömertlik örtüsüne bürün,
Her ayıbı, denildiği gibi cömertlik örter.
Düşmanlara zillet gösterme sakın!
Düşmanların üzüntüyle sevinç duyması, beladır.
Cimriden bağışlama umma,
Susayana ateşte su yoktur.
Rızkı temkinli olmak azaltacak değildir,
Arttıramaz rızkını yorgunluk, hırsla çaba.
Ne hüznün devamlıdır, ne de sevinç,
Ne üzerindeki sıkıntı, ne de rahat.
Kanaatkâr bir kalbe sahipsen
Sen de,dünyaya sahip olan da birsiniz.
Kimin meydanına inerse ölüm,
Ne yer korur onu ne de gök.
Allah'ın arzı, yeryüzü genişdir lâkin;
Kaza indiği takdirde, dar gelir feza.
Bırak günleri an be an vefasızlıkta bulunsun,
Fayda vermez ki ölüme ilaç.²²¹

---

²²¹ Şafî, **Divan**, s. 15-17.

3.2.2. İlim ve Önemi

3.2.2.1. İlim Tahsilinin Altı şartı

أخي لن تنال العلم إلا بسنةٍ   سأُنبئك عن تفصيلها ببيان
ذكاءٍ وجرصٍ واجتهادٍ وبلغةٍ   وصحبةٍ أستاذٍ وطولٍ زمانٍ

Kardeşim ilme ancak altı şey ile ulaşabilirsin,

Sana ayrıntıları ile açıklayayım;

Zekâ, azim ve ciddi çalışma,

Rızka kanaat, hocayla sohbet ve uzun zaman²²²

3.2.2.2. İlim ve Takva İnsanın Süsüdür

اصبرْ على مرِّ الجفَا من مُعَلِّمٍ   فإنَّ رُسوبَ العِلْمِ في نَفَرَاتِهِ
وَمَنْ لَمْ يَدُقْ مَرَّ التَّعَلُّمِ سَاعَةً   تَجَرَّعَ ذُلَّ الجَهْلِ طُولَ حَيَاتِهِ
وَمَنْ فَاتَهُ التَّعَلِيمُ وَقْتَ شَبَابِهِ   فَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا لِيُوفَاتِهِ
وَذَاتُ الفَتَى وَاللهِ بِالْعِلْمِ وَالتَّقَى   إِذَا لَمْ يَكُونَا لَا اعْتِبَارَ لِذَاتِهِ

Hocadan gelen cefanın acısına sabret!

Kuşkusuz ilimdeki başarısızlığın nedeni onu sevmemektir.

Kim talimin acısını bir saat tatmazsa,

Cehaletin zilletini hayatı boyunca yudumlar.

Kimin elinden kaçarsa gençlik zamanında talim etme fırsatı,

Öldüğü için üzerine dört tekbir getir.

Gencin kişiliği Allah'a yemin olsun ki ilim ve takva iledir.

²²² Şafîî, **Divan**, s. 81.

Bu ikisi olmasa değeri kalmaz kişiliğinin.²²³

3.2.2.3. İnsanlar İlmin Hâdimidir

العلم من فضله، لمن خدّمه
فواجب صونُه عليه كما
أن يجعل الناس كلهم خدّمه
يصون في الناس عرضَه ودمه
بجهله غير أهله ظلّمه
فمن حوى العلم ثم أودعه

İlmin faziletindedir, ona hizmet eden kişiye,

Bütün insanları hizmetçi kılması

Onun korunması zorunludur üstüne,

İnsanlar içinde malını ve ırzını koruduğu gibi.

Kim ilim sahibi olup da sonra onu,

Bilmeden terk ederse ehil olmayan kişiye, zulmetmiş olur.

3.2.2.4. Fıkıh ve Tasavvuf Birbirinden Ayrılmaz

فَقِيهَا وَصُوفِيًّا فَكُنْ لَيْسَ وَاحِدًا
فَذَلِكَ قَاسٍ، لَمْ يَذُقْ قَلْبُهُ نُقَى
فَإِنِّي وَحَقَّ اللهُ إِيَّاكَ أَنْصَحَ
وَهَذَا جَهْلٌ، كَيْفَ ذُو الْجَهْلِ يَصْلُحُ؟

Hem fakih ol, hem sūfî, yalnızca biri değil.

Ben Allah için sadece sana nasihat ediyorum.

Biri serttir, tatmamıştır kalbi takvayı,

diğeri ise cahil, cehalet sahibi nasıl ıslah eder?

3.2.2.5. İlmi Hakedene Vermek

أَنْتَرُ دُرًّا بَيْنَ سَارِحَةِ الْبَهْمِ
لَعَمْرِي لئن ضيَعْتُ فِي شَرِّ بَلَدَةٍ
وَأَنْظِمُ مَنثورًا لِرَاعِيَةِ الْغَنَمِ؟
فَلَسْتُ مُضِيعًا فِيهِمْ غَرَّرَ الْكَلِمِ

²²³ Şafî, Divân, s. 29.

لئن سَهَّلَ اللهُ العَزِيزُ بِلُطْفِهِ
وَصَادَقْتُ أَهْلًا لِلْعُلُومِ وَاللِّجَمِّ
بَبَنَاتٍ مُفِيدًا وَاسْتَفَدْتُ وَدَادَهُمْ
وَإِلَّا فَمَكْنُونٌ لَدَيَّ وَمُكْتَنَمٌ
وَمَنْ مَنَحَ الْجَهَّالَ عِلْمًا أَضَاعَهُ
وَمَنْ مَنَعَ الْمُسْتَوْجِبِينَ فَقَدْ ظَلَمَ

Koyun keçi sürüsü içinde inci mi saçayım?
Koyun çobanına inci gibi seçilmiş kelimeler mi dizeyim?
Ömrüme yemin olsun ki bir beldenin şerriyle mahvolsam da,
Zayi edemem aralarında en güzel kelimeleri.
Lütfu ile Aziz Allah bir yol açarsa bana,
İlim ve hikmet ehli ile karşılaşırsam,
Faydalı olanı yayıp sevgilerini kazanırım,
Yoksa o inci yanımda korunur ve gizli kalır.
Kim cahillere ilim bağışlarsa onu zayi etmiştir.
Ve kim de ilim almaya layık olanları engellerse zulmetmiştir.²²⁴

3.2.2.6. İlimin Nuru Günahları Terk ile Parlar

شَكَوْتُ إِلَى وَكَيْعِ سَوْءِ حِفْظِي
فَأَرْشَدَنِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي
وَأَخْبَرَنِي بِأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ
وَنُورُ اللَّهِ لَا يُهْدَى لِعَاصِي

Vekî'e ezberimin kötülüğünü şikâyet ettim.
Günahları terk etmemi öğütledi bana.
Ve bana bildirdi ki;
İlim nurdur, ve Allah'ın nuru günah işleyerek asi olan kişiye verilmez.²²⁵

3.2.2.7. İlim Ezberlediğindir

عِلْمِي مَعِيَ حَيْثُمَا يَمَمْتُ يَنْفَعُنِي
قَلْبِي وَعَاءٌ لَهُ لَا بَطْنٌ صَنْدُوقِ
إِنْ كُنْتُ فِي الْبَيْتِ كَانَ الْعِلْمُ فِيهِ مَعِيَ
أَوْ كُنْتُ فِي السُّوقِ كَانَ الْعِلْمُ فِي السُّوقِ

²²⁴ Şafî, *Divân*, s. 75.

²²⁵ Şafî, *Divân*, s. 54.

İlim benimledir, her nereye yönelsem bana fayda verir.

Kalbim onun kabıdır, sandık içi değil.

Şayet evdeysem ilim evin içinde benimledir,

veya çarşıdaysam ilim de çarşıdadır.²²⁶

3.2.2.8. Âlimlerin Tevâzusu

كُلَّمَا أُدْبِنِي الدَّهَ رُ أَرَانِي نَقْصَ عَقْلِي

وَإِذَا مَا أزدَدْتُ عِلْمًا زَادَنِي عِلْمًا بَجَهْلِي

Zaman nefsimi her terbiye ettiğinde,

Aklımın eksikliğini gösterdi.

Ne zaman İlmimi arttırsa,

Cehaletimin bilgisini de arttırdı.²²⁷

3.2.2.9. İlimlerin En Faziletlisi

كُلُّ الْعُلُومِ سِوَى الْقُرْآنِ مَشْغَلَةٌ إِلَّا الْحَدِيثَ وَعِلْمَ الْفِقْهِ فِي الدِّينِ

وَمَا سِوَى ذَلِكَ وَسْوَاسُ الشَّيَاطِينِ الْعِلْمُ مَا كَانَ فِيهِ قَالَ حَدَّثَنَا

Kur'an'ın dışındaki bütün ilimler meşguliyettir.

Dinde hadis ve fıkıh ilmi istisna,

İlim, içinde 'kale, haddesena' olandır.

Bunun dışındakilerse şeytanların vesvesesinden ibarettir.²²⁸

²²⁶ Şafî, **Divân**, s. 67.

²²⁷ Şafî, **Divân**, s. 70.

²²⁸ Şafî, **Divân**, s. 88.

3.2.3. Yolculuk

3.2.3.1. Yolculuk Etmeye Teşvik

ما في المقام لذي عقلٍ وذي أدبٍ   مِنْ راحةٍ فدع الأوطانَ واعتربِ
سافرُ تجدُ عوضًا عمن تفارقهُ   وانصبْ فإنَّ لذيدَ العيشِ في النَّصبِ
إنِّي رأيتُ وقوفَ الماءِ يُسبِهُ   إنْ ساحَ طابَ وإنْ لم يجرِ لم يطبِ
والأسدُ لو لا فراقُ الأرضِ ما افتُرستُ   والسهمُ لو لا فراقُ القوسِ لم يُصبِ
والشمسُ لو وقفتُ في الفلُكِ دائمةً   لملَّها الناسُ مِنْ عَجْمٍ ومن عربِ
والنَّبرُ كالنَّربِ مُلقَى في أماكنهِ   والعودُ في أرضهِ نوحٌ مِنَ الحطبِ
فإنْ تغرَّبَ هذا عزَّ مطلبُهُ   وإنْ تغرَّبَ ذاكَ عزَّ كالذهبِ

Akıl ve edep sahibine rahat yok sürekli ikamette,

Bırak memleketleri, gurbette ol.

Sefere çık!

Ayrıldığına karşılık bulacaksın.

Gayret et,

muhakkak gayrettir yaşamın tadı.

Gördüm, suyu durgunluk bozar,

Çağlarsa hoş, lezizdir, akmadığı takdirde nâhoş.

Avlanamazdı aslanlar yerinden ayrılmasa,

İsabet etmezdi ok yaydan çıkmasa,

Güneş yörüngesinde takılıp kalsa,

Arap, Acem, tüm insanlar bıkarırdı ondan.

Altın toprak misalidir, yerinden oynamasa,

Dal, yerinde bir çeşit odundur.

Bu, gurbete gitse aziz olup aranır,

O, gurbete gitse altın gibi kıymetlenir.²²⁹

3.2.3.2. Yolculuğun Faydaları

تَغْرَبُ عَنِ الْوَطَانِ فِي طَلَبِ الْعُلَى   وَسَافِرٌ فِي الْأَسْفَارِ خَمْسُ فَوَائِدِ
تَفَرُّجٌ هَمٌّ، وَاكْتِسَابُ مَعِيشَةٍ   وَعِلْمٌ، وَآدَابٌ، وَصُحْبَةُ مَا جِدِ

Memleketinden uzak, garib ol en yüceyi talep için.

Yolculukta bulun, beş faydası vardır yolculuğun,

Sıkıntıdan kurtuluş, maişet kazancı,

İlim, edep ve güzel ahlaklı kişiyle sohbet.²³⁰

3.2.4. Zaman

3.2.4.1. Zamanla Gelen

وما الدهر إلا هكذا فالصطبر له   رزية المال او فراق حبيب²³¹

Zaman işte yalnızca budur (bundan başka nedir ki?), ona sabret,

Ya malın musibete uğrar ya da sevdiğinden ayrı kalırsın.

3.2.4.2. Zaman Bir gün Lehine Bir gün Aleyhine

الدَّهْرُ يَوْمَانُ ذَا أَمْنٍ وَذَا خَطَرٍ   وَالْعَيْشُ عَيْشَانُ ذَا صَفْوٍ وَذَا كَدْرٍ

²²⁹ Şafî, *Divân*, s. 26.

²³⁰ Şafî, *Divân*, s. 41.

²³¹ Beyhaki, *a.g.e.*, c. 2, s. 89.

أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ
وَتَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدَّرَرُ
وفي السماء نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا
وليس يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

Zaman iki gündür; emniyet ve tehlike,

Yaşam iki yaşamdır; neşe ve keder.

Leşler denizin üzerine çıkarken

İnciler en derine yerleşir, denizi görmez misin?

Gökyüzünde sayılamayacak kadar çok yıldız vardır,

Ancak yalnızca güneş ve ay tutulur.²³²

3.2.5. İnsana Dair

3.2.5.1. Güzel Ahlâk

3.2.5.1.1. Sükût Etmek Selâmettir

قالوا سَكَتٌ وَقَدْ خَوَّصِمْتَ قَلْتُ لَهُمْ
إِنَّ الْجَوَابَ لِبَابِ الشَّرِّ مِفْتَاحُ
وَالصَّمْتُ عَنِ جَاهِلٍ أَوْ أَحْمَقٍ شَرَفٌ
وفيه أيضًا لِيَصُونَ الْعِرْضَ إِصْلَاحُ
أَمَا تَرَى الْأُسْدَ تُخْشَى وَهِيَ صَامِتَةٌ؟
والكلبُ يُخْشَى لِعُمْرِي وَهُوَ نَبَّاحُ

Dediler ki sustun seninle münakaşa edene,

Ben de onlara dedim ki kuşkusuz cevap vermek, kötülük kapısına anahtardır.

Cahil ve ahmak kişiye karşı susmak şereftir.

Aynı zamanda onda itibar ve onuru korumanın çaresi vardır,

²³² Şafîî, *Divan*, s. 45-46.

Arslan sustuđu halde ondan korkulur,

Ama ömrüme yemin olsun ki köpek havladığı halde taşlanır.²³³

3.2.5.1.2. Fakîh, Reis ve Zengin

إِنَّ الْفَقِيهَ هُوَ الْفَقِيهَ بِفَعْلِهِ

ليس الفقيه بِنُطْقِهِ وَمَقَالِهِ

وكذا الرَّئِيسُ هُوَ الرَّئِيسُ بِخُلُقِهِ

ليس الرَّئِيسُ بِقَوْمِهِ وَرِجَالِهِ

وكذا الْغَنِيُّ هُوَ الْغَنِيُّ بِحَالِهِ

ليس الْغَنِيُّ بِمُلْكِهِ وَبِمَالِهِ

Fakih, yapıp ettikleriyle fakihdir,

Söyledikleri ve konuşup durduğuyla değil!

Reis de aynı şekilde ahlakıyla reis olur,

Kavmi ve onu destekleyen adamlarıyla değil!

Zengin de aynı şekilde haliyle zengindir,

Sahip oldukları ve malı ile değil!²³⁴

3.2.5.1.3. Tartışma Adâbı

إِذَا مَا كُنْتَ ذَا فَضْلٍ وَعِلْمٍ

بِمَا اخْتَلَفَ الْأَوَائِلُ وَالْأَوَاخِرُ

فَنَاطِرُ مَنْ تُنَاطِرُ فِي سُكُونٍ

حَلِيمًا لَا تَلِيحُ وَلَا تُكَابِرُ

يُفِيدُكَ مَا اسْتَفَادَ بِلَا امْتِنَانٍ

مِنَ النَّكْتِ اللَّطِيفَةِ وَالنَّوَادِرِ

وإياك اللجوجَ وَمَنْ يُرَائِي

بِأَنِّي قَدْ عَلَنْتُ وَمَنْ يُفَاخِرُ

فإِنَّ الشَّرَّ فِي جَنَابَاتِ هَذَا

يُمْنِي بِالتَّقَاطِعِ وَالتَّدَابِرِ

Fazilet ve ilim sahibi olduğun müddetçe,

²³³ Şafî, *Divan*, s. 33.

²³⁴ Şafî, *Divan*, s. 69.

Öncekilerin ve sonrakilerin ihtilaf ettiği hususlarda,
Tartıştığın kişiyle yumuşak ve sakin bir şekilde tartış,
Israr etmeden ve büyüklük taslamadan,
İstifade ettiğin hoş, ince nokteleri minnete gerek kalmadan
sana fayda verir.

Ve mutlaka sakın,

dik kafalıdan, galip geldim diye gösteriş yapandan, övünen kişiden.

Şüphesiz şer bunun içindedir ki

Birbirinden ayrılmayı ve farklı yönlere bakarak düşünmeyi, zıtlaşmayı vaad eder.

3.2.5.1.4. Salihlerin Sevgisi

أَجِبُّ الصَّالِحِينَ وَلَسْتُ مِنْهُمْ
لَعَلِّي أَنْ أُنَالَ بِهِمْ شَفَاعَهُ
وَأَكْرَهُ مَنْ تِجَارَتُهُ الْمَعَاصِي
وَلَوْ كُنَّا سِوَاءَ فِي الْبِضَاعَةِ

Salihleri severim onlardan değilsem de,

Umulur ki onların şefaathlerine erişirim.

Ticareti günahlar olandan nefret ederim,

Her ne kadar sermayede eşit olsak bile.²³⁵

3.2.5.1.5. İzzet, Kanaatle Gelir

أَمْتُ مَطَامِعِي فَأَرَحْتُ نَفْسِي
فَإِنَّ النَّفْسَ مَا طَمِعَتْ تَهْوُنُ
وَأَحْيَيْتُ الْقُنُوعَ وَكَانَ مَيَّنَا
فَفِي إِحْيَائِهِ عَرِضٌ مَصُونُ

²³⁵ Şafî, *Divan*, s. 56.

عَلَّئُهُ مَهَانَةٌ وَعِلَاةٌ هُونٌ إِذَا طَمَعُ يَحِلُّ بِقَلْبِ عَبْدٍ

Hırslarımı öldürdüm, nefsimi rahata erdirdim.

Şayet nefis tamah ederse alçalır.

Kanaat ölü idi, dirilttim.

Çünkü onun diriltilmesindedir korunmuş onur.

Bir kulun kalbine tamah girdiği vakit,

Onu alçaklık ve adilik kaplar.²³⁶

3.2.5.1.6. Nasihat Adâbı

وَجَنَّبَنِي النَّصِيحَةَ فِي الْجَمَاعَةِ تَعَمَّدَنِي بِنُصْحِكَ فِي انْفِرَادِي
مِنَ التَّوْبِيخِ لَا أَرْضَى اسْتِمَاعَهُ فَإِنَّ النُّصْحَ بَيْنَ النَّاسِ نَوْعٌ
فَلَا تُجْرَعُ إِذَا لَمْ تُعْطَ طَاعَهُ وَإِنْ خَالَفْتَنِي وَعَصَيْتَ قَوْلِي

Bana yalnız olduğumda nasihatınle yaklaş.

toplumun içindeyse nasihatten uzak tut.

Şüphesiz insanlar içinde yapılan nasihat;

Bir çeşit tekdirdir ki işitmekten hoşlanmayacağım.

Sözüme karşı gelip bana ihtilafta bulunursan,

Sana itaat edilmediğinde endişe duyma sakın!

3.2.5.1.7. Hoşgörü ve Güzel Ahlak

وَمَا الْعَيْبُ إِلَّا أَنْ أَكُونَ مُسَابِئُهُ إِذَا سَبَّنِي نَذَلْتُ زَائِدْتُ رَفْعَةً
لَمْ كُنْتُهَا مِنْ كُلِّ نَذَلٍ تُحَارِبُهُ وَلَوْ لَمْ تَكُنْ نَفْسِي عَلِيَّ عَزِيزَةً
كَثِيرَ التَّوَانِي لِلَّذِي أَنَا طَالِبُهُ وَلَوْ أَنَّنِي أَسْعَى لِنَفْعِي وَجَدْتَنِي

²³⁶ Şafî, *Divan*, s. 86.

وَعَارٌّ عَلَى الشَّبْعَانِ إِنْ جَاعَ صَاحِبُهُ

فَأُكْرَهُ أَنْ أَكُونَ لَهُ مُجِيبًا

كَعُودِ زَادَهُ الْإِحْرَاقُ طَيِّبًا

فَخَيْرٌ مِنْ إِجَابَتِهِ السُّكُوتُ

وَإِنْ خَلَيْتَهُ كَمَدًا يَمُوتُ

وَلَكِنِّي أَسْعَى لِأَنْفَعِ صَاحِبِي

يُخَاطِبُنِي السَّفِيهُ بِكُلِّ فُتْحٍ

يَزِيدُ سَفَاهَةً فَأَزِيدُ حِلْمًا

إِذَا نَطَقَ السَّفِيهُ فَلَا تُجِبْهُ

فَإِنْ كَلَّمْتَهُ فَرَجَّتْ عَنْهُ

Alçağın biri bana söverse şerefimi yükseltir,

Benim ona kötü sözle karşılık vermemdir asıl ayıp.

Şayet nefsim benim için değerli olmasaydı,

Her fırsatta o alçakla muharebe ederdim.

Eğer yalnızca kendi menfaatim için koşsaydım,

Beni isteklerime karşı boş vermiş bulurdun.

Oysa ben arkadaşım için çabalıyorum.

Tok için utançtır arkadaşı şayet açsa.

Bütün çirkinliğiyle sefih insan bana hitap eder,

Ona cevap vermekten hoşlanmam.

Onun sefihliği artar benim ise hilmim,

Yanmanın kokusunu güzelleştirdiği buhur dalı gibi.

Sefih konuştuğunda ona karşılık verme

Susmak ona cevap vermekten daha hayırlıdır.

Onunla konuşursan kederini giderirsin,

Halbuki yalnız bırakırsan kahrolur kederinden.²³⁷

3.2.5.1.8. Sükût

وجدتُ سُكُوتِي مُتَجَرًّا فَلَزِمْتُهُ
إذا لم أجدُ رَبِّحًا فَلَسْتُ بِخَاسِرٍ
وما الصَّمْتُ إلا في الرِّجَالِ مُتَاجِرٌ
وتَاجِرُهُ يَغْلُو على كلِّ تَاجِرٍ

Sükûtumu bir ticarethane olarak gördüm ve ayrıldım ondan,

Kâr etmesem de asla hüsrana uğramadım.

Ricâlin içinde susmak bir ticarettir.

Ve onun tüccarı diğer tüm tüccarlara üstün gelir.²³⁸

3.2.5.1.9. Kendi Ayıplarınla Meşgul Olman Vera'dandır

المرءُ إنْ كانَ عَاقِلًا وَرِعَا
أشْغَلَهُ عن عُيُوبِ غَيرِهِ وَرَعَا
كما العَليْلُ السَّقِيمُ أشْغَلَهُ
عن وَجَعِ النَّاسِ كُلِّهِمْ وَجَعَا

Kişi akıllı ve vera sahibi ise,

Verası onu başkalarının ayıplarını görmekten alıkoyar.

Tıpkı ağır hastanın ağrısının onu meşgul edip,

diğer insanların ağrısını hissetmekten alıkoyduğu gibi.²³⁹

3.2.5.1.10. İffetli Olun ki Kadınlarınız da İffetli olsun

²³⁷ Şafî, **Divan**, s. 22-23.

²³⁸ Şafî, **Divan**, s. 46.

²³⁹ Şafî, **Divan**, s. 56.

عَفُوا تَعَفَّ نِسَاؤُكُمْ فِي الْمَحْرَمِ وَتَجَنَّبُوا مَا لَا يَلِيْقُ بِمُسْلِمٍ
إِنَّ الزَّنَا دَيْنٌ فَإِنْ أَقْرَضْتَهُ كَانَ الْوَفَا مِنْ أَهْلِ بَيْتِكَ فَاعْلَمْ

İffetli olun, mahremlerinde kadınlarınızda iffetli olur.

Müslümana yakışmayan şeylerden sakının.

Zina bir borçtur ki, eğer onu ödünç alırsan

Bil ki kendi ev halkın, ailen tarafından ödenir.²⁴⁰

3.2.5.1.11. Nefsini, Onu Süsleyecek Şeylere Taşı

صُنِّ النَّفْسَ وَأَحْمِلْهَا عَلَى مَا يَزِينُهَا تَعِشْ سَالِمًا وَالْقَوْلُ فَيْكَ جَمِيلٌ
وَلَا تُؤَلِّقَنَّ النَّاسَ إِلَّا تَجْمُلًا نَبَا بِكَ دَهْرٌ أَوْ جَفَاكَ خَلِيلٌ
وَإِنْ ضَاقَ رِزْقُ الْيَوْمِ فَاصْبِرْ إِلَى غَدٍ عَسَى نَكَبَاتِ الدَّهْرِ عَنْكَ تَزُولُ
وَلَا خَيْرَ فِي وَدِّ أَمْرِيءٍ مُتَلَوِّينَ إِذَا الرِّيحُ مَالَتْ، مَالِ حَيْثُ تَمِيلُ
وَمَا أَكْثَرَ الْإِخْوَانَ حِينَ تُعْذَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ فِي النَّائِبَاتِ قَلِيلٌ

Nefsini koru ve onu süsleyip güzelleştirecek şeye taşı,

Düzgün yaşar ve hakkında güzel sözlerle karşılaşırın.

İnsanlara karşı ancak dostluk göster,

Dostun sana cefa etse de, zaman senden yüz çevirse de,

Bugünün rızkı darlaşırsa yarına kadar sabret,

Umulur ki zamanın sıkıntıları omuzlarından iner,

Sevgisinde hayır yoktur, renkten renge girenin,

²⁴⁰ Şafîî, *Divan*, s. 76.

Rüzgâr meylederse eğer, onun meylettiği yere meyledip, eğilir,

Saydığım vakit ne çoktur candostlar,

Oysa sıkıntı zamanlarında ne kadar azdırlar.²⁴¹

3.2.5.2. Yerilen Hasletler

3.2.5.2.1. İnsanlara Nasihat Eden

يا واعظ الناسِ عما أنتَ فاعلهُ
يا مَنْ يُعَدُّ عليه العُمُرُ بالنَّفْسِ
أَحْفَظُ لِشَيْبِكَ مِنْ عَيْبٍ يُدْنِسُهُ
إِنَّ الْبَيَاضَ قَلِيلُ الْحَمَلِ لِلدَّنَسِ
كَحَامِلِ لِثِيَابِ النَّاسِ يَغْسِلُهَا
وَتَوْبُهُ غَارِقٌ فِي الرَّجْسِ وَالنَّجَسِ
تَبْغِي النَّجَاةَ وَلَمْ تَسْأَلْ طَرِيقَهَا
إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْبَيْسِ
رُكُوبُكَ النَّعْشَ يُنْسِيكَ الرُّكُوبَ عَلَى
مَا كُنْتَ تَرْكَبُ مِنْ بَعْغٍ وَمِنْ فَرَسِ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا مَالٌ وَلَا وَلَدٌ
وَضَمَّةُ الْقَبْرِ تُنْسِي لَيْلَةَ الْعُرْسِ

Ey kendi yaptığın şeyler hakkında insanlara vaaz verip nasihatte bulunan!

Ey ömrü aldığı nefes ile tek tek sayılan!

Onu kirletecek ayıptan koru beyaz saçını,

Çünkü beyaz kir taşımaz,

Kendi elbisesi kir ve pisliğe batmışken,

İnsanların elbiselerini yıkamak için taşıyan gibi.

Yolunu seçmediğin halde kurtuluşu umarsın,

Oysa gemi karada yüzmez.

Tabuta binişin unutturur sana,

²⁴¹ Şafî, *Divan*, s. 70.

Bindiğın katır ve develeri,

Kıyamet günü ne mal vardır ne çocuk,

Ve kabrin kucağı düğün gecesini unutturur.²⁴²

3.2.5.2.2. İnsanların Tabiatlarının Bozuluşu

لم يَبْقَ فِي النَّاسِ إِلَّا الْمَكْرُ وَالْمَلُؤُ شَوْكٌ، إِذَا لَمَسُوا، زَهْرٌ إِذَا رَمَقُوا
فَإِنْ دَعَتْكَ ضَرُورَاتٌ لِعِشْرَتِهِمْ فَكُنْ جَحِيمًا لَعَلَّ الشَّوْكَ يَحْتَرِقُ

İnsanlar içinde yapmacıklık ve tuzaktan başkası kalmadı.

Bakışlarıyla bir çiçektirler, dokunduklarındaysa bir diken.

Zarûretler onlarla geçinmeye çağırırsa seni,

Şiddetle yanan bir ateş ol ki,

Belki diken yanıverir.²⁴³

3.2.5.2.3. İnsanların Hilesi

لَيْتَ الْكِلَابَ لَنَا كَانَتْ مُجَاوِرَةً وَلَيْتَنَا لَا نَرَى مِمَّا نَرَى أَحَدًا
إِنَّ الْكِلَابَ لَتَهْدِي فِي مَوَاطِنِهَا وَالخَلْقُ لَيْسَ بِهَادٍ شَرُّهُمْ أَبَدًا
فَاهْرُبْ بِنَفْسِكَ وَاسْتَأْنِسْ بِوَحْدَتِهَا تَبَقَى سَعِيدًا إِذَا مَا كُنْتَ مُنْفَرِدًا

Keşke köpekler bizi sarsaydı,

Ve keşke görmeseydik bu gördüklerimizden hiçbir kimseyi,

Köpekler vatanlarında kuşkusuz yol gösterir,

Mahlûkatın en şerlisi yol gösterici değildir asla.

²⁴² Şafî, *Divan*, s.51.

²⁴³ Şafî, *Divan*, s.65.

Kendinle kaç, yalnızlığınla dost ol,

Tek başına olduğunda mutlu kalırsın.²⁴⁴

3.2.5.2.4. Dillerin Hasadı

احْفَظْ لِسَانَكَ أَيُّهَا الْإِنْسَانُ   لَا يَلْدَعَنَّكَ إِنَّهُ تُعْبَانُ
كم في المقابر من قتيل لسانه   كانت تهاب لقاءه الأقران

Ey insan! dilini koru,

Aman ha seni asla sokmasın, o şüphesiz bir yılandır.

Kabirlerde dilinin kurbanı niceleri vardır ki,

Dostlar onunla karşılaşmaktan korkardı.²⁴⁵

3.2.5.2.5. İnsanların da Gözleri Vardır

إِذَا رُمْتَ أَنْ تَحْيَا سَلِيمًا مِنَ الرَّدَى   وَدِينُكَ مَوْفُورٌ وَعِرْضُكَ صَيِّرٌ
فَلَا يَنْطِقُنْ مِنْكَ اللِّسَانُ بِسِوَاةٍ   فَكَلِّكَ سَوَاءٌ وَلِلنَّاسِ أَلْسُنُ
وَعَيْنَاكَ إِنْ أَبَدْتَ إِلَيْكَ مَعَائِبَا   فَدَعَّهَا، وَقُلْ يَا عَيْنُ لِلنَّاسِ أَعْيُنُ
وَعَاشِرٌ بِمَعْرُوفٍ، وَسَامِحٌ مَنِ اعْتَدَى   وَدَافِعٌ وَلَكِنْ بِالتِّي هِيَ أَحْسَنُ

Yaşamak istiyorsan helak olmadan,

Dinin tam, namusun korunmuş olarak.

Dilin bir kötülüğü anmasın,

Sen kötülüklerden ibaretsin, ve insanların da dilleri vardır.

İki gözün insanların ayıplarını gösterirse,

²⁴⁴ Şafî, **Divan**, s. 36.

²⁴⁵ Şafî, **Divan**, s. 82.

Bırak onu ve de ki ey göz, insanların da gözleri vardır.

Onlarla iyi geçin, sana düşmanlık edeni bağışla,

Kendini koru, ancak en güzel şekilde!²⁴⁶

3.2.6. Ölüm ve Ahiret

3.2.6.1. Ölüm Gününe Hazırlanma

كَمْ ضَاحِكٍ وَالْمَنَائِمَا فَوْقَ هَامَتِهِ   لَوْ كَانَ يَعْلَمُ غَيْبًا مَاتَ مِنْ كَمَدٍ
من كان لم يُوتَ عِلْمًا فِي بَقَاءِ غَدٍ   مَاذَا تَفَكَّرُهُ فِي رِزْقِ بَعْدِ غَدٍ

Ölüm başının üstündeyken nice gülen vardır ki,

Gaybı bilseydi eğer kederinden ölürdü.

Kendisine yarın hayatta kalacağına dair bilgi verilmeyen,

Yarından sonraki rızkı hakkında ne diye düşünür?²⁴⁷

3.2.6.2. Yolunu Seçmediğin Halde Kurtuluşu Umarsın

تَبْغِي النَّجَاةَ وَلَمْ تَسْأَلِي طَرِيقَتَهَا   إِنَّ السَّفِينَةَ لَا تَجْرِي عَلَى الْيَبْسِ
رُكُوبُكَ النَّعْشِ يُنْسِيكَ الرُّكُوبَ عَلَى   مَا كُنْتَ تَرْكَبُ مِنْ بَعْغٍ وَمِنْ فَرَسٍ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا مَالَ وَلَا وَلَدٌ   وَضَمَّةُ الْقَبْرِ تُنْسِي لَيْلَةَ الْعُرْسِ

Yolunu seçmediğin halde kurtuluşu umarsın,

Oysa gemi karada yüzmez.

²⁴⁶ Şafî, *Divan*, s. 84.

²⁴⁷ Şafî, *Divan*, s. 38.

Tabuta binişin unutturur sana,
Bindiğin katır ve develeri,
Kıyamet günü ne mal vardır ne çocuk,
Ve kabrin kucağı düğün gecesini unutturur.²⁴⁸

3.2.6.3. Dünyaya Veda Ahirete Hazırlanma

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِي، وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي جَعَلْتُ الرَّجَا مِنِّي لِعَفْوِكَ سَلْمًا
تَعَاظَمَنِي ذَنْبِي فَلَمَّا قَرْنْتُهُ بَعْفُوكَ رَبِّي كَانَ عَفْوُكَ أَعْظَمًا
فَمَا زِلْتَ ذَا عَفْوٍ عَنِ الذَّنْبِ لَمْ تَزَلْ تَجُودُ وَتَعْفُو مِنِّي وَتَكْرُمًا
فَلَوْلَاكَ لَمْ يَصُمُدٌ لِإِبْلِيسَ عَابِدٌ فَكَيْفَ وَقَدْ أَغْوَى صَفِيكَ أَدَمًا
فَلَلَهُ دُرُّ الْعَارِفِ النَّدْبِ إِنَّهُ تَفِيضُ لِفُرْطِ الْوَجْدِ أَجْفَانُهُ دَمًا
يُقِيمُ إِذَا مَا اللَّيْلُ مَدَّ ظِلَامَهُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْخَوْفِ مَأْتَمًا
فَصِيحًا إِذَا مَا كَانَ فِي ذِكْرِ رَبِّهِ وَفِي مَا سِوَاهُ فِي الْوَرَى كَانَ أَعْجَمًا
وَيَذْكُرُ أَيَّامًا مَضَّتْ مِنْ شَبَابِهِ وَمَا كَانَ فِيهَا بِالْجَهَالَةِ أَجْرَمًا
فَصَارَ، قَرِينَ الْهَمِّ طُولَ نَهَارِهِ أَخَا الشَّهْدِ وَالنَّجْوَى إِذَا اللَّيْلُ أَظْلَمًا
يَقُولُ حَبِيبِي أَنْتَ سُؤْلِي وَبُعَيْتِي كَفَى بِكَ لِلرَّاجِينَ سُؤْلًا وَمَعْنَمًا
أَلَسْتَ الَّذِي غَدَيْتَنِي وَهَدَيْتَنِي وَلَا زِلْتَ مِنَّا عَلِيٍّ وَمُنْعَمًا
عَسَى مِنْ لَهُ الْإِحْسَانُ يَغْفِرُ زَلَّتِي وَيَسْتُرُ أَوْزَارِي وَمَا قَدْ تَقَدَّمَ

Kalbim katılaşıp/isyan edip daraldığı vakit yollarım

Affın için ümidimi merdiven kıldım

Günahım büyüse de gözümde

²⁴⁸ Şafî, *Divan*, s. 51.

Affin ile karşılaştırdığımda Rabbim
Affin çok daha büyüktü
Sen mağfiret sahibisin
Günahları affedersin, cömertsin
Bağışlarsın, ikram edersin
Sen olmasan hiçbir âbid
İblis'e direnemezdi
En seçkin dostun Âdem'i bile aldatmışken,
Sen olmasan, nasıl?
Allah içindir o yas tutan ârifin işi, ince ve değerli,
Aşırı vecdden göz kapaklarından kan taşar.
Gece nefesine karanlığı uzattığında kalkar namaza,
Korkunun şiddetinden mateme bürünür.
Zikrettiği zaman Rabbini, dili fasihleşir.
Onun dışında söz etse acem olur dili.
Gençliğinden geçip giden günleri hatırlar,
Cahillikle günah işlediği günleri,
Yoldaşı olur tasa gün boyunca,
Gece karanlığını örttüğünde,
Uykusuzluğun ve fısıltıların kardeşi olur.
Der ki sevgilim,

Tek gayem, tek isteğim sensin.

Ümit edenlere, istek ve ganimet olarak,

Sen yetersin.

Sen beni besleyen ve hidayete erdiren,

Bana lütufta bulunmaya ve nimetler vermeye

devam eden değil misin?

Umulur ki ihsan sahibi düşüşlerimi bağışlar,

Örter daha önceki günahlarımı.²⁴⁹

3.2.6.4. Taziye

إِنِّي أَعَزَّيْكَ لَا أَنِّي عَلَى طَمَعٍ
فَمَا الْمُعَزَّى بَبَاقٍ بَعْدَ صَاحِبِهِ
مِنَ الْخُلُودِ وَلَكِنْ سُنَّةُ الدِّينِ
وَلَا الْمُعَزَّى وَإِنْ عَاشَا إِلَى حِينٍ

Acını paylaşıyorum

Ebediyen yaşamaya tamahım yok

Lakin dinde sünnettir acıyı paylaşmak

Ne acısı paylaşılan kalacak dostundan sonra

Ne de taziyede bulunan kalacak

Bir süre daha yaşasa da²⁵⁰

3.2.7. Şiirlerinin Ulaştırdığı İlkeler

Divânı incelediğimizde kısa beyitlerden oluşan şiirlerinin hayatın her alanına, hakikate dair nice ilke barındırdığına şahid olmaktadır.

²⁴⁹ Şafî, *Divan*, s. 78-79.

²⁵⁰ Şafî, *Divân*, s.87.

Şafî'nin şiirlerinde ilmî kişiliğinin tezahürlerini görmekteyiz. İslam toplumunu çeşitli yolculuklar yaparak yakından gözlemleyen Şafî, toplumu oluşturan ferdlerin sahip olduğu manevî hastalıkların giderilmesi amacıyla toplumun yeniden inşasında Kur'an'ın getirdiği ilkeleri beyitlerine kelime kelime işlemiş her kesime hitap edecek berrak, kolay, apaçık bir üslup ile dile getirmiştir. Kur'an ve sünnete dayanan şiirlerinde tefekküre, gündelik hayatın sıkıntılarından sıyrılmanın yollarına, kurtuluşa davet etmektedir. Bunu en iyi icra edecek kişilerin âlimler olduğuna işaret ederek ilim talep etmenin önemine eğilmiştir. Şiirlerinin büyük bir çoğunluğunu bu konuda nazmeden Şafî, ilimle ilgili olarak;

İlimlerin en faziletlisinin Kur'an olduğuna, bunun dışındakilerin Hadis ve Fıkıh ilmi istisna boş meşgale olduğuna dikkatleri çekmiştir.

İlim talep edenin zorluklara ve sıkıntılara katlanması gerektiği, bu zorlukların onu ilmi sevmekten alıkoymaması, ilme ancak onu severek ulaşabileceği,

İlim yolculuğuna hakkını verebilmek adına genç yaşta başlanması gerektiği,

İlmi elde edebilmenin altı şartının; geniş zaman, hocayla sohbet, kanaatkâr bir hayat, zekâ, ciddî çalışma, hırsla çaba olduğu,

İlmin bir nur olduğu, günahkârın bu nurdan nasiplenmeyeceği,

İlmin sandıklarda saklanmaması gerektiği, ilmin insanın akleden kalbinde yer etmesi ve her nerede olursa olsun onunla amel etmesi gerektiği,

İlmi ehline vermemenin büyük bir zulüm olduğu,

İlmi yalnızca ahiret için dileyenin ilmin güzelliğine ve tadına varabileceğine, ve ancak bu niyetle Allah'ın sevdiği kullarına yoldaş olabileceğine,

İlmin, sahibini her koşulda yücelttiğine, ilim sahibi olmayanın sahip olduğu diğer sıfatlarla şahsiyetinin bir saygınlığının olmadığına,

İlmin insanı mutluluğa ulaştıran tek hakikat olduğuna,

Bu dünyada her şeyin geçici olduğu, övünülecek tek şeyin ilim olduğu, insanın ilmi, canı ve namusunu koruduğu gibi koruması gerektiğini belirtmektedir.

Şafîî ömrünü karşılaştığı sıkıntılar ve zorluklara rağmen ilime adanmış nadir şahsiyetlerden biridir. Bu yüzden ilme ve onu elde edebilmenin yollarına şiirleriyle sıklıkla değinmiştir.

Hayata bakışı ve edindiği tecrübeler ile insana ve hayatın her alanına dair yol gösteren, öğüt veren, terbiye eden beyitlerine divanında rastlamaktayız. İnsanın kalbine doğrudan ulaşan, onu sarıp etkileyen hikmetli kelimeler ile nazmettiği şiirlerinden hayata, zamana, insana, ölüm ve ahirete dair şu sonuçlara ulaşabiliriz;

Mala düşkünlüğün zillet getireceğine,

Allah'a kaçıp sığınmak gerektiğine,

Dünya hayatının kalıcı bir yurd olmadığına, salih ameller ile gerçek yurda, Allah'a kavuşulabileceğine,

Günahları nedeniyle kişinin Allah'tan ümid kesmemesi gerektiğine, Allah'ın çokca affedici olduğuna, O'ndan sürekli af dilemesi gerektiğine,

Rızık dolayısıyla endişeye kapılmamak gerektiğine, nasibindeki rızkın insana mutlaka ulaşacağına,

Rabbine güvenen kişinin sıkıntılardan emin olacağı, kaygı ve tasadan uzak yaşayacağına,

İsteklerimizin sadece Allah'ın dilemesi ile yerine gelebileceğine, Allah'ın iradesine teslim olmaya,

Duanın gücüne,

Yolculuğun faydalarına, insanın alıştığı ortamdan uzaklaşmasının kıymetinin bilinmesini sağlayacağına, ahlaklı edepli kişilerle tanışabileceğine,

Kişinin sahip olduklarını paylaşması gerektiğine, kardeşi açken kendisinin tok olmasının en büyük utanç olduğuna,

Cömertliğin ayıpları örten güzel bir örtü olduğuna,
Kanaatkâr olmanın en büyük hazine olduğuna,
Arsız ve cahil ile muhatap olmanın kişinin değerini düşürdüğüne,
Sefih kişiye karşı sükûtun en güzel cevap olduğuna,
Bazı kötü karakterli insanları tanımaktansa Allah'ın yarattığı diğer varlıklarla hemhâl olmanın daha faydalı olacağına,
Yalnızlığın kötü arkadaştan evlâ olduğuna,
Zamanın musibetlerinin zorluğuna, mal kaybına ve sevdiklerinden ayrı kalmaya kişinin sabır göstermesine,
Hayatın iki yönü olduğuna, nimetlerinin de sıkıntılarının da imtihan vesilesi olduğuna,
Zor zamanlarda gerçek dostların azlığına,
Kişinin kendi nefsinin güzel hasletlerle süslemesi gerektiğine,
Öncelikle erkeklerin iffetli olması gerektiğine, erkekler iffetli olduğunda kadınların da iffetli olacağına,
Vera sahibi kişinin takvası ile sadece kendi ayıbını görmesi, diğer insanların ayıplarını araştırmaması gerektiğine,
İnsanların özürlerinin kabul edilmesine,
Nasihat edilirken ortama dikkat edilmesi gerektiği, insanlar içinde kişiye nasihatte bulunmanın doğru olmadığına,
Salih kimseleri sevmek gerektiğine,
Kişinin kendi dilinin zehrinden korunması gerektiğine, bir yılan olduğu ve zehri ile yalnızca kendisine zarar vereceğine,

Ölümün insana her an yakın olduğuna, ona hep hazırlıklı olması ve öylece yaşaması gerektiğine,

Kişinin baki olana sarılması gerektiğine,

Kadere razı olmanın kişiye huzur vereceğine,

Kibir, cimrilik gibi kötü hasletlerden uzak durulmasına,

İnsanın dünya misafirliğine,

Dostlarını ve sevdiklerini kaybetmenin acıların en büyüğü olduğuna,

Zamanın güzel bir öğretmen olduğuna, insanın ilmini arttırmasıyla bir şey bilmediğinin bilgisine ulaştırdığına,

Helâk sebebi olan hususlardan insanın nefsinin korumasına,

Ve ahiret gününe bütün bunlara riayet ederek hazır olması gerektiğine dikkatleri çekmektedir.

Şafii'nin divan'ında kullandığı belagat sanatlarını incelemeyen önce belagat ilmine ait terminolojileri ele alarak açıklayacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN DİVAN

Şafî ‘nin divanı belâgat sanatlarına dair seçkin örnekler içermektedir. Belâgatın meâni, beyan ve bedi’ gibi tüm alt disiplinlerine divanında yer vererek belîğ bir şahsiyet olduğunu ortaya koyan Şafî Belâgat ilimlerinin yeni yeni şekillenmeye başladığı yıllarda yaşamıştır.

Çalışmanın hacmini sınırlandırabilmek amacıyla şiirlerini yalnızca meâni ilmi açısından ele alarak inceledik. Belâgat terimleri açıklanarak meâni ilmine dair sanatlar tespit edilecektir.

4.1. Belagat Terimleri

Belagat kelimesi “sözün açık ve seçik olması” manasında bir mastardır. Belâgat “بلغ” fiilinden türemiş olup bu fiil, gayesine ulaşmak, olgunlaşmak, nihayete varmak, bülüğ çağına girmek gibi manalar taşımaktadır.²⁵¹ Terim olarak güzelliği idrakte dikkat ile gelen fitrî bir “meleke” manasında kullanılmıştır.

Belagat, kelamın fasih olmasıyla beraber muktezayı hale uygun söylenmesidir. Telaffuzu açık, manası anlaşılır, dili sade ve akıcı, yan yana dizimi mükemmel olan ve kulağa hoş gelen fasih bir kelamın mukteza-yı hale uygun olarak söylenmesidir.²⁵² Mukteza-yı hal, bir sözün belîğ olmasının şartlarından biridir. Durumun gereği manasındadır. Belâgat ilminde, “her makama uygun bir söz vardır” manasındaki “لكل مقام مقال” ifadesiyle de anlatılır.²⁵³ Bişr b. Mu’temer mukteza-yı hali şu şekilde açıklamıştır; “*Mütekellim, manayı, sözün söyleneceği zamanı, durumu ve dinleyicinin durumunu bilmesi gerekir ki buna göre duruma uygun bir ifade*

---

²⁵¹ Abdülaziz Atik, **İlmu’l-meânî**, Dâru’n-nahdati’l-arabiyye, Beyrut, 1985, s. 7; Habenneke, **a.g.e.**, s. 128.

²⁵² Ali el-Carim, Mustafa Emin, **el-Belâgatü'l-Vâzıha el-beyan ve'l-meâni ve'l-bedi'**, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, y.y. 2005, s. 14; Habenneke, **a.g.e.**, s.129.

²⁵³ Câhız, Ebû Osman Amr. b. Bahr, **el-Beyân ve't-tebyîn**, thk. Fevzi Atavî, Beyrut, 1968, c.1, s. 86.

kullanabilsin."²⁵⁴ Halil b. Ahmed'e belagatin ne olduğu sorulmuş, "*ardında kalan tüm manaları ortaya çıkaran bir sözdür*" şeklinde açıklamıştır.²⁵⁵

Kelamın beliğ olmasının bir diğer şartı ise fasih olmasıdır. Fesahat sözlükte; açık, anlaşılır olma gibi manalara gelmektedir. Örneğin ortalık aydınlanıp, apaçık olduğunda, sabah için 'افصح الصبح' denilir. Fesahat terim olarak ise; manası açık ve kolay anlaşılır, telaffuzu kolay, tatlı ve akıcı, sarf kurallarına uygun kelimelerin mükemmel bir şekilde yan yana dizilerek ifadeyi oluşturmasıdır. Meşhur yazar ve şairler tarafından seçilip, devamlı bir şekilde kullanılan kelimeler bu vasıflara sahiptir.²⁵⁶

Zevk-i Selim; kelimeleri güzellik ve akıcılık bakımından ayırmada istidât sahibi olmaktır. Bülbülün sesinin güzelliği nedeniyle kulağa hoş gelmesi, karganın sesinin ise kulak tırmalayıcı olması nedeniyle sevilmeyip nefret edilmesi gibi dile ağır gelen, kulağı rahatsız eden harflerden oluşan kelimeler de sevimsiz bulunur. Örneğin, yağmur ve yağmur bulutu 'المزنة' 'الديمة' anlamındaki kelimeleri, kolay telaffuz edilir ve kulağa tatlı gelir. Aynı manaya gelen 'البعاق' kelimesi ise kulağı tırmalar ve zor telaffuz edilir. Bu 'tenafuru'l-huruf' olarak adlandırılır. Bazı harflerin bir arada telaffuzu dile ağır gelir ve dinleyicinin kulağını tırmalar.²⁵⁷ Fesahat; kelimedede, kelamda ve mütekellimde bulunur. Kelimedede bulunmasının şartı (fesahatu'l-müfred); Tenafuru'l-huruftan, garabetten ve dilbilgisi kurallarına aykırı olmaktan (muhalefetü'l-kıyas) arınık olmasıdır.

Tenafuru'l-Huruf: Mahreçleri birbirine yakın olan harflerin aynı kelimedede bulunmasından dolayı telaffuz edilmesi zor olan kelimeler için kullanılan bir tabirdir. *تعجع*telaffuzu zor olan bir kelimedir.

---

²⁵⁴ Câhız, a.g.e., c.1, s. 87.

²⁵⁵ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 8.

²⁵⁶ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 12; Habenneke, a.g.e., s. 110.

²⁵⁷ el-Carim, a.g.e., s. 11.

Garabet: Kullanımı çokça olmayıp manası herkesçe bilinmeyen, garib kelimeler için kullanılır. Accac'ın sevdiğinin burnunu vasfederken kullandığı kelime buna örnek olarak verilebilir:

ومقلّة وحاجبا مزججا وفاحما ومرسنا مسرجا

Beyitte geçen مسرجا kelimesi Sureyc'e nisbet edilen keskin bir kılıç veya parlak bir lamba manasında kullanılır. Her iki anlamda meşhur olmayan manası herkesçe bilinmeyen bir kelimedir.

Muhalefetü'l-Kıyas: Kelimenin sarf kaidelerine aykırı olarak gelmesi demektir. Ebu Necm el-İcli'nin şu sözü buna güzel bir örnektir:

الحمد لله العلي الأجلل.....

الأجل kelimesindeki son iki harf olan lamların (لل) idğam edilmeleri vacip iken açık olarak getirilmeleri sarf kaidelerine aykırıdır.

Kelamda ise tenafur-u kelimattan, za'f-ı te'lif'ten ve ta'kid'den salim olması gerekir.

Tenâfuru'l-kelimat: Kelimelerin yan yana geldiğinde telaffuz güçlüğüne sebep olması, birbirine yakın ya da çok uzak mahreçlerden oluşan kelimelerin bir araya gelmesidir. Şair'in dediği gibi; 'وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ وَأَلَيْسَ قُرْبُ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٌ'

"Harb'in mezarı ıssız bir yerdedir. Harb'in mezarının yakınında hiçbir mezar yoktur." Bu beyitteki kelimelerin her biri tek başlarına kolay telaffuz edilebilirken yan yana getirildiklerinde telaffuz güçlüğüne sebep olurlar ve kulağa hoş gelmezler.

Za'f-ı Te'lif;

ولو أن مجدا أخذ الدهر واحدا من الناس أبقى مجده الدهر مطعما

“Şayet şeref, insanlardan birini ebedî kılsaydı, ömrünü uzatsa ve bu dünyada kalmasını sağlasaydı, Mut'im'in şerefi onu ebedileştirirdi.”

‘مجدده’ ibaresindeki zamir, Mut'ime işaret ettiği halde, ondan önce gelmiştir. Arapça dilbilgisi kurallarına göre bir kelimenin yerine zamir kullanılabilmesi için, o zamirin merciinin daha önce zikredilmiş olması gerekir.

Ta'kid: Sözün kast edilen manayı ifade edebilmesinden uzak olması veya kast edilen manaya gizli bir şekilde delalet etmesidir. Ta'kid lafızda ve manada olmak üzere iki şekilde olur. Lafzî ta'kid; Kelimelerin asıl olması gereken yerlerden önce veya sonra getirilmesi, kelimeleri birbirine bağlamak yerine ayırmak suretiyle kast edilen manayı ifade etmesidir.

İfadenin manevi ta'kid'den salim olması gerekir. Manevi ta'kid; kelimelerin gerçek anlamları dışında mecaz anlamlarıyla kullanılmak istenmesi ancak yanlış bir şekilde mecaz ve kinaye yapılmasıdır. Maksadının tam tersi bir benzetmede bulunulmasıdır.²⁵⁸

4.2. İmam Şafî'nin Divanının Meânî İlmi Açısından İncelenmesi

Meani ilmi, bedi' ve beyan gibi Belâgat ilimlerinden biridir.²⁵⁹ Bir ifadenin kendisiyle muktezay-ı hale uygun düşüp düşmediğini öğrendiğimiz ilim dalı “meani”dir. Meani, manayı ifade ederken hatadan korur. Bir meramın dile getirilmesi için çok sayıda ifade içinden en uygununun seçilmesini sağlar. Bu şekilde mütekellim, dinleyicinin durumu ve sözün yerine göre açıklama ve izaha gerek duyuyorsa uzun uzadıya ıtınab sanatı ile ifade edebilir veya az ve öz ifadeler kullanarak icaz sanatı ile muhabatına mesajını iletebilir.²⁶⁰ Meani ilminin kısımları:

²⁵⁸ el-Carim, a.g.e., s. 12-13.

²⁵⁹ Atik, **İlmu'l-meânî**, s. 25.

²⁶⁰ Atik, **İlmu'l-meânî**, s. 39.

İsnad, müsnedün ileyh, müsned, muteallikatu'l-fi'l (tümleçler), kasr, inşâ, haber, fasıl, vasıl, icaz, ıtınab, musâvâttır.²⁶¹

Meani ilmi, mananın korunması, en güzel şekilde ifade edilmesi için bazen cümlelerin öğelerinin takdim ve tehir edilmesine neden olur. Durumun gerektirmesi halinde mef'ul fiilden önce gelebilir.²⁶² Mananın, cümlede vücud bulup cümlelerin öğelerinin en doğru şekilde tertip edilmesi için nahiv ilmi ile birlikte meani ilmine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁶³

Kelam, iki kısımdır, haber ve inşa. Haber bildirme, inşa ise dilek cümleleridir.²⁶⁴

4.2.1. Haber

Sözü söyleyen için, sözünde doğrudur veya yalancıdır diyebileceğimiz her kelama haber denir. Söylenen söz gerçeğe uygun, vakıaya mutabık ise, onu söyleyen şahıs sözünde doğrudur. Aksi halde yalancıdır şeklinde hüküm verilebilen cümlelerdir.²⁶⁵

Her haber ve inşa cümlesinin iki rüknü vardır. Bunlar mahkumun aleyh ve mahkumun bih'tir. Birinciye, mahkumun aleyh'e aynı zamanda müsnedün ileyh de denir ki öznedir. Mahkumun bih'e ise müsned denilir ki bu da yüklemidir. Cümlelerin bu iki esas unsuru dışında kalanlar; müzafun ileyh ve sıla cümlesi hariç, kayd'dır.²⁶⁶

Ebu Tayyib el-Mütenebbî bir şiirinde şöyle demiştir;

‘لا أَشْرَيْبَ إِلَى مَا لَمْ يَفْتُ طَمَعًا وَلَا أُبَيْتُ عَلَى مَا فَاتَ حَسْرَانًا’

²⁶¹ el-Ahdari, Abdurrahman b. Sağır, **el-Cevheru'l-meknûn fi sadafi seleseti'l-ulûm**, Merkezü'l-besair li'l-bahsi'l-ilmîyye, y.y., t.y., s. 23.

²⁶² Habenneke, **a.g.e.**, s. 147.

²⁶³ Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, **Miftâhu'l-'ulûm**, Thk. Abdülhamîd Hindâvî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2000, s. 247-248.

²⁶⁴ el-Carim, **a.g.e.**, s. 169.

²⁶⁵ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 252; el-Kazvîni, el-Hatip Muhammed b. Abdurrahman, **Telhis'ul-Miftâh**, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1895, s. 38; Ahmed el-Hâşimî, **Cevahiru'l-belâga**, El-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 1999, s. 45.

²⁶⁶ el-Carim, **a.g.e.**, s. 169-170; Atik, **İlmu'l-meânî**, s. 46.

Ben, elden kaçırmadığım bir şeye, hırsla göz dikerek bakmam. Elden kaçırdığım şeye de üzülen geceyi geçirmem.²⁶⁷

el-Mütenebbî, bu beyiti ile kendisinin kanaatkâr ve halinden memnun olduğunu ifade ediyor. Gelecek şeye başını kaldırarak bakmak ve kaçırdığı bir şey için de üzülen onun huyu ve alışkanlığı olmadığını bildirmektedir. Bu sözünde onun doğru sözlü olmayıp, yalancı olması mümkündür. Bu yüzden haber cümlesidir.²⁶⁸

4.2.1.1. Haber Cümlesinin Gayeleri

Haber cümlesi, iki gayeyle söylenir, faide-i haber ve lazım-ı faide-i haber.²⁶⁹ Öncelikle faide-i haberi açıklayarak divandan bir örnek verelim.

4.2.1.1.1. Faide-i Haber

Mütekellimin cümlenin içerdiği hükmü dinleyiciye bildirmek amacıyla söylediği cümledir. Muhatabı bilgilendirme amacıyla verilen bu haber cümlesindeki hükme, fâide-i haber denilir. Zeyd'in ayakta durmakta olduğunu bilmeyen bir kişiye "Zeyd ayakta" diyerek onun ayakta olduğunu bildirmek gibi.²⁷⁰

Gaye, öğrenmenin gerçekleşmesi ile bu bilgiden muhatabın istifade etmesidir.²⁷¹

Şafîî'nin nazmettiği bu beyit faide-i habere güzel bir örnektir;

ففي الناس أبدالٌ وفي التُّرك راحةٌ   وفي القلب صبرٌ للحبيب ولو جَفَا

İnsanlar arasında bedellerini bulacağın vardır

Terk etmede ise rahata ermek vardır

²⁶⁷ el-Carim, a.g.e., s. 167.

²⁶⁸ el-Carim, a.e., s. 167-168.

²⁶⁹ el-Carim, a.e., s. 178.

²⁷⁰ Sekkâkî, a.g.e., s. 166; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 50.

²⁷¹ Sekkâkî, a.g.e., s. 166.

Cefa etse bile

Kalpte sevgiliye hep sabr vardır²⁷²

Şafii, bu beyitte zararı dokunan, cefa eden insanlardan uzaklaşmanın hayırlı olacağını bildiriyor. O insanların yerini daha iyi insanların alabileceğini anlatıyor. Yalnızca sevgiliden gelen cefaya karşı kalbin sabredebileceğini ve halinden şikâyet etmeyeceğini haber veriyor. Bu yüzden faide-i haberdir.

4.2.1.1.2. Lazım-ı Fâide-i Haber

Mütekellimin, haber veren kişinin, karşısındaki muhatabının vakıf olduğu bir hususu, bizzat bildiğini kendisine ifade etmesidir. Muhatabın bildiği, vakıf olduğu şeye kendisinin de vakıf olduğunu muhataba bildirme anlamında lazım-ı fâide-i haber denilir.²⁷³

Örneğin; “Gerçekten sen bugün uykundan erkenden uyandın.” cümlesinde mütekellim, dinleyiciye yeni bir şey anlatmıyor ancak muhataba cümlenin içindeki hükmü kendisinin de bildiğini açıklıyor. Muhatap bu durumda yeni bir bilgi edinerek yararlanmadı. Sadece o, mütekellimin bu cümlelerdeki hükmü bildiğini öğrendi.

إِنِّي أَعَزِّيكَ لَا أَنِّي عَلَى طَمَعٍ   مِنْ الْخُلُودِ وَلَكِنْ سُنَّةُ الدِّينِ
فَمَا الْمُعَزَّى بِبَاقٍ بَعْدَ صَاحِبِهِ   وَلَا الْمُعَزَّى وَإِنْ عَاشَا إِلَى حِينِ

Acını paylaşıyorum

Ebediyen yaşamaya tamahım yok

Lakin dinde sünnettir acıyı paylaşmak

Ne acısı paylaşılan kalacak dostundan sonra

²⁷² Şafîî, *Divân*, s.60.

²⁷³ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 50.

Ne de taziyede bulunan kalacak

Bir süre daha yaşasa da²⁷⁴

Bu beyitte Şafii, muhatabına taziyede bulunmanın sünnet olduğunu haber vererek taziyede bulunduğunu söylüyor, muhatabının ve kendisinin bildiği bir hükmü bildirerek dünyanın geçiciliğini kendisine hatırlatıyor.

Haber cümlesi zaman zaman zayıflığını ve güçsüzlüğünü açıklamak, merhamet ummak, üzüntüsünü bildirmek, iftihar etmek, çalışmaya ve çabalamaya teşvik, irşad, öğüt vermek, azarlama ve küçümseme için kullanılır.²⁷⁵

4.2.1.2. Muhatabın Durumuna Göre Haber

Muhatabın içinde bulunduğu duruma göre haber çeşitlerini ibtidâî, talebî ve inkârî haber olmak üzere üç başlık altında inceleyeceğiz.²⁷⁶

4.2.1.2.1. İbtidâî Haber

Muhatabın, sözün doğruluğu veya yanlışlığı hakkında herhangi bir bilgisi yoksa boş bir zihne sahipse, önyargısız ve itirazsız dinliyorsa, haber te'kid edilmeden bildirilir. Mukteza-yı hal te'kid edilmeden bildirmeyi gerektirir. Te'kid ile bildirdiği takdirde mütekellim itimatsız gibi görülür.²⁷⁷

Örneğin Muaviye, valilerinden birine bir mektup yazarak şöyle demiştir: *“İnsanları, tek bir siyasete göre idare etmemiz bize yakışmaz. Her ikimiz birlikte yumuşak davranmamalıyız. Çünkü böyle yaparsak insanlar şımarır günah işlerler. İkimiz birlikte sert davranmamalıyız. Çünkü böyle yaparsak insanları perişanlığa sürükleriz. Lakin sen sertlik ve kabalıktan yana olacaksın, ben de acıma ve*

---

²⁷⁴ Şafî, *Divân*, s.87.

²⁷⁵ el-Carim, *a.g.e.*, s. 178.

²⁷⁶ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 52-53.

²⁷⁷ el-Carim, *a.g.e.*, s. 188; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 52.

merhametten yana olacağım.” Bu misalde te’kid yoktur, çünkü muhatabın zihni boştur. Bundan dolayı konuşan şahıs te’kid ile bildirmeye ihtiyaç duymamıştır.²⁷⁸

وَالصَّمْتُ أَجْمَلُ بِالْفَتَى مِنْ مَنْطِقٍ فِي غَيْرِ حِينِهِ

Vakitsizce konuşmaktansa

Daha güzeldir susmak, genç için.²⁷⁹

Zamansız ve boş konuşmanın insana bir faydası olmadığı apaçık ortadır. Bu nedenle Şafii, te’kide ihtiyaç duymadan nazmetmeyi uygun görmüştür.

4.2.1.2.2. Talebî Haber

Tamamen inkarcı olmayan, zihninde şüphe, kuşku taşıyan muhataba haber, istihsanen (güzel olarak) te’kid ile bildirilir. Genelde bir te’kid ile bildirilerek yakîne ulaşması sağlanır ve şüphe giderilir.²⁸⁰

‘إِنَّ الْبِنَاءَ إِذَا مَا انْهَدَّ جَانِبُهُ لَمْ يَأْمَنْ النَّاسُ أَنْ يَنْهَدَ بَاقِيَهُ’

“Şüphesiz binanın yan tarafı yıkıldığı zaman insanlar geri kalanından emin olamazlar” Bu misalde verilen haber ile ilgili muhatap şüphe içinde olmakla birlikte az bir bilgiye sahiptir. Ve o gerçeği öğrenmek istemektedir. Bu yüzden muhatabın şüphe ve tedirginliğini giderecek kadar bir söylemle açık bir şekilde bilgi vermek gerekir. ‘إِنَّ’ ile te’kid edilerek şüphesi giderilmeye çalışılmıştır.

Şafii’nin şiirindeki örneği ise;

سَافِرٌ تَجِدُ عَوْضًا عَمَّنْ تَفَارِقُهُ وَأَنْصَبُ فَإِنَّ لِنَيْدِ الْعَيْشِ فِي النَّصَبِ

Sefere çık

Ayrıldığına karşılık bulacaksın

Gayret et

²⁷⁸ el-Carim, a.g.e., s. 186.

²⁷⁹ Şafii, *Divân*, s. 86.

²⁸⁰ el-Carim, a.g.e., s. 188; Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 53.

muhakkak gayrettir yaşamın tadı.²⁸¹

Bu beyitte ‘إن’ ile yaşamın tadını mutlaka yorulup gayret etmekte, çalışmakta bulacağı pekiştirilerek yolculuğa çıkmaya tereddüt eden kişinin şüphesi giderilmiştir.

4.2.2. İnşâ

Sözün sahibi için, ifade ettiği sözler hakkında doğrudur veya yalandır diyemeyeceğimiz cümlelere inşa denir.²⁸² İnşa ‘ما لا يحتمل الصدق والكذب’ ifadesi ile özetlenmiş doğru veya yalan ihtimali olmayan sözdür şeklinde kaynaklarda açıklanmıştır. Bu cümlelerin içerdiği mana, telaffuz edildikten sonra ortaya çıktığı ve söz söylendikten sonra eylem gerçekleştiği için doğru ya da yanlış gibi bir hükme varmamız mümkün değildir.²⁸³ Talebî ve gayr-ı talebî olmak üzere iki kısma ayrılır.²⁸⁴

4.2.2.1. Talebî İnşâ

Talebî inşâ, istek anında bulunmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşâ çeşididir ki emir, nehiy, istifham, temenni ve nida ile yapılır. Söylenilen cümle, istek anında henüz vuku bulmamış bir talebi içerir.²⁸⁵

‘أحبُّ لغيرك ما تحب لنفسك’

“Kendin için istediğini başkası için de iste.” Emir içerdiği için talebîdir.

‘لا تطلب من الجزاء إلا بقدر ما صنعت’

²⁸¹ Şafîî, *Divân*, s. 26.

²⁸² el-Carim, *a.g.e.*, s. 169.

²⁸³ el-Kazvîni, *Telhis'ul-Miftâh*, s. 68.

²⁸⁴ el-Carim, *a.g.e.*, s. 203; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, hzr. Mehmet Gümüşkılıç, Kapı Yayınları, 2016, İstanbul, s. 125.

²⁸⁵ Sekkaki, *a.g.e.*, s. 302; el-Kazvîni, el-Hatip Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îzâh fî ulumi'l-belâga*, Dâru'l-kütübi'l-`ilmiyye, Beyrut, 2003, s. 108; Hâşimî, *a.g.e.*, s.69; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 70; el-Carim, *a.g.e.*, s. 203.

“Ancak yaptığın kadarının karşılığını iste!” Bu cümle nehy manasını ifade ettiği için talebîdir.

‘يا ليت شعري و ليت الطير تخبرني ما كان بين علي وابن عافانا‘

“Keşke bilsem! Keşke kuşlar bana haber verse Osman b. Affan ile Ali arasında neler geçtiğini.” Bu örnek temenni içerdiği için talebîdir.

‘يَا مَنْ يَعْزَّ عَلَيْنَا أَنْ نُفَارِقَهُمْ وَجَدَانَا كُلَّ شَيْءٍ بَعْدَكُمْ عَدَمٌ‘

‘Ey bizim kendilerinden ayrılmamız zor gelen insanlar! Sizden sonra ne bulursak bulalım yok hükmündedir.’²⁸⁶

Bu örneklerin hepsi inşadır. Çünkü bu örneklerde söylenenlerin doğru veya yalan olmalarının ihtimali yoktur ve istek anında mevcut olmayan bir şeyin yapılması istenmektedir.

Belâgat âlimlerince talebî inşâ; emir, nehiy, istifham, temenni ve nida olmak üzere beş kısma ayrılmıştır.²⁸⁷

4.2.2.1.1. Emir

Emir, üstünlük yolu (isti’la) ile bir işin yapılmasını (ilzam) istemektir. Mütakellimin, kendinden daha aşağı mevkide bulunandan, yaşça küçük olandan istemesidir.²⁸⁸ Belâgat âlimlerine göre bu istek gerekliliğe delâlet etmelidir. Bir şeyin yerine getirilmesinin gerekliliği üzerine fiilin yapılmasını talep eden kişinin talep edilenden yüksek bir konumda olduğu ve henüz talep anında vuku bulmamış bir şeyin istenmesidir. Bu emr-i hakikidir.²⁸⁹

²⁸⁶ el-Carim, **a.g.e.**, s. 201.

²⁸⁷ Sekkakî, **a.g.e.**, s. 302; Kazvîni, **el-İzâh**, s. 108; Hâşimî, **a.g.e.**, s.69; Atik, **İlmü’l-meânî**, s. 70-71; el-Carim, **a.g.e.**, s. 203.

²⁸⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s.130-131.

²⁸⁹ Sekkakî, **a.g.e.**, s. 318;el-Carim, **a.g.e.**, s. 213.

Emir için dört ayrı kip vardır; emir fiili, başında emir lââmı bulunan müzârî fiil, emir manasındaki ism-i fiil ve emir fiil yerine kullanılan mastar.²⁹⁰

Allahu Teala Yahya'ya hitap ederek şöyle buyurdu; 'خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ' "Kitaba sınımsıkı sarıl" (Meryem, 19/12) Ayet-i Kerime'de emir fiil olan 'خُذْ' bulunmaktadır.

'عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ' "Siz kendinizi düzeltmeye bakın. Sizler doğru yolda olduğunuz sürece yoldan sapanlar size zarar veremez." (Maide, 5/105) Ayet-i Kerime'de emir manasını ifade eden ism-i fiil bulunmaktadır.²⁹¹

Bazen emir kipleri asıl manalarından çıkar ve sözün gelişinden anlaşılan mecâzî manalarda kullanılır ki bunlar; irşâd, dua, iltimas, temennî, serbest bırakma, eşitlik, aciz bırakma, tehdit ve mübah kılma'dır.²⁹²

Belâgat sanatlarını ustalıkla kullanan Şafî'nin, şiirlerinde emir üslûbunun mecâzî anlamlarına ve özellikle irşâd ve öğüt verme üslûbuna oldukça yer verdiği görülmektedir.

4.2.2.1.1.1. İrşâd ve Öğüt Verme

Emir, bir vücûba, gerekliliğe delâlet etmeyerek gerçek anlamından uzaklaştığında mecâzi olarak irşâd ve öğüt verme anlamı kazanır.

وَطِبَّ نَفْسًا إِذَا حَكَمَ الْقَضَاءُ²⁹³ دَعِ الْأَيَّامَ تَفَعَّلْ مَا تَنْشَاءُ

Günleri bırak, dilediğini yapsın,

Kaza hükmettiğinde içini ferah tut.

Şafî bu beyitte emiri, gerçek anlamı dışında mecâzi anlamda kullanmıştır. 'وَطِبَّ نَفْسًا' derken günlerin yaşattığına sabrı tavsiye etmiş, Allah'ın hükmüne, kadere teslimiyeti, O'ndan razı olmayı salık vermiştir. Öğüt verme ve irşâd manası açıkça hissedilmektedir.

²⁹⁰ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 75-76; el-Carim, *a.g.e.*, s. 214.

²⁹¹ el-Carim, *a.e.*, s. 211.

²⁹² el-Carim, *a.e.*, s. 214.

²⁹³ Şafî, *Divân*, s.15.

سَافِرٌ تَجِدُ عَوَضًا عَمَّنْ تَفَارِقُهُ وَأَنْصَبُ فَإِنَّ لَذِيذَ الْعَيْشِ فِي النَّصَبِ

Sefere çık,

Ayrıldığına karşılık bulacaksın.

Gayret et,

muhakkak gayrettir yaşamın tadı.²⁹⁴

Bu beyitte, 'سَافِرٌ' emir fiili gerçek anlamından uzaklaşıp, yol gösterme, öğüt verme anlamı ile mecazî bir anlama bürünmüştür. Yaşamın tadının gayret etmek ve yorulmakta olduğunu, yolculukta bulunmanın insana kaybettiklerinin karşılığında yeni dostlar, yeni güzellikler vereceğini, yenilenme fırsatı bulacağını ifade etmektedir.

4.2.2.1.1.2. Dua

Emir kipi bazen yalvarma, yardım ve bağışlanma dileme yoluyla istemek için kullanılır. Mütakellimin, kendisinden daha büyük olandan emir kiplerini kullanarak istekte bulunmasıdır.²⁹⁵

يَا سَمِيعَ الدَّعَاءِ كُنْ عِنْدَ ظَنِّي وَاكْفِنِي مِنْ كَفَيْتِهِ الشَّرِّ مَنِّي

Ey duaları işiten, zannımın yanında ol,

Beni kötülüklerden koruyup kollayan, sen bana yet.

Bu beyitte emir dua anlamı kazanmıştır. Şafî, Allah'a yalvararak yardım dilemektedir.

4.2.2.1.1.3. Temennî

Gerçekleşmesi imkansız olduğu halde sevilen bir şeyin vuku bulmasını ümit ederek istemektir.²⁹⁶

أَلَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا أَنْجَلِي بِصُبْحِ، وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلِ

²⁹⁴ Şafî, *Divân*, s. 26.

²⁹⁵ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 77; Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.131.

²⁹⁶ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 78.

İmruu'l-Kays; *“Dikkat ey uzun gece! Dikkat, sabahın aydınlığı ile açıl! Sabah senden daha güzel değildir. Gece çektiğim acıları gündüz de çekiyorum.”* İmruu'l-Kays burada geceye emretmemektedir. Çünkü gece ne duyar ne de itaat eder. Burada emir sigası ile temenni kastedilmektedir. Temenni ise vukuu imkânsız olan bir şeyi istemektir.²⁹⁷

‘وقالوا: هلموا الدار حتى تبينوا وتتجلي الغمء عمًا تجلت’

Şöyle dediler; siz gelene kadar öyle bir yurd getirin ki,

Tecelli eden her şeyin üzüntüsü giderilmiş olsun.

Şafî bu beyitte temennî üslûbunu kullanmıştır. Çünkü gerçekleşmesi imkansız olan bir şey dilemektedir.

4.2.2.1.1.3. Tahyîr

Muhatabın iki ve daha çok şey arasında tercih yapmada serbest bırakıldığı, aralarından yalnızca birini seçebildiği emir çeşididir. Seçenekler arasında tercih yapmayı ‘veya’ anlamındaki ‘أو’ edatı sağlar.²⁹⁸

‘وما الدهر إلا هكذا فالصطبر له رزية المال او فراق حبيب’²⁹⁹

Zaman işte yalnızca budur (bundan başka nedir ki?), ona sabret,

Ya malın musibete uğrar ya da sevdiğinden ayrı kalırsın.

Bu beyitte Şafî, zamanın musibetlerine karşı sabrı tavsiye ediyor. Bu musibetlerin en kötüsü sevdiğinden ayrı kalmak veya mal yüzünden musibete uğramaktır, bunlardan biri başa gelince zamanın sahibine sığınıp sabretmek gerekir.

2.2.1.1.3. Te’dîb

Emir, gerçek anlamından uzaklaşarak terbiye etme, edep yordam öğretme, eğitme manasını taşır.

²⁹⁷ el-Carim, a.g.e., s. 213-214.

²⁹⁸ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 79; Habenneke, a.g.e., c.1, s. 229.

²⁹⁹ Beyhaki, a.g.e., c. 2, s. 89;

‘خذى العفو منى لتستديمي مودتي ولا تنطقي في سورتى حين أعضب‘

Sana karşı sevgimin sürmesi için benden af dile,

Ve kızdığım vakit yüzüme karşı konuşma sakın.³⁰⁰

4.2.2.1.1.5. Meydan Okuma ve Aciz Bırakma (Tehaddî, Ta’cîz)

Ta’cîz, muhatabından gücünün yetmediği şeyi isteyerek onu aciz bırakmak demektir. Bu aynı zamanda emir kipinin meydan okuma karinesi taşımasıdır.³⁰¹

‘إِنْ كَانَ رَفُضًا حُبُّ آلِ مُحَمَّدٍ فَلْيَشْهَدِ التَّقْلَانِ أَنِي رَافِضِي‘

Rafizilik ise Muhammed (s.a.v.) ehlini sevmek,

İnsanlar ve cinler şahid olsun ki ben Rafiziyim.³⁰²

Rafizilik ile itham edilen Şafî, Muhammed’e (s.a.v.) ve onun ehline olan sevgisini rafizilik olarak değerlendirenlere karşı ‘فَلْيَشْهَدِ’ “şahid olsun” diyerek seslenmiş, insanlara ve cinlere meydan okumuştur.

‘أروني بخيلا طال عمراً ببخله وهاتوا كريماً مات من كثرة البذل‘

“Bana cimriliğinden ömrü uzayan bir cimri gösteriniz. Ve çok harcayarak bağışlamasından dolayı ölen bir cömerdi getiriniz.” Kişinin ölüm karşısındaki acizliğini ifade ettiği için “ta’ciz” dir. Ta’ciz, birinin bir işi yapmaya güç yetiremediğini, aciz olduğunu ifade eder.³⁰³

4.2.2.1.1.6. Tahsîr ve Telhîf

Muhatabı tasalandırıp, üzme karinesi taşıyorsa emir kipi ‘مُتَّ بَعِيْظِكَ’ misalinde ‘kininle öl’ anlamında kullanılması tahsîr üslûbudur.³⁰⁴

‘وَأُنْخَبِرَنَّ خَصَاصَتِي بِنَمَّقِي وَالْمَاءُ يُخْبِرُ عَنْ قَدَاهُ زُجَاجُهُ‘

³⁰⁰Beyhaki, a.g.e., c.2, s. 98.

³⁰¹ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 79.

³⁰² Şafî, *Divân*, s.55.

³⁰³ el-Carim, a.g.e., s. 212.

³⁰⁴ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 82.

İlla ki haber vereceksin yapmacık tatlı dilinle fakirliğimi,

Suya düşen toz tanesini kendi camı haber verir.

4.2.2.1.2. Nehy

Muhatabından mevki, makam ve yaşça büyük olan birisinin (isti'la) ondan bir işi yapmamasını, bir işten elini çekmesini bağlayıcı olarak (ilzâm) istemesidir.³⁰⁵ Bir fiilin yapılmaması için kesin bir ifade ile talepte bulunulmasıdır ki emrin tam zıddıdır. Nehy'in sadece bir sigası vardır; müzari fiilin nehy edatı 'لا' ile birlikte bulunmasıdır.³⁰⁶ Nehy sigası bazen gerçek anlamından çıkarak cümlenin bağlamından ve durumundan anlaşılan başka manalarda kullanılır, dua, iltimas, temennî, irşâd, tevbîh (kınama), te'yis, tehdit ve küçümseme gibi.³⁰⁷

Allahu Teala haksız bir şekilde yetimin malının alınması hususunda şöyle buyurdu; *‘وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ’* “Yetimin malına meşru olan yol dışında yaklaşmayın”³⁰⁸

Bu örnek incelendiğinde talep edenin, talep edilenden rütbece daha üstün olduğu görülür ki Allahu Teala, kullarından bir işi yapmamasını istemektedir. İşte bu nehy-i hakikidir.³⁰⁹

4.2.2.1.2.1. Dua

فَامُنُّنْ عَلِي بَذَكَر الصَّالِحِينَ وَلَا
تَجْعَلْ عَلِيَّ إِذَا فِي الدِّينِ مِنْ لَبْسٍ
وَكُنْ مَعِيَ طَوْلَ دُنْيَايَ وَأَخْرَجْتِي
وَيَوْمَ حَشْرِي بِمَا أَنْزَلْتِ فِي عَبَسَ

³⁰⁵ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 117; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 76; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 83.

³⁰⁶ Sekkâkî, *a.g.e.*, s. 320; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 83.

³⁰⁷ el-Carim, *a.g.e.*, s. 223.

³⁰⁸ En'am, 6/152.

³⁰⁹ el-Carim, *a.g.e.*, s. 221-222.

Salihlerin zikrini ihsanıyla ver bana,

Dinimde zihnimi karıştıran bir şey (kılma) olmasın.

Dünya hayatım ve ahiretim boyunca ve haşredildiğim günde,

Abese³¹⁰’de indirdiğin şeylerle benimle birlikte ol.³¹¹

Bu beyitte görüldüğü üzere ‘لا تجعلُ’ müzari fiil nehy edatı ‘لا’ ile birlikte bulunmuştur ancak Şafîî burada kendisinden büyük olan Allah’a yönelmiştir ve nehy sigası mecazen dua manası kazanmıştır. İsti’la ve ilzâm bulunmadığı için rütbece küçük olanın büyük olandan bir şeyi yapmamasını istemesi dua üslûbudur.³¹²

4.2.2.1.2.2. Öğüt Verme, irşâd

Nehy, asıl anlamı olan yasaklama manasından uzaklaştığında mecâzen iyiye ve güzele yöneltme, doğru yolu gösterme, öğüt verme amaçlarıyla da kullanılır.³¹³

‘فانقع و لا تطمع فا
شئ يثين سوى الطمع’
‘العبد حرّ إن قنع
والحرّ عبد إن طمع’

Kanaatkâr ol tamah etme,

Tamah insanı çirkinleştiren şeydir.

Köle kanaatkâr olduğu takdirde özgürleşir,

Ve özgür kişi tamah ederse köleleşir.

Şafîî bu beyitlerde ‘لا تطمع’ diyerek kişiye tamahkâr olmamasını öğütlüyor, kanaat insanın süsü iken tamah onu çirkinleştirir ve tamah ettiği şeylerin kölesi kılar.

³¹⁰ Abese Sûresi

³¹¹ Şafîî, *Divân*, s. 50-51.

³¹² Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 84.

³¹³ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 86.

Sekkâki nehy edatı sadece ‘لا’dır ve müzari fiili cezmeder demiştir. Şafîî, şiirinde nehy edatını açıkladığı şekilde kullanmıştır.³¹⁴

Ebu’l-‘Alâ şöyle demiştir; ‘ولا تجلس إلى أهل الدنيا فإنّ خلانق السفهاء تُعدي’ ‘*Aşağılık insanlarla birlikte oturma! Çünkü beyinsizlerin ahlakı bulaşıcıdır.*” Bu beyitte Ebu’l-‘Alâ muhatabına nasihat ediyor, aşağılık ve akılsız kişilerden uzak durması gerektiği hakkında irşâda bulunuyor. Bu beyitteki nehy, irşâd ifade etmektedir.³¹⁵

4.2.2.1.2.3. İltimas

Nehiy, mütekellimin akranından bir şeyin yapılmamasını istemesi şeklinde gerçekleşiyorsa buna iltimas denilir. Aynı konumda olan iki kişi arasında cereyan etmektedir.³¹⁶

ولا تأخذ بعثرة كل قوم   ولكن قل هلم إلى الرفيق
فان تأخذ بعثرتهم يقلوا   و تبقى في الزمان بلا رفيق

Tamamını (Arkadaşlarını) kusurlarıyla değerlendirme,

Onlara ancak haydi dostluğa demelisin.

Onları hatalarıyla değerlendirirsen eğer,

Arkadaşsız kalırsın zaman içinde.³¹⁷

Burada Şafîî, kendisi ile aynı konumda olan kişilere nehy üslûbu ile seslenerek insanları kusurları ile değerlendirmemelerini, onlara yakın olmalarını, aksi takdirde sonucunun arkadaşsız kalmak olacağına dair nasihatte bulunuyor.

Şafîî’nin divanını incelediğimizde nehy üslûbunun gerçek anlamı dışında çoğunlukla iltimas üslûbu ile kullanıldığına şahid oluruz. Öğüt vermek ve doğru yolu göstermek için genellikle mecaz anlamlardan iltiması kullanmıştır. Böylelikle dileyen kişi öğütlerine uyar ya da uymaz.

³¹⁴ Sekkâkî, **a.g.e.**, s. 152.

³¹⁵ el-Carim, **a.g.e.**, s. 223.

³¹⁶ Atik, **İlmu’l-meânî**, s. 85; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s.131.

³¹⁷ Beyhaki, **a.g.e.**, c. 2, s. 84.

4.2.2.1.3. İstifham

İstifham kelimesi istif'al babında bir mastardır. Kelimenin kökü olan 'فهم' muhatap tarafından sarf edilen ifadelerin anlamını zihinde tasavvur etmek demektir.³¹⁸ İstifham ise kişinin daha önce bilmediği bir şeyi bu amaçla vazedilmiş edatlarla muhatabından öğrenmek istemesidir.³¹⁹

İstifham Edatları ikisi harf olmak üzere on bir adettir. Bu edatlar ile hem tasavvur hem de tasdikata dair bilgiler alınır. Tasavvur sorusu müfred³²⁰ bir şeyi öğrenmek için sorulan sorudur. Bu müfred ismin benzeri 'م' edatından sonra gelir. Tasdik sorusu ise isnad edilecek bir hükmün sabit olup olmadığını tespit etmek için sorulur.³²¹ İstifham edatlarına kısaca değinelim. En çok kullanılan soru edatları Hemze ve Hel (هل)'dir.

Hemze ve Hel (هل) Edatı; Hemze ile hem tasavvurat hem de tasdik sorulur. Mütakellim iki şey arasında tereddüt içinde kaldığında 'أ أنت مسافر ام أخوك؟' şeklinde hemze ile soru sorar. Ve bu ikisinden birinin belirlenmesini ister. Bu örnekte ikisinden birinin yolculuğa çıktığı kesin olarak bilinmektedir ancak hangisinin yolculuğa çıktığının belirlenmesi muhataptan istenmektedir.

Hel (هل) Edatı ile ise sadece tasdik sorulur. Müsned eğer fiil ise müsnedin başına getirilir. 'هل يحس النبات؟' Bitkiler hisseder mi?

Diğer soru edatları ise şunlardır; a) 'من'; Akıllı varlıkların durumunun öğrenilmesi istenir. b) 'ما'; Bir ismin açıklanması veya bir varlığın hakikatının açıklanması istenir. c) 'متى'; bu soru edatı ile geçmiş veya gelecek zaman ile ilgili bilgiler öğrenilmek istenir. d) 'أين'; Sadece gelecek zamana dair bilgiler edinmek için soru edatı olarak kullanılır. e) 'كيف'; Durum hakkında bilgi istenir. f) 'أين'; Yer hakkında bilgi istenir. g) 'أنى'; Bu soru edatı kendi içinde birden fazla manaya delâlet eder. 'كيف' Nasıl, 'أين من' Nereden ve 'متى' Ne zaman? manalarına gelir. 'يا مَرِيْمُ'.

³¹⁸ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcanî, **et-Ta'rifat**, Daru's-Surûr, Beyrut, t.y., s.73.

³¹⁹ el-Kazvînî, **el-İzâh**, s. 108; Atik, **İlmu'l-meânî**, s. 88; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s.78; Ahmet Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmaniyye**, s. 127.

³²⁰ Belâgat ilminde bir veya daha fazla şeyi anlatan sayı, mef'ul, zarf, fiil veya hale müfred denilmektedir.

³²¹ el-Cürcanî, **a.g.e.**, s.74; Atik, **İlmu'l-meânî**, s. 89.

‘أَنْتَى لَكَ هَذَا’ ‘Ey Meryem, bu sana nereden geldi?’³²² h) ‘كَمْ’; Sayının miktarının öğrenilmesi istenir. 1) ‘أَيُّ’ İki ortaktan birinin belirtilmesi için kullanılır. Aldığı muzafun ileyhe göre zaman, hal, adet, âkil ve gayr-ı akil için “kim?” “ne?” sorularının tamamı sorulabilir. Bu soru edatlarının hepsiyle tasavvurat sorulur, ne sorulduysa onun tayini ile cevap verilir.³²³

Şafîî’nin şiirlerinde istifham edatlarından ‘أ’, ‘هَلْ’, ‘كَيْفَ’, ‘كَيْفَ’, ‘مَاذَا’, ‘مَنْ’, ‘أَيُّ’ geçmektedir. Fiillerin, isimlerin, nefy edatlarının başına istifham edatı ‘أ’ hemze’nin getirildiği ancak ‘إِنْ’ şart edatı ile kullanılmadığı ve hafz edilmediği görülmektedir.

Bir takım karinelerle istifham aslî manasından ayrılarak sözün gelişinden, bağlamından anlaşılan farklı mecâzî manalar kazanır. Nefy, hoş karşılamama demek olan ‘inkâr’, takrir (onaylatma), tevbîh yani azarlama, ta’zim, tahkir, gecikmiş sayma demek olan ‘istibdâ’, taaccüb, tesviye(eşitleme), temennî ve teşvik.³²⁴

4.2.2.1.3.1. Takrir (Onaylatma)

Muhatabın bildiği olumlu veya olumsuz bir şeyi bir amaç ile istifham edatıyla itirafa zorlamak anlamındadır.

‘أَلَسْتَ الَّذِي غَدَيْتَنِي وَهَدَيْتَنِي وَلَا زِلْتَ مَنَّا عَلِيٍّ وَمُنْعَمًا’

Beni yediren ve doğru yolu gösteren sen değil misin?

Ve lütufta bulunmaya ve nimetler vermeye devam eden?³²⁵

Bu beyitte kullanılan istifham edatı ‘أ’ hemze mecazen takrir anlamı sağlamaktadır. Allah rızık veren ve doğru yolu gösterendir, burada Şafîî istifham üslûbunu kullanarak duyduğu minneti daha etkili bir şekilde ifade etmiştir.

³²² Al-i İmran, 37/37

³²³ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 88-95; el-Carim, *a.g.e.*, s. 230-234.

³²⁴ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 96; el-Carim, *a.g.e.*, s. 237.

³²⁵ Şafîî, *Divan*, s.79.

’أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ
وَتَسْتَوِّرُ بِأَقْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ’

Leşler denizin üzerine çıkarken

İnciler en derine yerleşir, denizi görmez misin?³²⁶

Yine bu beyitte muhatabın bildiği bir hakikatin ikrarı için istifham üslûbu kullanılmıştır.

4.2.2.1.3.2. Tesviye (Eşitlik)

İstifham üslûbunun aslından uzaklaşması ve iki seçenek düşünüldüğünde birinin diğerine eşit makamda olması durumudur. “Onları, uyarısan da uyarımasan da onlar için birdir, inanmazlar”³²⁷ Ayetinde olduğu gibi daha önce uyarıldıkları halde inatları ve küfürlerinde aşırı gidenler için tekrar uyarılıp uyarılmamanın eşit olduğu anlatılmaktadır. İstifham üslûbu burada aslî manasını kaybetmiş mecazi ve belâği bir anlam kazanmıştır. Tesviye anlamı kazanan hemze’nin yerine mastar geldiğinde anlam bozulmaz.³²⁸

’فَوَاللَّهِ لَا أَدْرِي أَلِلْفُوزِ وَالْغِنَى
أَسَاقُ إِلَيْهَا أَمْ أَسَاقُ إِلَى الْقَبْرِ؟’

Yemin olsun ki bilmiyorum,

Ona doğru (Mısır’a) başarı ve zenginlik için mi sürükleniyorum?

Yoksa kabre mi sürükleniyorum?

Şafîî Mısır’a özlemini ifade etikten sonra bu beyitte kendisini Mısır’da nelerin beklediğini bilmediğini, yarının başarı ve zenginlik getirmesi ile kişinin imtihanını tamamlayıp kabre varmasının kendi gözünde bir olduğunu mecazen tesviye üslûbunu kullanarak anlatmaktadır. Hangisi başa gelirse gelsin o özlemini gidermiş olacaktır. Sonunun ne olacağını bilemeyen bir insanın hissettiklerinin derinliğini istifham üslûbunun belâği gücü ile anlatmıştır.

³²⁶ Şafîî, *Divan*, s. 46.

³²⁷ Yasin, 36/10.

³²⁸ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 105.

4.2.2.1.3.3. İstihza, Alay Etme (Tehekküm)

Bazen istifham asıl manasından uzaklaşarak içinde öfke barındıran alaylı bir üslûba dönüşür.³²⁹

أَأَنْتُمْ دُرًّا بَيْنَ سَارِحَةِ الْبَهْمِ وَأَنْظِمَ مَثُورًا لِرَاعِيَةِ الْغَنَمِ؟³³⁰

Koyun ile keçi sürüsü içinde inci mi saçayım?

Koyun çobanı için inci gibi seçilmiş kelimeler mi dizeyim?

Bu beyitte Şafî, muhatabına istihza ile onu anlamaya güç yetiremeyecek insanlarla muhatap olmasının beyhude bir çaba olduğunu anlatmaktadır.

4.2.2.1.3.4. Uzak Görme (İstib'ad)

İstib'ad, bir şeyi hissî veya manevî olarak uzak görmek demektir.³³¹

كَيْفَ الْوُصُولُ إِلَى سُعَادٍ وَدُونَهَا قُلُّ الْجِبَالِ وَدُونَهُنَّ حُتُوفٌ

Suâd'a nasıl ulaşılır ki?

Onsuz dağların zirveleri ve ölümler varken.³³²

4.2.2.1.4. Temennî

Temennî, meydana gelmesi umulmayan, sevilen, arzu edilen bir şeyi istemektir. Arzu edilen şeyin gerçekleşmesi ya imkansızdır ya da gerçekleşmesi mümkün olduğu halde ulaşılması ümid edilemeyendir. Temenni için vaz edilen kelime 'ليت' dir. Bazen de edebî bir gaye için 'لعل, لو, هل' kullanılır. Eğer sevilen şey,

³²⁹ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 104.

³³⁰ Şafî, *Divan*, s. 75.

³³¹ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 101.

³³² Şafî, *Divan*, s. 61.

gerçekleşmesi umulan güzel bir şey ise buna “terecci” denilir. Ve bu durumda ‘ليت’ edebî bir gaye için kullanılırken ‘لعل’ ve ‘عسى’ ise terecci’yi ifade etmek için kullanılır.³³³

İbn Rûmî, Ramazan ayı için şöyle demiştir; ‘ومرّ نهاره مرّاً فليت الليل فيه كان شهراً’ “Keşke ondaki gece bir ay kadar uzun olsaydı, ve onun gündüzü bulutun geçişi gibi geçseydi.”³³⁴ İstenen şeyin meydana gelmesi imkansız olduğu için temennî’dir. ‘يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا’ “Keşke bundan önce ölmüş olsaydım”³³⁵ Meryem (a.s.)’ın bu isteğinin gerçekleşmesi imkânsızdır.

‘فَلَيْتَ هَوَى الْأَحْبَةِ كَانَ عَدْلًا فَحَمَلَ كُلَّ قَلْبٍ مَا أَطَاقَا’ “Keşke bütün sevgililerin sevgisi adil olsaydı, her kalbe tahammül edebileceği kadarını yükleyseydi.” Bu beyitte arzu edilen şey mümkün olduğundan teracci’dir.³³⁶

Şafî’ nin şiirlerinde temenni edatlarından yalnızca ‘ليت’ nin kullanıldığı görülür. Diğer temenni edatları ‘لو, هل’ şiirlerinde görülmemektedir.

لَيْتَ الْكِلَابِ لَنَا كَانَتْ مُجَاوِرَةً   وَلَيْتَنَا لَا نَرَى مِمَّا نَرَى أَحَدًا

Keşke köpekler etrafımızı sarmış olsalardı,

Bu gördüğümüz insanlardan birini dahi görmemiş olsaydık.

Şafî kalbi kararmış insanlarla beraber yaşamaktansa gecenin karanlığında köpeklere eşlik etmeyi yeğlediğini bildirip, onlardan birini dahi görmemiş olmayı temennî etmektedir.

Terecci üslûbunu Şafî’ nin bu beyitinde görmek mümkündür;

عَسَى مَنْ لَهُ الْإِحْسَانُ يَغْفِرُ زَلَّتِي   وَيَسْتُرُ أَوْزَارِي وَمَا قَدْ تَقَدَّمَ

İhsanı olandan umulur ki

Hatalarımı, ayak sürçmelerimi affeder,

³³³ Atik, *İlmu’l-meânî*, s. 112; el-Carim, *a.g.e.*, s. 247-248.

³³⁴ el-Carim, *a.g.e.*, s. 246

³³⁵ Meryem 19/23.

³³⁶ el-Carim, *a.g.e.*, s. 249

Ve geçmiş günahlarımı örter.

4.2.2.1.5. Nida

Nidâ; ‘ادعو’ çağırıyorum fiili yerine geçecek bir harfle (edatla) muhatabından kendi tarafına yönelmesini istemektir. Bu edatlar mütekellimin muhataba karşı bana bak, seni çağırıyorum demesinin yerine geçer. Nida edatları sekizdir; Hemze ‘أ’, ‘إ’, ‘أَيُّ’, ‘يَا’, ‘آ’, ‘أَيُّ’, ‘أَيُّ’, ‘هَيَّا’, ‘وَا’ dır. Hemze ve ‘أَيُّ’ yakın mesafedekiler için kullanılırken geri kalanlar uzak için kullanılır.³³⁷

Bazen uzakta bulunan, konuşan kimsenin gönlünde devamlı bulunduğu veya aklından hiç çıkmadığı için sanki yakınmış gibi kabul edilir, hemze ve ‘أَيُّ’ edatları ile çağrılır.

Bazen çağrılan kişinin şanınin yüceliğine ve rütbesinin yüksekliğine işaret etmek için, yakın olan şey, uzak gibi kabul edilir ve uzak için kullanılan bir nida edatı kullanılarak çağrılır.

Bazen de muhatabın mertebesinin aşağılığına işaret etmek üzere, uzak için vazedilen nida edatı kullanılır.³³⁸

Örneğin Ebu Tayyib tutukluyken Vali’ye yazdığı mektubunda şöyle demiştir;

هَبَاتُ اللَّجِينِ وَعِنُقُ الْعَبِيدِ   أَمَالِكِ رَقِي وَمَنْ شَأْنُهُ
ءِ وَالْمَوْتُ مِنِّي كَحَبْلِ الْوَرِيدِ   دَعْوَتُكَ عِنْدَ انْقِطَاعِ الرَّجَا

“Ey benim boynumun sahibi olan efendim! Gümüşleri hibe etmek ve köleleri azad etmek şanımdan olan efendim. Ümidim kesildiğinde ve ölüm bana şah damarı kadar yakinken seni çağırdım” Bu örnekte şair valinin kendi kalbine yakın olduğunu,

³³⁷ el-Kazvîni, **el-İzâh**, s. 118; Ahmed el-Hâşimî, **a.g.e.**, s. 89; el-Carim, **a.g.e.**, s. 253-254; Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s. 132.

³³⁸ el-Carim, **a.g.e.**, s. 254.

her zaman hatırında bulunduğunu belirtmek için ‘hemze’yi kullanmıştır oysa vali ona uzaktır.³³⁹

‘يَا رَبِّ إِنَّ عَظُمْتَ ذُنُوبِي كَثْرَةً فَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ عَفْوَكَ أَعْظَمُ’ “*Ey Allahım, eğer günahlarımın çokluğu büyük olsa bile, senin affının daha büyük olduğunu kesinlikle bilirim.*” Allahu Teâlanın yücelikteki büyüklüğü mesafedeki uzaklık gibi kabul edilmiş ve uzaktaki kimselere nida etmek için kullanılan ‘يا’ nida edatı kullanılmıştır. Şanının yüceliğine işaret etmek için bu şekilde ifade edilmiştir.³⁴⁰

Şafîî, şiirlerinde en çok ‘يا’ nida edatını kullanmıştır. Bir beyit ile örnek verelim;

‘يَا سَمِيعَ الدَّعَاءِ كُنْ عِنْدَ ظَنِّي وَاكْفِنِي مِنْ كَفَيْتِهِ الشَّرِّ مِنِّي’

Ey duaları işiten, zannımın yanında ol,

*Beni kötülüklerden koruyup kollayan, sen bana yet.*³⁴¹

Şafîî bu beyitte her daim kullarını duyan ve onlara yakın olan Allah (c.c.)’ın yüceliği, büyüklüğü ve azameti nedeniyle ‘يا’ nida edatı ile münacatta bulunmuştur. Mesafe olarak uzakta bulunana çağrı amacı ile kullanılan ‘يا’ edatı, O’nun büyüklüğüne karşı duyduğu saygı nedeniyle Şafîî tarafından tercih edilmiştir. Münâdâ³⁴²’nın burada muzaf olması ta’zim anlamı içermektedir.

Bazen de nidâ, asıl manası dışında, cümlenin gelişinden, bağlamından anlaşılan diğer manalarda kullanılır ki bunlar; sakındırma, nasihat ve yol gösterme, hüzn (tahassur) ve teşvik’tir.³⁴³ Nidânın asıl manası dışında belâgi kullanımlarına Divan’dan örnekler vererek değinelim.

³³⁹ el-Carim, **a.g.e.**, s. 252.

³⁴⁰ el-Carim, **a.g.e.**, s. 252-253.

³⁴¹ İbn Abdilberr, **a.g.e.**, c.2, s. 277.

³⁴² Münâdâ kendisine seslenen, nidâ edilen demektir.

³⁴³ el-Carim, **a.g.e.**, s. 254.

4.2.2.1.5.1. Öğüt Verme, İrşâd

Nidâ bazen edebî açıdan öğüt verme, yol gösterme manalarında da kullanılır.

يا واعِظَ النَّاسِ عَمَّا أَنْتَ فَاعِلُهُ³⁴⁴ يا مَنْ يُعَدُّ عَلَيْهِ الْعُمْرُ بِالنَّفْسِ

Ey kendi yaptığın şeyler hakkında insanlara vaaz verip nasihatte bulunan!

Ey ömrü aldığı nefes ile tek tek sayılan!

Bu beyitteki nidâ, insanlara vaaz verip de kendini ihmâl eden, ayıpladığı şeyleri bizzat kendisi yapan kişilere yöneliktir. Aldığınız nefes sayılı öncelikle kendinizi düzeltmelisiniz şeklinde seslenerek öğüt verip nasihatte bulunuyor ve yol gösteriyor.

4.2.2.1.5.2. Üzüntü (Tehassur)

يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى مَالٍ أَفْرَقَهُ عَلَى الْمُؤَلِّينَ مِنْ أَهْلِ الْمُرُوتِ

إِنَّ اعْتِزَارِي إِلَى مَنْ جَاءَ يَسْأَلُنِي مَا لَيْسَ عِنْدِي لِمَنْ إِحْدَى الْمُصِيبَاتِ

Kişilik sahibi yoksullara dağıttığım sadaka dolayısıyla vah başıma gelene!

Musibetlerden biri de yanımda olmayan şeyi benden isteyene özür ile karşılık vermemdir.³⁴⁵

Şafiî hayatı boyunca ilim tahsili için yolculuklar yapmış ve maddî açıdan zorluk içinde yaşadığı halde eline bir miktar para geçer geçmez onu ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktan imtina etmemiştir. Üstelik yardım isteyeniyi geri çevirmemek

³⁴⁴ Şafiî, *Divan*, s. 51.

³⁴⁵ Şafiî, *Divan*, s. 28.

için bir başkasından borç aldığı olmuştur. Bu beyitte nidâ ile üzüntüsünü dile getirmektedir.

4.2.2.1.5.3. Sakındırma (Tahzir)

Nidâ edatları bazen sakındırma için kullanılır. Şafii'nin şu şiirinde olduğu gibi;

أَحْفَظُ لِسَانَكَ أَيُّهَا الْإِنْسَانُ لَا يَلْدَغَنَّكَ إِنَّهُ تُعْبَانُ

Ey insan! dilini koru,

Aman ha seni asla sokmasın, o şüphesiz bir yilandır.

Bu beyitte nidâ edatı 'يا' hazfedilmiştir. Şafîî gafil insana nidâ ederek, dilini korumasını, onun bir yılan kadar zehirli olduğunu, Allah'ın rızası haricinde sarf edilecek sözlerin ona ebediyen zarar verebileceğini belirtmiştir. Gafil insan, gaflet içinde olduğu için uzak mesafede bulunan kimse gibi düşünülmüştür.

4.2.2.2. Gayr-ı Talebî İnşâ

Bir isteğe delalet etmeyen inşâ çeşididir ki birçok ifade şekli vardır; taaccüb, medh, yerme, yemin, reca fiilleri, sözleşmelerde akitlerde kullanılan sattım, aldım gibi ifadeler.³⁴⁶

لِعَمْرِكَ مَا بِالْعَقْلِ يَكْتَسِبُ الْغِنَى وَلَا بَاكْتِسَابِ الْمَالِ يَكْتَسِبُ الْعَقْلُ

“Ömrüne yemin olsun ki, ne akıl ile zenginlik kazanılır. Ne de mal kazanmakla akıl kazanılır” Bu örnekte yemin yer aldığı için gayr-ı talebîdir.

لَعَلَّ انْحِدَارَ الدَّمْعِ يُعْقِبُ رَاحَةً مِنْ الْوَجْدِ أَوْ يَشْفِي نَجِيَّ الْبَلَابِلِ

³⁴⁶ el-Carim, a.g.e., s. 203.

“Umulur ki gözyaşının dökülmesi hüzüden sonra rahatlamayı getirir. Veya kalbi hüzn dolu kimseye şifa verir.” Bu örnekte teracci olduğu için gayr-ı talebîdir.³⁴⁷

Şafiî'nin divanında teraccî üslûbu şu beyitte geçmektedir;

عَسَىٰ مَنْ لَهُ الْإِحْسَانُ يَغْفِرُ زَلَّتِي وَيَسْتُرُ أَوْزَارِي وَمَا قَد تَّقَدَّمَا

İhsanı olandan umulur ki

Hatalarımı, ayak sürçmelerimi affeder,

Ve geçmiş günahlarımı örter.

4.2.3. Kasr

Kasr, bir şeyin özgeleştirilmesi, özel bir biçim ile bir başka şeye tahsis edilmesidir. Tahsis edilene “maksur”, başka bir şeyin kendisine tahsis edildiği şeye de “maksurun aleyh” denilir.³⁴⁸

Örneğin; ‘لا يفوز إلا المجدّ’ “çalışkandan başkası kazanamaz.” Bu örnekte kazanmak sadece çalışkan kişiye tahsis edilmiştir. Kazanmak, maksur’dur. Çalışkan ise maksurun aleyh’tir. Bu ikisi kasr’ın iki tarafıdır. Çalışkanlık sıfatlardan bir sıfat, çalışkan ise bu sıfatla mevsuf olan kişidir. Bu nedenle sıfatın mevsufa kasr’ı, kasr ale’l-mevsuf olur.

En meşhur kasr metodları dört tanedir; a) Nefy ve İstisna; Nefy edatından sonra “maksur” olan kelime, ondan sonra ise istisna edatı ve “maksurun aleyh” getirilerek yapılır. b) ‘إنما’ edatı ile yapılan kasr; bu edattan sonra maksur ve hemen ardından “maksurun aleyh” gelmesi gerekir. c) Atıf Edatları ile ‘لا بل لكن’; ‘لا’ atıf edatında önce maksur sonra maksurun aleyh zikredilir. Diğerlerinde ise önce maksurun aleyh, atıf edatı ve sonrasında maksur zikredilir. d) Te’hir edilmesi

³⁴⁷ el-Carim, a.g.e., s. 202.

³⁴⁸ el-Kazvînî, el-İzâh, s. 98; Atik, İlmü’l-meânî, s.146; el-Carim, a.g.e., s. 260.

gerekenin takdim edilmesi ile; bu durumda maksurun aleyh öne geçirilmiş olur. ‘علياً رأيت’de olduğu gibi.

Her kasrın iki unsuru vardır; bunlar maksur ve maksurun aleyh’tir. Kasr, iki unsuru itibariyle iki kısma ayrılır; a)Sıfatı, mevsufta kasretmek b)mevsufu, sıfatta kasretmek.³⁴⁹

أخي لن تنال العلم إلا بسةٍ   سأُنبئك عن تفصيلها ببيان
ذكاءٍ وجرصٍ واجتهادٍ وبلغةٍ   وصُحبةٍ أستاذٍ وطولٍ زمانٍ

Kardeşim ilme ancak altı şey ile ulaşabilirsin,

Sana ayrıntıları ile açıklayayım;

Zekâ, hırs ve ciddi çalışma,

*Rızka kanaat, hocayla sohbet ve uzun zaman*³⁵⁰

Şafîî ‘لن’ nefy edatı ve ‘إلا’ istisna edatını kullanarak kasr üslûbu ile ilim tahsilinin yalnızca altı hususla olabileceğini söylemiş, bunlarla sınırlayarak ilmi talep edene yol göstermiştir.

Kasr hakikî ve izâfî olmak üzere ikiye ayrılır. Hakiki kasr, kavramlar arasındaki tahsisin sadece hakikat ve gerçeğe uygun olmasıdır. Maksuru, maksurun aleyh dışına taşımamak üzere bir kavramın diğer kavrama tahsisidir.³⁵¹

Örneğin: ‘إنما الرازق الله’ ‘Rızık veren, yalnız Allah’tır.’ Rızık vericilik vasfı sadece Allah’a hastır. Allah’tan başkasında bulunmaz. Böyle, tam, somut bir şekilde sınırlandırılmasına kasr-ı hakiki deriz.³⁵²

’وفي السماء نجومٌ لا عدادَ لها   وليس يُكسَفُ إلا الشمسُ والقمرُ’

Gökyüzünde sayılamayacak kadar çok yıldız vardır,

³⁴⁹ el-Carim, a.g.e., s. 261.

³⁵⁰ Şafîî, *Dıvan*, s. 81.

³⁵¹ Ahmed el-Hâşimî, a.g.e., s. 89; el-Carim, a.g.e., s. 263.

³⁵² el-Carim, a.e., s. 262.

*Ancak yalnızca güneş ve ay tutulur.*³⁵³

Şafii'nin bu şiirinde tutulma özelliği gerçek manada güneşe ve aya hasredilmiştir. Bu yüzden kasr-ı hakikî nefy edatı 'ليس' ve istisna edatı 'إلا' ile meydana gelmiştir.

4.2.4. Itnâb

Itnâb kelimesi, 'أطنب' filinin mastarıdır. Rüzgar şiddetlendi şeklinde kullanımına Arapçada rastlarız; 'أطنب الريح'³⁵⁴ Lügat manası, alışılmışın dışında, mananın etrafında sözü uzatmak, çoğaltmak demek olan Itnâb, ıstılahta; bir fayda maksadıyla mananın alışlagelmiş sözcüklerden daha fazla sözcük ile ifade edilmesidir.³⁵⁵ Ziyade olarak kullanılan sözcükler bir fayda sağlamıyorsa buna "tatvîl" denilir ki Belâgat ehli tarafından hoş karşılanmayarak reddedilir. Ebû Hilal Askerî tatvîlin bir kusur, itnâbın ise fayda içerdiğini belirtmiştir.³⁵⁶ Bir fayda ummadan ziyade olarak söylenen lafız belirli ise "haşv" adını alır.³⁵⁷

Çeşitli itnâb yolları vardır. Bunlar; umuma delalet eden lafızdan sonra hususa delalet eden lafzın zikredilmesi, hususi bir lafızdan sonra umuma delalet eden bir lafzın zikredilmesi, müphem olan bir lafızdan sonra açıklama, tezyil, iğal, tekmin, tevşî', tetmim, i'tiraz, tekrar'dır. Itnâb'ın yapılmasının üç amacı vardır; manayı pekiştirmek, kapalılığı gidermek ve te'kid.³⁵⁸

Misallerle açıklayalım;

a) Umuma delalet eden lafızdan sonra hususa delalet eden lafzın zikredilmesi; bu, hususa delalet eden lafzın üstün olduğuna dikkat çekmek için yapılır.³⁵⁹

---

³⁵³ Şafîî, *Divan*, s. 45-46.

³⁵⁴ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 187.

³⁵⁵ Habenneke, *a.g.e.*, c. 2, s. 60.

³⁵⁶ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 187-188; Habenneke, *a.g.e.*, s. 61.

³⁵⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.148.

³⁵⁸ Hâşimî, *a.g.e.*, s. 228.

³⁵⁹ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 190; el-Carim, *a.g.e.*, s. 300.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur; «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا» “O gece, melekler ve Cebrail Rablerinin izniyle inerler”³⁶⁰ Cibril de meleklerden olduğu halde Allah tekrar ikramen zikretti.³⁶¹

b) Şanına önem verilerek hususî bir lafızdan sonra umuma delalet eden bir lafzın zikredilmesi ile;³⁶²

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur; «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ» “Rabbim! Beni, anne babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman sahibi erkekleri ve kadınları bağışla.” (Nuh, 71/28) Anne ve baba, mü’min erkekler ve mü’min kadınlar’ın içine girse de mana olarak ayrıca zikredilmiştir, kelimenin şanına önem verildiği için bu şekilde zikredilmiştir.³⁶³

c) Müphem olan bir lafızdan sonra açıklama yaparak, manayı dinleyicinin zihnine yerleştirmek amacıyla yapılır;³⁶⁴

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: «وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ» “Biz Lut’a şu kesin emri vahyettik: bu kafirler, sabaha çıkarken muhakkak kökleri kesilmiş olacaktır.”³⁶⁵

d) Tekrar; Zihne manayı yerleştirmek, bir şeye üzülünce, aradaki fasıla uzayınca lafzın tekrarlanması yoluyla yapılır;³⁶⁶

أشطان بنرٍ في لبان الأدهم   يدعون عنتر و الرماح كأنها
لمع البوارق في سحابٍ مظلم   يدعون عنتر ووالسيوف كأنها

“Mızraklar, yağız atın göğsünde kuyu ipleri gibi bağlı iken sanki Antere diye çağırırlar. Kılıçlar, karanlık bir bulutta şimşek parıltıları gibi parlar iken sanki

³⁶⁰ Kadir 97/4.

³⁶¹ el-Carim, a.g.e., s. 297.

³⁶² Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 191; el-Carim, a.g.e., s. 300.

³⁶³ el-Carim, a.g.e., s. 297-298.

³⁶⁴ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 188; el-Carim, a.g.e., s. 300.

³⁶⁵ el-Carim, a.g.e., s. 297.

³⁶⁶ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 191; el-Carim, a.g.e., s. 301

Antere diye çağırırlar.” Cesaretiyle iftihar etmeyi kastettiği için “Antere diye çağırırlar” ifadesi tekrarlanmıştır.³⁶⁷

e)Ara söz (i'tiraz) ile; irapta yeri olmayan bir veya daha fazla cümlenin bir gaye için araya katılması suretiyle yapılır.³⁶⁸

‘ألا زعمت بنو سعد بأني -ألا كذبوا- كبير السن فاني‘
*“Dikkat edin! Sa'd oğulları zannettiler ki ben -dikkat edin, onlar yalan söylüyorlar- yaşlı, pir-i faniyim.”*³⁶⁹

f)Tezyil, ek yaparak cümleyi pekiştirmek gayesiyle bir cümleden sonra aynı manada olan başka bir cümleyi zikretmekle yapılır.³⁷⁰

Şafîi, divanında itnâb sanatına yer vermiştir;

ما في المُقَامِ لِذِي عَقْلِ وَذِي أَدَبٍ   مِنْ رَاحَةٍ فَدَعِ الْأَوْطَانَ وَاعْتَرِبِ
سَافِرٌ تَجِدُ عَوَضًا عَمَّنْ تَفَارِقُهُ   وَأَنْصَبُ فَإِنَّ لَذِيذَ الْعَيْشِ فِي النَّصَبِ
إِنِّي رَأَيْتُ وَقُوفَ الْمَاءِ يُفْسِدُهُ   إِنَّ سَاحَ طَابَ وَإِنْ لَمْ يَجْرِ لَمْ يَطِبِ
وَالْأَسَدُ لَوْ لَا فِرَاقُ الْأَرْضِ مَا افْتَرَسَتْ   وَالسَّهْمُ لَوْ لَا فِرَاقُ الْقَوْسِ لَمْ يُصِيبِ
وَالشَّمْسُ لَوْ وَقَفَتْ فِي الْفُلْكِ دَائِمَةً   لَمَلَّهَا النَّاسُ مِنْ عُجْمٍ وَمَنْ عَرَبِ
وَالنَّبْرُ كَالثَّرْبِ مُلْقَى فِي أَمَاكِنِهِ   وَالْعُودُ فِي أَرْضِهِ نَوْعٌ مِنَ الْحَطَبِ
فَإِنْ تَعَرَّبَ هَذَا عَزَّ مَطْلَبُهُ   وَإِنْ تَعَرَّبَ ذَاكَ عَزَّ كَالذَّهَبِ

Akıl ve edep sahibine rahat yok sürekli ikamette,

Bırak memleketleri, gurbette ol.

Sefere çık!

Ayrıldığına karşılık bulacaksın.

Gayret et,

³⁶⁷ el-Carim, a.g.e., s. 297.

³⁶⁸ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 194; el-Carim, a.g.e., s. 301.

³⁶⁹ el-Carim, a.e., s. 297.

³⁷⁰ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 197; el-Carim, a.g.e., s. 301.

muḥakkak gayrettir yaşamın tadı.
Gördüm, suyu durgunluk bozar,
Çağlarsa hoş, lezizdir, akmadığı takdirde nâhoş.
Avlanamazdı aslanlar yerinden ayrılmasa,
İsabet etmezdi ok yaydan çıkmasa,
Güneş yörüngesinde takılıp kalsa,
Arap, Acem, tüm insanlar bıkartı ondan.
Altın toprak misalidir, yerinden oynamasa,
Dal, yerinde bir çeşit odundur.
Bu, gurbete gitse aziz olup aranır,
O, gurbete gitse altın gibi kıymetlenir.³⁷¹

Bu beyitlerin hepsi yolculuğa çıkmanın yararlı olduğuna işaret ederek kişiyi yolculuk yapmaya teşvik etmektedir. Hareketin bu âlemin mühim bir unsuru olduğunu çeşitli benzetmeler ve delillerle ortaya koyarak itnâb sanatını ustalıkla kullanmıştır. İlim yolunda yolculuklar yaparak hayatını geçirmiş olan Şafî'nin bu sözleri itnâb sanatıyla okuyucuya tesir etmektedir.

4.2.4.1. Tekrâr

Zihne mananın yerleştirilmesi, aradaki fasıla uzadığında, bir şeye üzüntü duyulduğunda lafzın tekrarlanması yoluyla bir incelik amacıyla yapılır.³⁷²

لَيْسَ الْفَقِيهُ بِنُطْقِهِ وَمَقَالِهِ
إِنَّ الْفَقِيهَ هُوَ الْفَقِيهُ بِفَعْلِهِ
لَيْسَ الرَّئِيسُ بِقَوْمِهِ وَرَجَالِهِ
وَكَذَا الرَّئِيسُ هُوَ الرَّئِيسُ بِخُلُقِهِ

³⁷¹ Şafî, *Divân*, s. 26.

³⁷² Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 191; el-Carim, *a.g.e.*, s. 301.

وَكَذَا الْغَنِيُّ هُوَ الْغَنِيُّ بِحَالِهِ   لَيْسَ الْغَنِيُّ بِمُلْكِهِ وَبِمَالِهِ

Fakih, yapıp ettikleriyle fakihdir,

Söyledikleri ve konuşup durduğuyla değil!

Reis de aynı şekilde ahlakıyla reis olur,

Kavmi ve onu destekleyen adamlarıyla değil!

Zengin de aynı şekilde haliyle zengindir,

Sahip oldukları ve malı ile değil!

Beyitlerde ‘الغني’ zengin ‘الرئيس’ reis ‘الفقيه’ fakih kelimelerinin üçer defa hem lafız hem mana olarak tekrarlanmış olduğu görülmektedir. Dinleyicinin zihnine yerleşmesi gayesiyle tekrar yapılmış olup şüphe ortadan kaldırılmıştır.

4.2.5. İcâz

Kastedilen manaya açıkça işaret etmek suretiyle, bir ibarenin taşıdığı derin, geniş mananın kendisinden az lafızlarla ifade edilmesine icâz denir.³⁷³ İcâz-ı kasr ve icâz-ı hazf olmak üzere iki kısma ayrılır. İcâz-ı kasr; az sayıda sözcük kullanılarak geniş manaların ifade edilmesidir ki hazf etmeye gerek duyulmaz.³⁷⁴

İcâz-ı Hazf: Bir karinenin hazfedilen şeye delalet etmesi şartıyla ibaredeki kelimelerin biri ya da birkaçının veya bir ve birden fazla cümlelerin hazfedilmesi suretiyle yapılır.³⁷⁵

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur; ‘أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ’ “Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O’na aittir.” (Araf, 7/54) Yaratılan ve emredilen her şey ve her durum bu ayetin kapsamına girer.

³⁷³ el-Carim, a.g.e., s. 289; Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s.147.

³⁷⁴ el-Carim, a.g.e., s. 290.

³⁷⁵ Sekkâkî, a.g.e., s. 277; Atik, İlmu’l-meânî, s. 176; el-Carim, a.g.e., s. 175.

‘ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ (1) بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ، ‘Kaf, şanlı ve ve şerefli Kur’ana andolsun ki; kâfirler aralarından bir uyarıcının gelmesine şaştlar” (Kaf, 50/1-2) Bu ayette, kasemin cevabı olan ‘لَتُبْعَثُنَّ’ ibaresi hazfedilmiştir. Kaf ve şanlı Kur’ana yemin olsun ki siz ölümden sonra dirileceksiniz.³⁷⁶

Şafî’ nin divanında i’câz-ı hazf bulunmaktadır;

‘ولا حزنٌ يدومٌ ولا سرورٌ ولا بُوسٌ عليك ولا رخاءٌ’

Ne hüznün devamlıdır, ne de sevinç,

Ne üzerindeki sıkıntı, ne de rahat.³⁷⁷

Bu beyitte acz, ‘ولا بُوسٌ عليك ولا رخاءٌ عليك’ şeklinde olması gerekirken ‘عليك’ kelimesi hazfedilmiştir. Zarurî olarak şiirin karmaşıklaşması önlenmiş ve şiiri işiten kişinin zihnine yerleşmesi sağlanmıştır. Burada hüznün, sevinç, kötü hal, rahat gibi zıt haller çarpıştırılarak hakikatin ortaya çıkışı şimşek gibi hızlandırılmıştır.

‘ولا تُر للأعادي قطُّ ذُلًّا فإنَّ شماتة الأعداء بلاءٌ’

Düşmanlara zillet gösterme sakın!

Düşmanların üzüntünle sevinç duyması, beladır.³⁷⁸

Şiirin vezni için ‘الأعداء’ kelimesinin ‘ء’ hemzesi düşmüştür.

‘وأرضُ الله واسعةٌ ولكنَّ إذا نزلَ القضا ضاقتُ الفضاءُ’

Allah’ın arzı, yeryüzü geniştir lakin;

Kaza indiği takdirde, dar gelir feza.³⁷⁹

Bu beyitte de görüldüğü üzere, kaza ‘القضاء’ kelimesinin son harfi olan hemze ‘ء’ düşürülmüştür.

³⁷⁶ el-Carim, a.g.e., s. 288.

³⁷⁷ Şafî, *Divan*, s. 88.

³⁷⁸ Şafî, *Divan*, s. 16.

³⁷⁹ Şafî, *Divan*, s. 88.

4.2.6. Takdîm ve Te'hir

Takdîm kelimesi, 'قَدَّمَ' fiilinin mastarıdır. Lügat anlamı bir şeyi bir başkasının önüne almaktır. Belâgat ilmindeki ıstılah anlamı ise bir ibârenin zorunluluk veya belâgî amaçlarla başka bir ibareden önce zikredilmesi demektir.

Te'hir kelimesi 'أَخَّرَ' fiilinin mastarıdır. Lügatte bir işi geciktirmek, bir şeyi sona bırakmak anlamını ifade eder. Belâgat ilmindeki ıstılah manası ise; cümle içinde bir lafzın başka bir lafızdan sonra zikredilmesidir, sona bırakılmasıdır.³⁸⁰

Kelimelerin belirli öğeler olarak cümle içinde yan yana gelme formları vardır. Ancak müsnedün ileyh hakkında hüküm verilmesi ve cümlenin asıl unsuru olması hasebiyle müsnedden önce zikredilmektedir. Cümlede bir kelimenin bir diğerinden önce gelmesinin belâgî amaçları ve nahvî sebepleri bulunmalıdır.³⁸¹

وَكُنْ رَجُلًا عَلَى الْأَهْوَالِ جَلْدًا   وَشَبِيْمَتُكَ السَّمَاْحَةُ وَالْوَفَاءُ

Korku ve sıkıntılara karşı güçlü bir adam ol,

mizacın hoşgörüyken ve vefa iken.

Beyitin sadrı 'وَكُنْ رَجُلًا عَلَى الْأَهْوَالِ جَلْدًا' şeklinde olması gerekirken Şafîî, korku ve sıkıntılara, musibetlere dikkat çekerek kişinin hazırlıklı ve güçlü olması gerektiği hususunda uyarılmaktadır. Bu uyarıyı câr ve mecrûr olan 'عَلَى الْأَهْوَالِ' in 'جَلْدًا' kelimesinin önüne geçirerek takdim edilmesi ile gerçekleştiriyor.

دَعِ الْأَيَّامَ تَعْدِرُ كُلَّ حِينٍ   فَمَا يُعْنِي عَنِ الْمَوْتِ الدَّوَاءُ

Bırak günleri an be an vefasızlıkta bulunsun

Fayda vermez ki ölüme ilaç.

Şafîî ölüme her an hazırlıklı olmaya teşvik için ölümü 'الموت' ilaç 'الدواء' kelimesinin önüne geçirerek ölüm karşısında insanın biçare olduğunu, bir ilacı olmadığını vurgulamıştır.

³⁸⁰ Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 136.

³⁸¹ Kazvînî, *el-İzâh*, c. 1, s. 135; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 123; Atik, *İlmu'l-meânî*, s. 136-138.

’ولا تُرِ لِلْأَعَادِي قَطُّ ذُلًّا‘ فَإِنَّ شِمَاتَةَ الْأَعْدَاءِ بِلَاءٌ‘

Düşmanlara zillet gösterme sakın!

*Düşmanların üzüntüyle sevinç duyması, beladır.*³⁸²

Şiirin bu beyitinin ‘ولا تُرِ لِلْأَعَادِي ذُلًّا قَطُّ‘ şeklinde olması gerekirken Şafiî ‘قَطُّ‘ kelimesini ‘ذُلًّا‘ in önüne geçirip takdim sanatını kullanmıştır. Takdim etmesinin nedeni düşman karşısında muhatabın hiçbir zaman hiçbir şekilde bir zayıflık göstererek zillete düşmemesi gerektiğini belirtmek içindir.

’أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ‘ وَتَسْتَقِرُّ بِأَفْصَى قَاعِهِ الدُّرُّ‘

Leşler denizin üzerine çıkarken

*İnciler en derine yerleşir, denizi görmez misin?*³⁸³

Yine bu beyitte ‘بِأَفْصَى قَاعِهِ‘ inciler ‘الدُّرُّ‘ kelimesinin önüne geçirilerek takdim edilmiştir. Burada incilerin oluştuğu ve bulunabildiği tek yerin denizin dibi olduğuna dikkat çekmek amacıyla takdim yapılmıştır.

’وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ لَا عِدَادَ لَهَا‘ وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ‘

Gökyüzünde sayılamayacak kadar çok yıldız vardır,

*Ancak yalnızca güneş ve ay tutulur.*³⁸⁴

Şafiî, car ve mecrûr olan ‘فِي السَّمَاءِ‘ “gökyüzünde” ibaresini ‘نُجُومٌ’ “yıldızlar” kelimesinin önüne geçirerek yıldızların sadece ve sadece gökyüzünde olduğuna işaret etmek için takdimde bulunmuştur.

Şafiî’nin divanından başka bir misal verelim;

’وَالنَّاسُ يَجْمَعُهُمْ شَمَلٌ‘ وَبَيْنَهُمْ‘ فِي الْعَقْلِ فَرْقٌ وَفِي الْأَدَابِ وَالْحَسَبِ‘

³⁸² Şafiî, *Divan*, s. 16.

³⁸³ Şafiî, *Divan*, s. 46.

³⁸⁴ Şafiî, *Divan*, s. 45-46.

İnsanlar bir araya gelerek toplansa da,

*aralarında akıl, ahlak ve asillikte fark vardır.*³⁸⁵

Beyitin öğelerinin bu şekilde ‘فَرَّقُ فِي الْعَقْلِ فِي الْأَدَابِ وَالْحَسَبِ’ dizilmesi gerekirken şibh-i cümle ‘فِي الْعَقْلِ’ takdim edilmiştir. Akıldaki farklılıkların bunların arasındaki en mühim fark olduğu hususuna dikkat çekmek için öne geçirilmiştir.

Şafîî’nin Divânını meânî ilmi açısından incelememiz neticesinde şu sonuçlara vardık: Şafîî’nin derin anlayışı ve dilin inceliklerini ustalıkla kullanışı, belagat ilminin onun dilinin tabiatı haline gelmiş olmasındandır. Meânî ilmi uygulamalarında derin manaları dilinin sadeliğiyle çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Böylelikle şiirleri gerçek manalarından uzaklaşarak mukteza-yı hale uygun bir şekilde belâğî ve mecâzî anlam zenginliğine sahip olmuştur.

Talebî inşayı incelerken emir üslûbunun yer aldığı beyitlerde bütün emir kiplerinin kullanıldığını gördük. Mecâzi olarak iltimas, dua, yol gösterme ve öğüt verme anlamlarını kazanmıştır.

Özellikle nidâ üslûbuna yer vermiş ve şiirlerinde en çok nidâ edatlarını kullanmıştır. Şiirin iç ahenginin sağlanması, şiirin zaruretleri ve belâğî amaçlar nedeniyle bazen nida edatının hazf edildiği olmuştur.

Nehy üslûbunun şiirlerinde gerçek manasından uzaklaşarak mecâzî manalar kazandığı görülmüştür.

İstifham üslûbunun çokca yer aldığı şiirlerinde istifham edatlarından ‘هل’, ‘أ’, ‘من’, ‘مأذا’, ‘كيف’, ‘أي’ geçmektedir. Fiillerin, isimlerin, nefy edatlarının başına istifham edatı ‘أ’ hemze’nin getirildiği ancak ‘إن’ şart edatı ile kullanılmadığı ve hazf edilmediği anlaşılmıştır.

---

³⁸⁵ Şafîî, **Divan**, s. 19.

Œiirlerinde temennî üslûbunu kullanmıŒtır. Œafî'nin Œiirlerinde temenni edatlarından yalnızca 'ليت' nin kullanıldığı görülür. Ayrıca teraccî üslûbuna Allah'a niyaz ederken sıklıkla yer vermiŒtir.

SONUÇ

Bu çalışmada Şafî'nin hayatını, şahsiyeti ile birlikte Edebî yönünü yaşadığı dönemin özelliklerini ele alarak inceledik. Çocukluğundan itibaren yaşadığı yoksunluklar onu ilimden alıkoyamamış aksine hayatının en zor dönemlerinde dahi ilimle iştiğal etmiştir. Göz hapsinde tutulduğu henüz hakkında bir hüküm verilmediği yıllarda bile çeşitli âlimlere öğrenci olarak ilim tahsiline önem vermiştir.

Edebî şahsiyetinin ilmî şahsiyetini inşâda çok önemli bir rol üstlendiğine yaptığımız araştırmalar neticesinde ulaştık. Öncelikle“dil” alanında imam olduğunu, yaşadığı asırda dil bilginlerinin içinden çıkamadıkları hususları Şafî'ye danışmaları, aynı zamanda onun dilde hüccet olduğunu belirtmeleri, şairlerin kendisinden şiir rivayeti, Şenferâ gibi cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinin, Huzeyl kabilesine ait on bin beyitlik devasa büyüklükte bir edebî mirasın Şafî'nin tashihi ile günümüze ulaştırılması açıkça ortaya koymaktadır.

Bazı ahkâm ayetlerinde geçen ifadeleri açıklarken cahiliye dönemi şiiri ile istişhadda bulunmuştur. Kendisine iletilen fikhî meselelere doğaçlama olarak şiir ile cevap vermiştir. Şiir ile bir şehre özlemine anlatmış, en sevdiği hocasının kaybettiği evlâdı için üzüntüsünü dile getirerek acısını paylaşmıştır. Şiir ile tavsiyelerde bulunmuş ve hayatının son anlarında Allah'a şiir ile yönelmiştir. Şiir hayatında hep var olmuştur ancak bir şair olmayı seçmediği için şiir telifinde bulunmamıştır. Şiirleri geç dönemde derlendiğinden kendisine ve başkalarına nispet edilen şiirleri bulunmaktadır.

Döneminin şiir özelliklerini taşıyan, duru, zorlama ifadelerden arınık, arûz ilmine dair bahirlerin çoğunu kullandığı, kısa mukattaa tarzında yazdığı şiirlerinde hayatı hikemî bir gözle önümüze sermekte, içtimaî amaçları belîğ bir üslup ile gerçekleştirmekte olduğu görülür. Bu yönüyle İmam Şafî'nin şiirlerini hikmet temalı Arap şiirinin en sade ve güzel örneklerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

Şiirlerinde tavîl, vâfir, kâmil, seri', hafif, basît, rezeç, mütekârib, münserih bahirlerini kullanmıştır. Şafî şiirin dış yapı unsurları olan kafiye ve vezni en güzel şekilde kullanmaya özen göstermiştir.

Şiirlerinde belagat ilminin tüm alt disiplinlerine yer vermiş, belagat sanatlarını ustalıkla kullanmıştır. Şafî'nin derin anlayışı ve dilin inceliklerini ustalıkla kullanışı, belagat ilminin onun dilinin tabiatı haline gelmiş olmasından kaynaklanmıştır. Meânî ilmi uygulamalarında derin manaları dilinin sadeliğiyle çarpıcı bir şekilde ifade etmiştir. Böylelikle şiirleri gerçek manalarından uzaklaşarak mukteza-yı hale uygun bir şekilde belâğî ve mecâzî anlam zenginliğine sahip olmuştur. Divânında meânî ilmi sanatlarından, haber, talebî haber, ibtidaî haber, inşâ, emir, nehy, nida, istifham, hazf, kasr, takdîm ve te'hir, itnâb, tekrar, i'tiraz'a yer vermiştir.

Şiirinde ilim konusunu çokça işlemiş, okuyucuyu ilme teşvik etmiştir. Hikemî sözler ile yol gösteren kalbi kuşatan şiirlerinde zorlama görülmediği gibi doğal bir üslûba sahiptir. Şiirlerinde toplumsal meselelere eğilmiş ve çözüm yolları sunmuştur. O dönemin meselelerinin çağımızda da toplumun birer hastalığı olduğu ve Şafî'nin şiirlerinde sunduğu çarelerin bugünkü İslam toplumuna da bir çıkış yolu sunduğu görülmüştür.

Dile verdiği önemi nesirlerinde ifade ederek beyan ile en önemli eseri er-Risâle'ye başlangıç yapmıştır. Arapçanın dine ait iki kaynağın, Kur'an ve Hadis'in anlaşılmasında büyük bir önem taşıdığı, Arap mantığının lafızlarla örülü bir dil mantığı olması nedeni ile Arapçanın derinliğini ifade etmesi onun Arap milliyetçisi olduğu kanısını zihinlerde uyandırmıştır. Oysa Şafî, Arapçanın vahyin dili olması nedeni ile değerli olduğunu defaatle belirtmiştir.

Bu çalışmada Arap dilinde de âlim olduğunu, belagat alanında yetkinliğini ve bunun ilmî kişiliği üzerine etkisinin ne denli büyük olduğunu, O'nu imam Şafî yapan ilk ve en önemli unsur olduğunu gördük.

KAYNAKÇA

- el-Ahdari,
Abdurrahman b.
Sağır: **el-Cevheru'l-meknûn fi sadafi seleseti'l-ulûm**, Merkezü'l-
besair li'l-bahsi'l-ilmiiyye, t.y.
- Alevan, Numan
Şaban: **Kırâatun belağiiyyetün fi Divani'l-İmam eş-Şafii**, I-XI,
Mecelletu'l-câmiati'l-İslâmiyye, y.y., 2011.
- Ali el-Carim, Mustafa
Emin: **el-Belâgatü'l-vâziha el-beyan ve'l-meâni ve'l-bedi'**,
Mektebetü'l-ilmî'l-hadis, y.y., 2005.
- Arabî, Ahmed: **el-İmam eş-Şafii el-fakîh el-edîb**, Dârü'r-rifai, Riyad, 1978.
- Arslan, Gıyasettin: **İmam Şafii'nin Kur'an Okumaları**, Rağbet Yay., İstanbul,
2014.
- Askalâni, Ebü'l-Fazl
Şihâbüddîn Ahmed b.
Alî b. Muhammed İbn
Hacer: **Tevâli't-te'sis li-meâlî Muhammed b. İdris fi
menâkıbi'l-imam eş-Şafii**, thk. Ebü'l-Fida Abdullah el-
Kadi, Dârü'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1986.
- Atik, Abdülaziz: **İlmu'l-meânî**, Dâru'n-nahdati'l-arabiyye, Beyrut, 1985.
- İlmu'l-aruz ve'l-kafiye**, Dâru'n-nehdati'l-arabiyye, Beyrut,
1985.
- Beyhaki, Ebû Bekr
Ahmed b. el-Hüseyn
b. Ali: **Menakıbü'ş-Şafii**, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr,
Dârü't-türas, Kahire, 1-2, 1971.

- Bilmen, Ömer
Nasuhi: **Büyük Tefsir Tarihi -Tabakâtü'l-müfessirin**, Bilmen
Yay., İstanbul, 1971.
- Bozkurt, Nahide: **Oluşum Sürecinde Abbasi İhtilali**, Ankara, 2000.
- Câhız, Ebû Osman
Amr. b. Bahr: **el-Beyân ve't-tebyîn**, thk. Fevzi Atavî, Beyrut, 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail: **Tefsir Tarihi**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1988.
- Cevdet Paşa, Ahmed: **Belâgat-ı Osmâniyye**, hzr. Mehmet Gümüşkılıç, Kapı Yay.,
İstanbul, 2016.
- Cüнди, Abdülhalim: **el-İmam eş-Şafii nasirü's-sünne ve vazii'l-usul**, Dârü'l-
maârif, Kahire, 1982.
- el-Cürcanî, Seyyid
Şerif Ali b.
Muhammed: **et-Ta'rifat**, Daru's-surûr, y.y., Beyrut, t.y.
- Cüveynî, İmâmü'l-
Haremeyn Ebü'l-
Meâlf Rüküddîn
Abdülmelik b.
Abdullah b. Yûsuf: **Muğisü'l-halk**, Matbaatu'l-Mısriyye, 1934, 1.bs.
- Çelebi, Ahmed: **Mevsûatü't-tarihu'l-islami ve'l-hadâratü'l-islâmiyye**, I-
VIII, y.y., Kahire, 1974.
- Çetin, Nihat M.: "Arap", **DİA**, İstanbul, 1991.
- Dağcı, Şamil: **İmam Şafii'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri**,
Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 2004.

- Dakr, Abdülganî : **el-İmam eş-Şafii fakihü's-sünneti'l-ekber**, Dârü'l-kalem, 3.bs., Dımaşk, 1987.
- Dayf, Şevki: **Tarihu'l-edebi'l-arabi el-asru'l-Abbasi el-evvel**, I-IV, Dârü'l-Maârif, Kahire, t.y.
- Ebu Zehra, Muhammed: **İmam Şafii**, trc. Osman Keskiöglü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1969.
- el-Emir, Ebi Hâşim İbrahim b. Mansur el-Hâşimi: **İthafü'l-ümme bi-sıhhati Kureşiyeti'l-İmam eş-Şâfiî fakihî'l-ümme**, y.y., Cidde, 2009.
- el-Kazvînî, el-Hatip Muhammed b. Abdurrahman: **Telhis'ul-miftâh**, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1895.
- el-Kazvînî, el-Hatip Muhammed b. Abdurrahman: **el-İzâh fî ulumi'l-belâga**, Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Ergin, Mehmet Cevat: “Arap Dilinde Nahiv İletleri Üzerine”, **Marife**, sayı 1, Bahar 2009.
- Ferâhidi, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr: **Kitâbü'l-ayn**, thk. Mehdi Mahzumi, İbrahim Samerrai, I-VII, Müessesetü'l-a'lemi li'l-matbuat, Beyrut, 1988.
- Güler, Hasan: “İmam Şafii ve Edebi Şahsiyeti”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, İzmir, 1983.
- Habenneke, Abdurrahman Hasan: **el-Belâgatü'l-arabiyye ususuhâ ve ulûmuhâ ve fünûnuhâ**, 3. bs.,I-II Darü'l-kalem, Dımaşk, ed-Darü'ş-Şamiyye, Beyrut, 2010.

- el-Hâşimî, Ahmed: **Cevahiru'l-belâga**, El-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, 1999.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed Mekki el-Haseni Ebü'l-Abbas: **ed-Dürrü'n-nefis fi beyâni nesebi imâmi'l-eimme Muhammed b. İdris eş-Şâfii**, thk. Ebu Haşim İbrahim b. Mansur el-Haşimi el-Emir. Müessesetu'r-reyyan, Beyrut, 2009.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî Yakut: **Mu'cemü'l-udeba - İrşadü'l-erib ila ma'rifeti'l-edib**, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ', Müessesetu'l-maarif, 1-7, Beyrut, 1999.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed: **Mukaddime**, el-Mektebetü't-ticaretü'l-kübra, Kahire, t.y.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer: **Menakıbü'l-imam eş-Şafii**, thk. Halil İbrahim Molla Hatır, Mektebetü'l-İmam eş-Şafii, Riyad, 1992.
- el-Bidâye ve'n-nihâye**, Mektebetü'l-maarif, Beyrut, 1966-78.
- İbn Reşik Kayrevani, Ebû Ali Hasan b. Reşik el-Ezdi: **el-Umde fi mehasini's-şi'r ve âdâbih**, thk. Abdülvâhid Şa'lân, Mektebetü'l-Hancî, 2000.
- Kehhâle, Ömer Rıza: **A'lamu'n-nisâ fi alemi'l-Arabi ve'l-İslam**, Müessesetu'r-risale, Beyrut, 1977.
- Kemal, Yahya: "Dergahtan Bu Yana Kafiye", **Şadırvan Dergisi**, c.1, Sayı 25.

- Keskiođlu, Osman: **Fakih Sahabiler ve Mezheb İmamları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.
- Mengi, Mine: “Sehli Mümteni”, **DİA**, c.36, İstanbul, 2009.
- Mustafa Şek’a: **el-İmam Muhammed b. İdris eş-Şafî (eimmetü'l-erbaa)**, Dâru'l-kitâbi'l-benânî, Beyrut, 1984.
- Naci, Muallim: **İstılahat-ı Edebiyye**, haz. Yekta Saraç, Risale Yay., İstanbul, 1996.
- Nehrâvi, Ahmed Abdüsselam: **el-İmam eş-Şafii fî mezhebeyhi el-kadim ve'l-cedîd**, y.y., Kahire, 1988.
- Özdemir, Abdurrahman: **İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler**, Editör İsmail Güler, İsam Yayınları, İstanbul, 2015.
- Râzi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin: **Menakıbü'l-İmam eş-Şafii**, thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ, Mektebetü'l-külliyati'l-Ezheriyye, Kahire, 1986.
- es-Safedî, Salahaddin: **el-Vafi bi'l-vefeyât**, y.y., Şam, 1953.
- Salih, Hikmet: **Dirâse fenniye fî şî'ri's-Şafii**, Âlemu'l-kütüb, 1984.
- Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali: **Miftâhu'l-'ulûm**, Thk. Abdülhamîd Hindâvî, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut, 2000.

- Şafii, Muhammed b. İdris b. Abbas: **Ahkamu'l-Kur'an**, der. Ahmed b. Hüseyin Beyhâki, thk. Abdülgani Abdülhalık, y.y., Beyrut, 1990.
- Divânü's-Şafî**, der. Muhammed Afif ez-Zu'bi, Dârü'l-cil, Beyrut, 1974, 3. bs.,
- Şehrezûrî, Ebu Amr Takıyyüddin Osman b. Salâhaddin Abdirrahmân b. Mûsa İbnü's-Salâh: **Hilyetü'l-İmam eş-Şafî Ebû Abdullah Muhammed b. İdris**, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Darü'l-besair, Dımaşk, 1981.
- Taberi, Muhammed b. Cerir: **Tarihu'r-rusuli ve'l-müluk**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-X, y.y., Mısır, 1966-72.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: "Eski Şairleri Okurken", **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yay., İstanbul, 1995.
- Türker, Sadık: "Erken Klasik Arap Dilbilgisel Düşüncesinde Kıyâs ve Temelleri", **Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları**, No: 11, 2007.
- T.S. Eliot: **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. , Ankara, 1983.
- Ural, Ali: **Divan İmam Şafî'nin Şiirleri**, Şule yayınları, İstanbul, 2018.
- Utûre, Abdülaziz Hüseyin: **el-İmam eş-Şafii ve eseruhu fi ilmi'l-hadis**, Mektebetü'l-irşad, İstanbul, 2016.
- Üçok, Bahriye: **İslam Tarihi Emeviler Abbasiler**, Ankara, 1979.

- Yerinde, Adem: **Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtubî ve Nahivciliği**, Ocak yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Yıldız, Hakkı Dursun: “Abbasiler”, **DİA**, c.1, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, İbrahim: “ İmam Şafii Divan’ında Geçen Başlıca Şiir Temaları”, **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı 2, 1998.
- Yusuf, Ahmed: **eş-Şafii vadiu ilmi'l-usul**, Dârü's-sekâfe, Kahire, t.y.
- ez-Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Siyeru a'lâmi'n-nubelâ**, thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Naîm el-Araksûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1-23, 1982.
- Kitâb-u düveli'l-İslam**, thk. Fehim Muhammed Şeltût, Muhammed Mustafa İbrahim, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-amme li'l-kuttâb, Mısır, 1974.
- Zirikli, Hayreddin: **el-A'lam Kamusu Terâcim**, I-XII,y.y., Beyrut, 1970.